Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 6 кастрычніка 1989 г. № 40 (3502) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

КАЛОНА

30 верасня. Мінск. «Чарнобыльскі шлях»

...Рушылі па асявой. Аказваецца, Ленінскі праспект настолькі шырокі, што на ім хапіла месца і для дзесяткаў тысяч людзей і для няспыннага транспартнага патоку. Вось у вакне шыкоўнага замежнага аўтобуса, які плыў насустрач, хтосьці з турыстаў ускінуў руку ў інтэрнацыянальным жэсце — «Вікторыя!»

Перамога? Мы — пераможцы?

(Працяг на стар. 2).

КАЛОНА

(Пачатак на стар. 1).

Нагодай, з якой сабралася і рушыла Калона, мяркую, даруецца мне тут асабісты матыў. Некалькі месяцаў назад, спякотным ліпеньскім днём зусім іншы аўтобус, прапылены і траскі «ЛАЗ» давёз мяне да родных мясцін на Краснапольшчыне, у вёску Крываліцк. Гэта ў сямі кіламетрах ад таго саду пад Наваельняй, дзе зарэгістравана выпраменьванне інтэнсіўнасцю ў 399 кюры; адсюль кіламетраў дваццаць да тых самых Мхінічаў, ля якіх, кажуць, «саджалі» радыеактыўныя аблокі.

Зрэшты, не ў тым справа, «саджалі» ці не. І нават не ў пасля-дэзактывацыйным пейзажы, які давялося ўбачыць. І не ў густа, неахайна наляпаным асфальце ля прызначаных пад высяленне вёсак, жыхары якіх некалі марылі пра звычайную гравійку. І не ў тым, што ёсць больш «брудныя» ці больш «чыстыя» мясціны...

У лесе, які сцяной насунуўся на дзедаву сядзібу, на зарослых, ледзь прыкметных ужо сцяжынах, дзе шукаў, як цяпер разумею, учарашні дзень, адчуў я дагэтуль нязнанае. Адчуў недавер— да травы, да куста з малінамі, да гэтай вось, сонцам залітай дубровы. І ўсвядоміў, што з гэтым недаверам давядзецца жыць.

Такая вось «вікторыя»...

КАЛОНА рушыла па праспекце. Галоўная сталічная магістраль на некалькі гадзін зрабілася «чарнобыльскім шляхам», месцам правядзення агульнанацыянальнай грамадзянскай акцыі, наладжанай Народным фронтам па просьбе жыхароў «зоны асаблівай увагі», ці, называючы рэчы сваімі імёнамі, зонай экалагічнага бедства.

У гэты дзень мы засвойвалі адзін з урокаў новай філасофіі. Галоўная каштоўнасць — чалавек, жыцці людскія — не жвір, ахвярнасць мае сэнс тады, калі яна—усвядомленая.

Думаецца, такі пункт гледжання ўмацоўвае нашу еднасць перад аблічам агульнай бяды. І не дазваляе ўспрымаць як штосьці палярнае маніфестацыю і суботнік, рэзалюцыю мітынгу і зварот канферэнцыі, клопат аб нацыі і клопат аб мільярдах рублёў.

Менш за ўсё хацелася б згладжваць вострыя вуглы, прыцішваць супярэчнасці. Наш час канфліктны наскрозь. І гэты дзень, і гэтая Калона больш чым пераканаўча сведчылі: калі «немэтазгоднай» лічыцца акцыя, якая збірае тысячы і тысячы людзей, значыць, у кагосьці памылковае ўяўленне пра мэтазгоднасць.

СЛОВЫ... Іх шмат гучала ў гэты дзень. На маршы, на мітынгу, на прэс-канферэнцыі. Гаварылі народны дэпутат і пенсіянерка, камуніст і беспартыйны, акадэмік і рабочы, прафсаюзны лідэр і настаўніца, член урада і святар...

Калегі-журналісты са штодзённых газет перадалі ўжо галоўны сэнс, сутнасць сказанага. Мне ж думаецца вось пра што: якія словы, з якой інтанацыяй прамоўленыя і наколькі гучна, найбольш адпавядаюць становішчу, у якое ўсе мы трапілі!

«Патрабуем» ці — «просім»! «Ліквідацыя вынікаў» ці—«выратаванне нацыі»! «Прыцягнуць да адказнасці» ці — «даць ацэнку»! «Баставаць» ці — «увайсці з хадайніцтвам»!

Чытаем артыкулы, зазіраем у спецыяльную літаратуру, распытваем вучоных і медыкаў. Бэры, кюры, рэнтгены... Стронцый, цэзій, плутоній, «гарачыя часцінкі»... Часам здаецца, што мы імкнёмся пераканацца, як усё кепска і безвыходна.

Але ж мы людзі. І нават марнуючы адпушчанае нам, больш за ўсё баімся няпэўнасці, адсутнасці, сэнсу свайго існавання. Што дасць палёгку—праклёны, маленні, грошы, дазіметры, праекты... што! Што ўмацуе наш дух і волю, загартуе нашу веру!

Андрэй ГАНЧАРОЎ.

Фота Я. КОКТЫША.

Мільёны — у фонд Чарнобыля

По ініцыятыве шэрагу вытворчых калектываў, вучоных Акадэміі навук БССР, а таксама Белсаўпрофа, ЦК ЛКСМБ і Магілёўскага абкома КПБ 30 верасня быў праведзены рэспубліканскі суботнік. З высакароднай мэтай папоўніць фонд сродкамі, якія накіроўваюцца на ліквідацыю вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС, 2 мільёны 358 тысяч чалавек занялі рабочыя месцы.

Больш за мільён сельскіх працаўнікоў і работнікаў перапрацоўчых прадпрыемстваў выйшлі на ўборку бульбы, агародніны і садавіны, ільну, нарыхтоўвалі кармы. У дзень суботніка прыкметна рушыў наперад фронт работ на будаўнічых аб'ектах рэспублікі. Усяго ўзвядзеннем дамоў і добраўпарадкаваннем тэрыторыі было занята 188 тысяч чалавек.

Парадавалі транспартнікі. Напрыклад, работнікі Беларускай чыгункі прадаставілі ў гэты дзень для адгрузкі бульбы 920 вагонаў, што дало магчымасць задаволіць усе заяўкі грузаадпраўшчыкаў. У сістэме Міністэрства транспарту БССР у суботніку ўдзельнічала 80 тысяч чалавек, было прыцягнута больш чым 21 тысяча грузавых аўтамабіляў, 8 тысяч аўтобусаў. Аб'ём перавозак склаў 594 тысячы тон. Асабліва масавым быў суботнік у раёнах, якія пацярпелі ад чарнобыльскай аварыі.

Паводле папярэдніх дадзеных, у фонд ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС будзе пералічана звыш 8 мільёнаў рублёў.

БЕЛТА.

На суботніку

По ўсёй Беларусі прайшоў суботнік, грошы з якога пералічаны ў фонд Чарнобыля. У ім удзельнічалі і супрацоўнікі часопіса «Полымя». Яны працавалі на ўборцы бульбы ў калгасе імя ЦК КПБ Пухавіцкага раёна. Таксама адбылася сустрэча з кіраўніком гаспадаркі Фёдарам Уладзіміравічам Супруном. Ён расказаў, што сёлета ў калгасе атрымалі неблагі ўраджай збожжавых — амаль 38 цэнтнераў з гектара і бульбы — 260 цэнтнераў. Старшыня падзякаваў пісьменнікам за ўдзел у суботніку.

В. ШАНТЫКА.

Выбары і наш выбар

ПРЫНЦЫПЫ І КАМПРАМІСЫ

Рэпартаж з пасяджэння рабочай групы Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР

Усё менш часу застаецца да прыняцця законаў, на падставе якіх будуць выбірацца народныя дэпутаты ў Вярхоўны Савет БССР і ў мясцовыя Саветы рэспублікі. Хутка падвядзе вынікі рабочая група Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР. Яе члены вось ужо месяц вывучаюць шматлікія прапановы, якія паступілі ў ходзе абмеркавання законапраектаў, выпрацоўваюць іх новую рэдакцыю.

На чарговым пасяджэнні рабочай групы, якое адбылося 29 верасня, пабываў наш карэспандэнт.

Амаль 45 тысяч — столькі паступіла ў Прэзідыум Вярхоўнага Савета прапаноў, скіраваных супраць выбараў ад грамадскіх арганізацый. Гэтая лічба прагучала на пасяджэнні групы пры абмеркаванні артыкула 1 Закона «Аб выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР». За захаванне квоты для грамадскіх арганізацый у будучым Вярхоўным Савеце — *усяго некалькі лістоў.* Здавалася б, пытанне яснае. Але можна зразумець і аўтараў такіх пісьмаў — скажам, членаў таварыства інвалідаў. Яны заклапочаны тым, каб пра іх інтарэсы не забыліся будучыя парламентарыі.

У прынцыпе члены *рабочай* групы адназначна выказаліся за роўнае і прамое выбарчае права без усялякіх выняткаў яшчэ ў ходзе абмеркавання Закона «Аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР». У выніку вострых дыскусій былі прыняты рашэнні аб скасаванні інстытута перадвыбарчых акруговых сходаў і аб альтэрнатыўнасці выбараў (унясенні ў выбарчыя бюлетэні не менш як двух кандыдатаў). Група, такім чынам, даволі рашуча выказалася за дэмакратызацыю Канстытуцыі рэспублікі, і перш за ўсё — выбарчай сістэмы.

Цяпер рабочай групе заставалася «ўсяго толькі» ўвязаць тэксты праектаў законаў аб выбарах у Вярхоўны і мясцовыя Саветы з тэкстам новай рэдакцыі асобных артыкулаў Асноўнага Закона БССР. Праца, на першы погляд, руцінная. Але кожны артыкул, абзац ці нават радок у ім абмяркоўваліся на пасяджэнні наколькі ўзважана і ўсебакова, настолькі, часам, і эмацыянальна.

Наогул, падставы хвалявацца ў членаў групы былі. Работа *над законапраектамі* заняла больш часу і сіл, чым меркавалася. Не ўдалося ўкласціся ў запланаваныя тэрміны падрыхтоўкі новай рэдакцыі. Гэта не магло не адбіцца і на ходзе пасяджэння, на якім давялося прысутнічаць. *Але не было тут ні празмернай* нервовасці, ні гарачкі. За рабочым сталом панавала дэмакратычная і разам з тым дзелавая атмасфера, кожны мог прыводзіць свае аргументы «за» ці «супраць», выказваць і адстойваць свае прапановы, свае *прынцыпы, свой пункт* погляду.

Па многіх спрэчных пытаннях удалося знайсці кампрамісныя рашэнні. Скажам, законапраект аб выбарах прадугледжвае, што расходы, звязаныя з падрыхтоўкай і правядзеннем *выбараў, робяцца за* кошт дзяржавы. «Для гэтых мэт, — сказана ў праекце, — не могуць выкарыстоўвацца сродкі прадпрыемстваў, устаноў, арганізацый і грамадзян». Народны дэпутат СССР А. Дабравольскі выказаў сумненне, *што гэтае палажэнне* не будзе парушацца на практыцы. Ён прапанаваў: для таго, каб не было парушэнняў, дазволіць працоўным калектывам і асобным грамадзянам перадаваць грашовыя сродкі на вядзенне выбарчай кампаніі ў выбарчыя камісіі, *якія дзялілі* б гэтыя сродкі на роўныя долі паміж усімі кандыдатамі. А на што канкрэтна пойдуць грошы — гэта камісіі павінны ўзгадняць з самімі кандыдатамі. Ніякай уніфікацыі перадвыбарчых «праграм» і біяграфій кандыдатаў, напісаных «пад капірку», быць не павінна. Пасля даволі бурных спрэчак і сумненняў папраўка Дабравольскага, калі можна тут скарыстаць тэрмін з практыкі заходніх парламентаў, была ў аснове сваёй прынята.

Найбольшы напал, можна сказаць нават — сур'ёзную канфрантацыю ўнутры рабочай групы выклікала абмеркаванне артыкула 13 праекта Закона «Аб выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР». Дакладней — той часткі артыкула, дзе гаворыцца аб адказнасці за заклікі да байкатавання выбараў.

На думку доктара юрыдычных навук А. Лейзерава, такое законапалажэнне мела б сэнс толькі ў тым выпадку, калі б удзел у выбарах быў бы абавязковым для грамадзяніна (як, напрыклад, у Бельгіі). А паколькі савецкая Канстытуцыя пакідае грамадзянам права ўдзельнічаць або не ўдзельнічаць у выбарах, то павінна быць і права заклікаць іншых ісці або не ісці на выбары.

Яго падтрымалі народныя дэпутаты СССР А. Дабравольскі і І. Абламейка, а таксама дэпутат Вярхоўнага Савета БССР Г. Ерамееў (ён удзельнічае ў пасяджэннях на правах запрошанага). Ерамееў, у прыватнасці, настойваў на тым, што трэба дамагацца прыняцця сапраўды дэмакратычнага закона аб выбарах, які сам па сабе не даваў бы падстаў для байкоту, а не выступаць супраць магчымасці яго правядзення. Па словах жа Дабравольскага, існуючая фармуліроўка артыкула 13 прыроўнівае людзей, якія будуць выступаць супраць правядзення выбараў, скажам, па палітычных матывах, да ашуканцаў, паклёпнікаў і да т. п.

Супрацьлеглы пункт погляду ў катэгарычнай форме выказаў начальнік кафедры вышэйшай школы МУС БССР М. Кудзінаў. Байкатаваць выбары заявіў ён, гэта значыць зры-

АД ЦІХАЙ БЕСЯДЗІ...

У Касцюковіцкім раёне прайшло Рэспубліканскае свята паэзіі, прысвечанае 75-годдзю з дня нараджэння Аркадзя КУЛЯШОВА

...Гэтыя радкі на слыху, бадай, у *кожнага:*

Бывай, абуджаная сэрцам,
дарагая,
Чаму так горка, не магу я
зразумець.
Шкада заранкі мне, што ў небе
дагарае
На ўсходзе дня майго, якому
ружавець.

Праўда, калі перачытваеш сёння гэтую лірычную тугу паэта па першым, страчаным назаўсёды, каханні, слова «горка» набывае і іншы сэнс. Горка і таму, што і *куляшоўскія мясціны* забруджаны радыёнуклідамі і пастаўлена пытанне аб адсяленні жыхароў Саматэвіч і некаторых іншых вёсак Касцюковіцкага раёна. Гэты тужлівы роздум не мог не кранацца сэрца і тых, хто ехаў у мінулую суботу на рэспубліканскае свята паэзіі, прысвечанае 75-годдзю з дня нараджэння А. Куляшова. У прадстаўнічую дэлегацыю, якую ўзначальваў першы сакратар праўлення СП БССР Н. Гілевіч, увайшлі вядомыя беларускія літаратары, а *таксама пісьменнікі* з саюзных рэспублік — удзельнікі семінара перакладчыкаў беларускай літаратуры на мовы народаў СССР, што завяршыўся днямі ў Іслачы.

Сустрэча з мясцовым кіраўніцтвам, якая адбылася на мяжы Клімавіцкага і Касцюковіцкага раёнаў, трывогі гэтай не развеяла. Сапраўды, як даведаліся госці з расказу першага сакратара Касцюковіцкага райкома партыі У. Адашкевіча, ра-

ваць дзяржаўнае мерапрыемства, ісці супраць Савецкай улады! Яго пазіцыю падтрымалі начальнік аддзела агульнага нагляду Пракуратуры БССР М. Купрыянаў, намеснік загадчыка юрыдычнага аддзела Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. Васілевіч, некаторыя іншыя члены групы.

— Мы проста баімся адысці ад старых уяўленняў, старых канонаў, — сказаў народны дэпутат СССР ад камсамола І. Абламейка. Ён заклікаў прысутных успомніць, што падобная пазіцыя прывяла ў свой час да прыняцця тых палажэнняў саюзнага заканадаўства аб выбарах, ад якіх цяпер адмовіліся практычна ва ўсіх рэспубліках.

Страсці вакол гэтага, на першы погляд, не такога ўжо значнага пытання разгарэліся настолькі, што загадчык аддзела па рабоце Саветаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета І. Ліхач, які вёў пасяджэнне, быў вымушаны аб'явіць «таймаут», як у хакейным матчы. Пасля перапынку размова пайшла на больш спакойных танах, але знайсці кампраміс у той дзень усё ж не ўдалося. Разгляд пытання быў перанесены на адно з бліжэйшых пасяджэнняў.

Больш узаемаразумення было пры абмеркаванні артыкула 18 — аб парадку і нормах утварэння выбарчых участкаў. Удзельнікі пасяджэння выказаліся за тое, каб выбарчыя ўчасткі ў воінскіх часцях утвараліся не пазней, чым за два месяцы да выбараў. Словы ж «а ў выключных выпадках не пазней чым за пяць дзён да выбараў» аднадушна было вырашана скасаваць.

Усяго на пасяджэнні было разгледжана 19 артыкулаў праекта закона аб выбарах народных дэпутатаў Беларусі з 59-ці. Кароткі рэпартаж не дае магчымасці расказаць пра ўсе папраўкі і дапаўненні, унесеныя ў ходзе абмеркавання. Варта ўсё ж сказаць пра важнае ўдакладненне, зробленае на пачатку пасяджэння, якое тычыцца палажэння Канстытуцыі БССР аб рэферэндумах. Паводле новай рэдакцыі, на рэферэндум (усенароднае апытанне) будуць выносіцца пытанні аб грамадска-палітычным ладзе і нацыянальна-дзяржаўнай будове рэспублікі, а таксама пытанне аб выхадзе са складу СССР. Астатнія важныя пытанні дзяржаўнага, эканамічнага і палітычнага жыцця рэспублікі павінны вырашацца ўжо Вярхоўным Саветам.

Нават на падставе ўсяго аднаго пасяджэння рабочай групы Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР можна было пераканацца, што нагрузка на членаў групы выпала вялікая. Многія артыкулы даводзіцца не толькі рэдагаваць ці дапаўняць, але, фактычна, перапісваць цалкам. І ўсё гэта, як ужо гаварылася, ва ўмовах жорсткага цэйтноту. Зразумелая і тая адказнасць, якую нясе кожны з членаў групы перад тысячамі аўтараў пісем, удзельнікаў сходаў і мітынгаў, якія таксама дасылаюць свае рэзалюцыі ў Прэзідыум, перад мільёнамі выбаршчыкаў рэспублікі.

Каб прыспешыць сваю работу, група вырашыла збірацца не раз, а некалькі разоў на тыдзень. Па меры гатоўнасці ўсе матэрыялы перадаюцца ў камісію заканадаўчых меркаванняў Вярхоўнага Савета БССР. Апошняе слова будзе за дэпутатамі Вярхоўнага Савета. Вельмі важна, аднак, — і пра гэта гаварылася на пасяджэнні рабочай групы, — каб законапраекты ў новай рэдакцыі былі як мага хутчэй апублікаваны. Зробленую работу павінна ацаніць шырокая грамадскасць. Гэта, як можна спадзявацца, дазволіць замацаваць важныя дэмакратычныя змены, якія ўносяцца ў законапраекты.

Віталь ТАРАС.

ХТО Ж ХВАЛЮЕЦЦА?

Вопыт выбараў у народныя эпутаты СССР паказаў, што абсалютная большасць дэпутатаў, выбраных у выбарчых акругах, з'яўляюцца членамі КПСС. Можна спадзявацца, што гэта адбудзецца і пры выбарах у мясцовыя Саветы. У такім выпадку незразумела, навошта прадастаўляць КПБ права выбару дадатковай колькасці дэпутатаў? Ці не таму, што некаторыя кіраўнікі з вышэйшага эшалона хвалююцца, што народ іх не падтрымае? Але калі яны сапраўды гэтага баяцца і не давяраюць народу, то ім не месца сярод народных дэпутатаў БССР. Ужо калі хто і мае патрэбу ў гарантаваным прадстаўніцтве ў Вярхоўным Савеце БССР, дык гэта беспартыйныя, колькасць якіх вялікая, а народных дэпутатаў ад іх можа аказацца вельмі мала. У такім выпадку, пра які блок камуністаў і беспартыйных можна будзе гаварыць?

Думаю, нельга не прызнаць, што праект змен і дапаўненняў Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР у першапачатковым варыянце не адпавядае духу часу.

Для таго, каб ён з'явіўся крокам наперад у далейшым развіцці дэмакратыі, неабходна ўнесці ў яго такія змены, якія забяспечылі б народу ўсеагульнае, роўнае і прамое выбарчае права. А гэта можа быць дасягнута толькі тады, калі мы адмовімся ад прадастаўлення грамадскім арганізацыям самім выбіраць сваіх кандыдатаў у народныя дэпутаты, не будзем праводзіць акружных перадвыбарчых сходаў, а ў выбарчых бюлетэні будзем уключаць не менш двух кандыдатаў. Не сумняваюся, што такая думка большасці выбаршчыкаў, і не ўлічваць яе значыць рабіць памылку.

Некаторыя юрысты сцвярджаюць, што пры адмаўленні ад выбараў ад грамадскіх арганізацый будзе парушана Канстытуцыя СССР. Гэтыя апасенні неабгрунтаваныя, бо ў ёй гаворыцца пра выбары ў народныя дэпутаты СССР. Выбары народных дэпутатаў саюзных рэспублік маюць свае асаблівасці. Так, у праектах законаў аб выбарах у мясцовыя Саветы РСФСР і ў некаторых іншых саюзных рэспубліках выбары дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый не прадугледжаны. Між тым ніхто іх у парушэнні Канстытуцыі СССР не папракае.

Камізм становішча ў тым, што калі нават прызнаць неабходнасць капіравання Канстытуцыі СССР адносна выбараў, то пры ўсім жаданні захаваць яе нам не атрымаецца. Бо калі мы адмовімся ад выбараў ад грамадскіх арганізацый, то, канечне, не будуць захаваны ў поўнай меры артыкулы 95, 97 і 98. Але калі мы захаваем за гэтымі арганізацыямі права выбару сваіх дэпутатаў, то яшчэ ў большай ступені парушым гэтыя ж артыкулы, бо пазбавім савецкіх грамадзян усеагульнага, роўнага і прамога выбарчага права.

М. МІСЮК,
член-карэспандэнт АМН СССР,
прафесар.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Да 40-годдзя ўтварэння ГДР

У сувязі з 40-годдзем утварэння Германскай Дэмакратычнай Рэспублікі Генеральны консул ГДР у Мінску В. Янда даў 2 кастрычніка прэс-канферэнцыю для журналістаў — прадстаўнікоў рэспубліканскага друку. Адбылася цікавая, шчырая размова. На шматлікія пытанні журналістаў адказвалі В. Янда і другія супрацоўнікі консульства.

4 кастрычніка ў Мінску адбыўся ўрачысты сход, прысвечаны юбілею ГДР. Сход адкрыў сакратар Мінскага гаркома КПБ П. К. Краўчанка, даклад зрабіла намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР Н. М. Мазай. На сходзе выступіў таксама В. Янда.

У гэтыя дні ў рэспубліцы адкрыецца стаўшая традыцыйнай дэкада кніг ГДР.

ТБМ у Англіі

Нядаўна на адрас нашага штотыднёвіка прыйшла тэлеграма з Лондана за подпісам вядомага вучонага загадчыка кафедры Лонданскага універсітэта Джыма Дзінглі, які даўно і стала займаецца беларускаю мовай і літаратурай (сёлета ў студзені ён наведаў Беларусь і рэдакцыю нашай газеты, у прыватнасці (гл. «ЛіМ» за 8.IV). У сваёй тэлеграме Джым Дзінглі паведамляе, што ствараецца Брытанскае аддзяленне Таварыства беларускай мовы і просіць даслаць праграму таварыства і яго статут. У склад ініцыятыўнай групы, якая займаецца гэтым пытаннем, апрача нашых суродзічаў-беларусаў, што жывуць у Англіі, увайшлі вядомыя вучоныя-англічане, што даследуюць і вывучаюць нашую культуру. Гэта, ў прыватнасці, перакладчыца В. Рыч, літаратуразнаўца А. Макмілін, музыказнаўца, даследчык беларускай музыкі, юрыст па адукацыі Гай дэ Пікарда і іншыя.

«300 пытанняў і адказаў пра Беларусь»

Пад такой назвай ТБМ імя Францішка Скарыны, статут якога нядаўна быў афіцыйна зацверджаны, вырашыла стварыць беларускі размоўнік. У гэтую кнігу павінны ўвайсці найбольш цікавыя звесткі па гісторыі, літаратуры, мастацтве, навуцы, народнай творчасці, архітэктуры, мове, геаграфіі нашай рэспублікі. У стварэнні гэтага выдання можа прыняць удзел кожны жадаючы, таму ў бліжэйшы тэрмін просім дасылаць цікавыя, на вашу думку, паведамленні і факты, што тычацца згаданых тэм, на адрас нашай рэдакцыі, альбо на адрас СП БССР: 220600 ГСП. г. Мінск, Фрунзе, 5. Пажадана, каб вашы пытанні і адказы былі напісаны на асобных картках і выкладзены ў сціслай форме.

Сабор перададзены веруючым

У пісьме нашай чытачкі з Гомеля В. Казінковай («ЛіМ» за 28 красавіка) і ў калектыўным звароце групы дзеячаў культуры (нумар за 18 жніўня г. г.) узнімалася пытанне аб вяртанні веруючым праваслаўнага кафедральнага сабора — помніка архітэктуры пачатку XIX ст. (Гомель). Гэтымі днямі выканком Гомельскага гарадскога Савета народных дэпутатаў разгледзеў пытанне і прыняў рашэнне аб перадачы сабора веруючым для выкарыстання па прамому прызначэнню.

За апошнія паўтара гады ў рэспубліцы перададзены веруючым ужо 129 храмаў (цэркваў, касцёлаў і г. д.).

НАШ КАР.

Запрашае Дом літаратара

3 кастрычніка 1989 года пачаўся новы сезон работы Дома літаратара СП БССР. Як і ў мінулыя гады, ён дасць магчымасць сустрэцца з пісьменнікамі, дзеячамі культуры, вядомымі артыстамі, абмеркаваць праблемы літаратуры і мастацтва.

Шмат хто ўжо добра знаёмы з творамі пісьменніка, перакладчыка і драматурга Алеся Асташонка. Прэм'еры яго новай кнігі «Фарбы душы» прысвечаны вечар, на які Дом літаратара запрашае 10 кастрычніка ў 19.00. Вечар адкрывае і вядзе Г. Колас, выступяць У. Арлоў, Л. Галубовіч, А. Мінкін, П. Ламан. Будзе дэманстравацца новы кароткаметражны мастацкі фільм «Сон» рэжысёра У. Бокуна.

19 кастрычніка мае адбыцца творчы вечар вядомага паэта-песенніка Алеся Ставера — сёлета ў яго юбілей.

Двойчы на месяц, па пятніцах, адбываецца прагляд новых мастацкіх фільмаў (13 і 27 кастрычніка). Прагляд пачынаецца ў 18.30, білеты можна набыць з 18.00.

Чарговыя заняткі народнага вячэрняга універсітэта літаратуры адбудуцца 26 кастрычніка, пачатак у 19 гадзін.

В. ТАМАШЭЎСКАЯ,
метадыст Дома літаратара.

дыяцыйная абстаноўка не з лепшых. Канечне, ёсць і чыстыя зоны, але ў цэлым... Нездарма, як засведчыў Уладзімір Сцяпанавіч, сёлета на Касцюкоўшчыне не вырошчвалі грэчкі, лубіну, ільну — аказваецца, гэтыя сельскагаспадарчыя культуры вельмі хутка набіраюць з глебы радыенукліды. Ды людзі працуюць, выконваючы сваю спрадвечную, нялёгкую хлебаробскую работу.

І, канечне ж, рупяцца, каб давесці да ладу ўсё, што тычыцца памяці свайго знакамітага земляка. У мясцовай сярэдняй школе, якая носіць імя А. Куляшова, створаны літаратурны музей. Экспазіцыя яго падабрана з густам, хораша аформлена. Спецыяльны макет-дыярама ўзнаўляе куток Саматэвіч такім, якім ён выглядаў у гады маленства А. Куляшова.

Хата месцілася ледзь не на самым беразе рэчкі, на той час хуткаплыннай. Цяпер у гэтай будыніне таксама жывуць. Мемарыяльная ж дошка на сцяне нагадвае: «Тут нарадзіўся і жыў народны паэт Беларусі Аркадзь Куляшоў». Ля гэтай хаціны і адбылася ўрачыстасць з нагоды юбілею песняра.

Задушэўная, мілагучная песня кранула наваколле. Пасвятлелі твары тутэйшых людзей. Яшчэ б! Гэта мелодыя, якую любяць яны з маленства. Падабалася песня і А. Куляшову.

Цяпер жа заспяваў мясцовы фальклорны калектыў. Адкрываючы ўрачыстасць, настаўнік Саматэвіцкай сярэдняй школы імя А. Куляшова, дырэктар паэтавага музея Я. Шаройка з прыязню гаварыў аб тым, як захоўваецца ў Саматэвічах і навакольных мясцінах памяць аб А. Куляшове, падкрэсліваў значэнне і месца яго паэзіі не толькі ў беларускай, але і ў сусветнай літаратуры.

Ля былога куляшоўскага дома, які стаіць на ўзгорку, праз рэчку пракладзены мост. Па традыцыі ў Саматэвічах яго называюць Куляшовым. «Куляшоў мост» — такую назву даў свайму вершу і малады паэт М. Мельнікаў. Верш прагучаў на свяце...

Асенні дзень кароткі, таму госці паспяшаліся да будынка сярэдняй школы, пасадзілі там дрэўцы. Пакінулі надпісы ў кнізе наведвальнікаў музея.

Чарговы маршрут — у калгас «Краншта». У мясцовым Палацы культуры не сказаць, каб яблыку не было дзе ўпасці, але было людна. На ўрачысты вечар, прысвечаны памяці А. Куляшова, сабраліся хлебаробы, мясцовая інтэлігенцыя, вучні.

Першы сакратар Касцюковіцкага райкома партыі У. Адашкевіч, які адкрыў вечар, яшчэ раз нагадаў прысутным, што менавіта тут, на касцюковіцкай зямлі для А. Куляшова пачаліся сцежкі, што затым вывелі яго з берагоў ціхай Бесядзі ў вялікі акіян літаратуры.

Вядучы вечара Н. Гілевіч падкрэсліў важнасць вядомай ісціны: не адным толькі хлебам жыве чалавек. Забыццё гэтай ісціны прыводзіць да таго, што церпіць не толькі культура, але і ўсе нашы справы. Хіба культурныя людзі, сказаў прамоўца, маглі б дапусціць такое, што здарылася ў Чарнобылі? Культура ж — гэта не толькі вонкавыя паводзіны, але і адносіны да самой працы, да людзей, да тых, што жывуць сёння, і да нашых продкаў. Аснова ж культуры — мова, а мова — аснова жыццяздольнасці нацыі.

Ніл Гілевіч гаварыў далей аб адраджэнні беларускай нацыі, якое адбываецца сёння, дзякуючы перабудове, далейшай дэмакратызацыі ўсяго жыцця. Зазначыў, што падобныя рэспубліканскія святы паэзіі сталі традыцыйнымі. Гэтае, якое прыйшло на касцюковіцкую зямлю, працяг папярэдніх. Талент А. Куляшова, зробленае ім, заслугоўваюць такой увагі.

Выступаючы на вечары, Янка Брыль успомніў, як уразіў яго верш А. Куляшова «Ліст з палону», гаварыў пра іншыя творы паэта, прыгадваў, якім душэўным, таварыскім чалавекам быў А. Куляшоў. У яго творчасці, сказаў Я. Брыль, спалучаны вялікае, высокае з простым, зямным, чалавечым...

Сваімі думкамі аб паэзіі А. Куляшова падзяліліся на вечары прадстаўнікі братніх літаратур: А. Чакану (Малдавія), С. Мурадзян (Арменія), А. Пухаеў (Паўднёвая Асеція). Н. Нарматаў (Узбекістан), П. Мыцкюла (Эстонія).

Цёпла сустракалі землякі Аркадзя Куляшова выступленні П. Макаля, П. Прыходзькі, В. Аколавай, Г. Пашкова, Ю. Свіркі, К. Камейшы, Г. Дзмітрыева, В. Зуёнка, А. Гардзіцкага, М. Канькі, І. Аношкіна, А. Пісьмянкова і М. Мельнікава. Лепшыя самадзейныя калектывы Касцюковіцкага і Хоцімскага раёнаў пазнаёмілі прысутных са сваімі песнямі і танцамі.

На зваротным шляху ўдзельнікі свята адхіліліся ад запланаванага маршруту. У Мсціславе яны пабывалі ля будынка, у якім раней знаходзіўся педагагічны тэхнікум, дзе вучыўся А. Куляшоў. Потым паехалі ў бок Малой Багацькаўкі, да Максіма Гарэцкага.

Пад'ехаць да самай вёскі не ўдалося — восеньская гразь, дарога ж звычайная, прасёлкавая. З шасэйкі накіраваліся пешкі. І не пашкадавалі: пабачылі хату Гарэцкіх, у якой мяркуецца адчыніць неўзабаве музей пісьменніка. Сёе-тое ўжо і зроблена. Сустрэліся і са сваячкай М. Гарэцкага.

У рэспубліканскім свяце паэзіі, прысвечаным 75-годдзю з дня нараджэння А. Куляшова, прыняла ўдзел сакратар Магілёўскага абкома партыі Л. У. Пакуш, прадстаўнікі партыйных і савецкіх органаў Касцюковіцкага раёна, сястра А. Куляшова Надзея Аляксандраўна.

Уладзімір КРУК (фота),
Алесь МАРЦІНОВІЧ,
спецыяльныя
карэспандэнты «ЛіМа».

Дом, дзе нарадзіўся А. Куляшоў.

Малая Багацькаўка. Дом Гарэцкіх.

Надзёнчыя радкі

Кастусь ЦВІРКА

Іх заклік

Усё — мітынгаваць даволі! Досыць!
Зноў вас, харошых, у аглоблі просяць!
Нашто спрачацца вам, крытыкаваць?
Ад вас адно патрэбна: працаваць!
Валам рабочым, вам цяпер без слова
Цягнуць патрэбна воз перабудовы!
А мы за вас, і ціхіх, і слухмяных,
Зноў будзем думаць ды спускаць вам планы.
Усё будзе вам, каб толькі вы маўчалі
Ды нас, уладакрадаў, не чапалі.
Ну, а каб быў парадак, паганялаў
Для вас, паверце, знойдзецца нямала.
Каб аніхто з вас не хадзіў улегцы,
Трымаць мы будзем моцна ўлады лейцы.
Вас будзем зноў у воз свой запрагаць
Ды ў рай дубцамі, неразумных, гнаць!

«У рамках дзеючых структур»

Вось вы сказалі — «народны фронт». А што, хіба мала нам «народнай улады? Мы ж можам, і зусім паспяхова, вырашаць нашы праблемы ў рамках дзеючых структур.

З аднаго інтэрв'ю.

Так, добра зведалі ўсе мы
На ўласнай скуры, мностве скур,
Як вырашаюцца праблемы
У рамках дзеючых структур!

Хто не дранцвеў з нас — і не трошкі —
Перад сталом, дзе чын, як мур?
Што ж, для яго мы — толькі мошкі,
Найнадакучлівыя блошкі
У рамках дзеючых структур.

Мы ўсе ў гульні ягонай — пешкі,
І нас такі во пампадур
Як хоча, соўвае без спешкі,
Гуляе намі зноў (ці ж смешкі?)
У рамках дзеючых структур.

У рамках дзеючых структур
Спазналі мы — ці помняць вёскі? —
Разгул крывавы харчразвёрсткі,
Архіпелаг ГУЛаг найжорсткі,
Лубянкі, Курапатаў вёрсты,
Дзе клалі нас — за турам тур —
У рамках дзеючых структур.

У рамках дзеючых структур
Ступіць самім нам не давалі.
Нас догмаў путамі вязалі,
Ўсе думкі нашыя кілзалі
Ды рот нам кляпам затыкалі —
Сядзі, бы пад карчом пячкур!

Дык зноў у «рамкі» заганяць нас?
Зноў падганяць усіх пад шнур?
Зноў, бы падвопытных, трымаць нас
У рамках дзеючых структур?

Служба зваротнай сувязі

ЗАЦІКАЎЛЕНАСЦЬ, ПАРАЗУМЕЛАСЦЬ...

ПАКАЗЧЫКАМ «дзейснасці» газетнага матэрыялу, яго, так бы мовіць, «работы» ў грамадстве з'яўляецца розгалас сярод чытачоў, а найперш — уздзеянне на іх. Аб тым, які гэты розгалас і гэтае ўздзеянне, рэдакцыя мяркуе ў першую чаргу па чытацкіх дopісах-водгуках. Чым больш водгукаў, чым больш чытачоў узялося за пяро, каб падзяліцца аб прачытаным думкамі і ўражаннямі, тым лепш, тым больш задаволена і рэдакцыя, і аўтар публікацыі.

Водгукі чытачоў, вядома, рэдка калі бываюць адназначныя. Як кажуць, што ні чалавек — то і густ, характар, узровень дасведчанасці, адукаванасці, разумення тых ці іншых праблем і г. д. Таму, ставячы на газетную паласу той ці іншы матэрыял, рэдакцыя, бадай, і не разлічвае на аднадушную падтрымку ці непрыняцце выказаных у ім думак і меркаванняў. Тым не менш прыемна, калі публікацыя знаходзіць дружную падтрымку ці, прынамсі, усеагульную зацікаўленасць. Паразумеласць з чытачом — фактар дзейсны, актывізуючы і натхняючы.

Багатую пошту выклікаў артыкул доктара гістарычных навук Л. Лыча «Назвы бацькаўшчыны: вярнуць страчанае» («ЛіМ» за 4 жніўня г. г.). Шматлікія чытачы выказваюць удзячнасць аўтару, спадзяюцца, што страчаныя гістарычныя назвы будуць адноўлены, вернуты да жыцця.

Падтрымлівае пафас артыкула і наш даўні чытач і аўтар з Гомеля, былы газетчык і партыйны работнік, заслужаны работнік культуры БССР **Р. Каплан**. Ён піша: «У артыкуле... шмат слушнага. Правільна ставіцца пытанне аб неабходнасці навядзення парадку ў геаграфічных назвах, адраджэння тых назваў, якія маюць каштоўнае значэнне для гісторыі і культуры нашай рэспублікі». А вось з некаторымі канкрэтнымі прыкладамі, якія згадвае ў сваім артыкуле Л. Лыч, Рыгор Львовіч не згодны і робіць некалькі ўдакладненняў. У прыватнасці, ён не падтрымлівае думку аб вяртанні вёсцы Роза Люксембург Ельскага раёна былой назвы Алеская.

«Думаецца, — піша Р. Каплан, — калі б Л. Лыч быў дасведчаны ў гісторыі гэтай вёскі не толькі з афіцыйных даведнікаў апошняга часу, ён бы не зрабіў такога вываду. Вёска Аляское (менавіта так, а не Алеская, як сказана ў артыкуле) мела яшчэ адну назву — Анзэльмаўка. Жылі ў вёсцы пераважна немцы. Разам з суседняй, таксама нямецкай, вёскай Найманаўка яна ўваходзіла ў калгас імя Тэльмана нацыянальнага Роза-Люксембургскага сельсавета. Гэта былі савецкія немцы, працавітыя людзі, добрыя суседзі. Яны жылі ў міры і згодзе з навакольнымі беларускімі і ўкраінскімі сялянамі, апрацоўвалі зямлю і гадавалі жывёлу, спявалі нямецкія песні, вучылі сваіх дзяцей на роднай мове ў Роза-Люксембургскай нямецкай сямігадовай школе, атрымлівалі нямецкія газеты і кнігі з Масквы і Рэспублікі немцаў Паволжа. Усё гэта было парушана ў другой палове 30-х гадоў. А калі пачалася вайна, жыхары гэтых нямецкіх вёсак былі вывезены ў глыб краіны, на ўсход, а назва сельсавета і яго цэнтра засталася. Думаецца, гэтую назву трэба для гісторыі зберагчы, хоць бы ў знак памяці аб людзях, якія там жылі не адзін дзесятак гадоў».

З Глыбокага Віцебскай вобласці прыйшоў водгук на публікацыю В. Грыцкевіча «Доказы мёрскага прапагандыста» («ЛіМ» за 1 верасня г. г.). Прыслаў яго наш даўні чытач **А. Бабіч**. «Трэба такіх артыкулаў, — лічыць ён, — больш, каб мы, чытачы, маглі бачыць і разумець, дзе праўда, а дзе крыўда, каб нікому не было панадна пускаць пыл у вочы». А далей Аляксандр Уладзіміравіч звяртае ўвагу на такую акалічнасць: «Мяне вельмі ўсцешыла напісанне Мёры. У народзе і сёння інакш не пачуеш, як «паехаў у Мёры», «мёрскі настаўнік» і г. д. Толькі асобныя службоўцы чамусьці вымаўляюць назву горада Міёры, у адпаведнасці з прынятым невядома кім і з якое прычыны напісаннем. Вось я і парадаваўся, што ў нашым друку аднаўляюцца праўдзівыя назвы нашых гарадоў і паселішчаў».

Рэдакцыйная пошта ўжо не першы год (з пачатку перабудовы) фіксуе цікавасць грамадскасці рэспублікі да айчыннай і сусветнай гісторыі. Цікавасць гэтая натуральная: сённяшні дзень вымагае асэнсавання мінулага, ягоных урокаў. Настаўнік гісторыі Палачанскай СШ Маладзечанскага раёна **Л. Дыкцяроў** адгукнуўся на артыкул С. Таляронка «Жнівень і верасень 1939 года: погляд праз паўстагоддзя» («ЛіМ» за 25 жніўня г. г.). «У артыкуле выказана новая версія аб тым, — піша чытач, — што ініцыятыва ў падпісанні савецка-германскага дагавора аб ненападзе зыходзіла не ад Гітлера, а ад Сталіна. Такое сцвярджэнне не бясспрэчнае, але дае пэўны імпульс у вывучэнні савецка-германскіх адносін напярэдадні вайны. Нестандартныя разважанні аўтара артыкула і пра падзеі ад 3 да 17 верасня. Тут жа прыведзены некаторыя новыя факты, якіх раней я не сустракаў у нашай гістарычнай літаратуры. Дзякуй вам за такія артыкулы. Яны аказваюць немалую дапамогу ў выкладанні гісторыі ў школе».

Яшчэ адзін тэматычны пласт рэдакцыйнай пошты — выбарчы. Узнік ён на пачатку года, калі краіна рыхтавалася да выбараў і выбірала народных дэпутатаў СССР, і не танчэе сёння, у дні абмеркавання новых выбарчых дакументаў. Але ў гэтым аглядзе звернем увагу на два лісты крыху іншага плана. Лісты гэтыя прыйшлі ў адказ на публікацыю ў штотыднёвіку «выбарчага дзённіка» І. Чыгрынава «Як я выбіраўся» («ЛіМ» за 1 верасня г. г.). Рэдакцыя бласлаўляла ў свет гэтую публікацыю з думкаю пра тое, што «ўрокі выбараў народных дэпутатаў СССР, вопыт іх правядзення будзе карысны для новай выбарчай кампаніі». Чытачы ж (прынамсі, тыя, што прыслалі водгукі) звярнулі ўвагу на іншае. Так, **А. Гальмак** з Полацка лічыць публікацыю «абразай жыхароў Бабруйска», «помстай паважанага пісьменніка бабруйчанам за свой «пралёт» на выбарах». Вялікі ліст на гэтую ж тэму, прыйшоў з Бабруйска. Яго прыслаў сакратар парткома завода звышбуйнагабарытных шын ВА «Бабруйскшына» **В. Мікульскі**. Ён піша, што пасля прачытання «дзённіка» ў яго склалася ўражанне, што з ім гуляюць у «сапсаваны тэлефон». Прычыну паражэння пісьменніка на выбарах аўтар допісу тлумачыць «адсутнасцю яснай пазіцыі па многіх пытаннях». В. Мікульскі абураецца тым, што, на яго думку, аўтар «выбарчага дзённіка» шмат што «передергивает», падае суб'ектыўна, намякаючы на нейкі «мясцовы патрыятызм», «брудныя пытанні прыхільнікаў канкурэнта», «альянс двух другіх кандыдатаў», «непрадуманы падбор даверaных асоб» і г. д. Мо і не ўсе з гэтых заўваг і папрокаў слушныя, аднак жа відавочна, што для некаторых з іх аўтар публікацыі, пэўна, сапраўды даў падставы.

Чытачы з задавальненнем адзначаюць, што наша грамадства стала больш адкрытым і інфармаваным, менш стала тайнаў і сакрэтаў, якія раней хаваліся ад народа. Мінуў і той час, калі за сямю пячаткамі былі пытанні і праблемы, звязаныя з нефармальнымі аб'яднаннямі, з Беларускім народным фронтам за перабудову «Адраджэнне». Гучыць у пісьмах і думка аб тым, што карэнных змен у краіне не будзе датуль, пакуль не будзе змен у самой партыі. Пра гэта сведчыць і пошта, выкліканая публікацыяй былога партыйнага работніка П. Лебедзева «А хваля коціцца, шуміць...» («ЛіМ» за 8 верасня г. г.).

Настаўнік з вёскі Даўбені Валожынскага раёна **І. Карабан** піша ў сваім лісце: «Дзякуй П. Лебедзеву за тое, што не збаяўся сказаць праўду і паставіць кропкі над «і». Хопіць дыскрымінацый!»

Па сутнасці пра гэта ж — і ліст ветэрана вайны і працы з г. Багародзіцка Тульскай вобласці, нашага пастаяннага і ўважлівага чытача **Я. Кохана**. Вось радкі з ягонага ліста: «Нефармалы, на маю думку, — дзецішча часу перабудовы. А адміністрацыйна-камандны апарат за доўгія гады сталіншчыны і брэжнеўшчыны звык быць ісцінай у апошняй інстанцыі, што на сёння з'яўляецца ўчарашнім днём. Яго прыхільнікі безнадзейна адсталі ад жыцця. Замест плённага дыялога з нефармаламі, актыўнымі сіламі за перабудову, за адраджэнне беларускай нацыі, культуры, мовы, апарат па-старому «бдительно» праводзіць сваё выпрабаванае забараняльніцтва».

Два кароткія лісты прыйшлі на публікацыю А. Залескага «Аб 9-ці тэзісах Уладзіміра Конана» («ЛіМ» за 15 верасня г. г.). Студэнт Брэсцкага педінстытута **У. Лупакоў**, звяртаючыся да А. Залескага, піша: «Папрашу Вас толькі аб адным: у наступны раз, калі што будзеце пісаць пра БНФ, калі ласка, не пішыце «так званы БНФ». Мне, на жаль, невядомыя Вашы заслугі ў гістарычнай навуцы, але калі я дзе-небудзь напісаў бы пра Вас «так званы прафесар» ці «так званы нейкі доктар гістарычных навук», Вам было б крыўдна, мяркую. БНФ, паважаны Адам Іосіфавіч, існуе, працуе, і пагарджаць, закрэсліваць яго не трэба».

Салідарная з брэсцкім студэнтам і навучэнка аднаго з мінскіх тэхнікумаў **І. Рабецкая**, якая гаворыць: «Спрэчкі, палеміка — карысная справа, але яны спараджаюць ісціну толькі ў тым выпадку, калі апаненты ставяцца адзін да аднаго памяркоўна, не абражаюць адзін аднаго навешваннем ярлыкоў. Якраз апошняе актыўна ўжывае прафесар А. Залескі».

Чытачку з Маладзечна **Н. Шунько** ўзрушыла выступленне ў «ЛіМе» В. Быкава «Погляд збоку» (нумар за 8 верасня г. г.). «Аўтар быццам падслухаў мае меркаванні і думкі, — піша Наталля Фёдараўна, — асабліва наконт праблемы аседласці». Далей яна дзеліцца ўражаннямі ад сітуацыі ў пасёлку Чысць, дзе працуе завод парашковай металургіі, а зараз будуецца домабудаўнічы камбінат. На гэтыя будоўлі запрашаліся і запрашаюцца шматлікія спецыялісты здалёк і зблізку, яны прыязджаюць, атрымліваюць кватэры, карыстаюцца іншымі сацыяльнымі аб'ектамі, але многія з іх не ўкараняюцца на новым месцы, не прырастаюць душою да новых мясцін, шукаюць, як шукалі і дагэтуль, таго месца, дзе, ім здаецца, будзе лепш. «Не баліць ім сэрца за нашу зямлю, мову, культуру, звычаі, — піша чытачка. Бо што і казаць — яны ўсяго толькі «пералётныя птушкі». А нашы мясцовыя людзі гадамі і дзесяцігоддзямі не могуць атрымаць ці палепшыць жыллё». А ў канцы ліста яна з болем гаворыць ужо пра іншае: «Крычыць маё сэрца ад таго, што так і не адчынілі ў горадзе беларускага класа, і дзяўчынка мая вучыцца не на роднай мове».

Скончыць агляд вырашылі мы пісьмом **В. Голуба**, аўтара сумна вядомай публікацыі ў «Вячэрнім Мінску» за 25 жніўня «Мова ці эканоміка?» Яго закранула рэпліка «...І мінскага лектара», змешчаная ў штотыднёвіку за 1 верасня пад подпісам «Лімавец». Ён спрабуе спрачацца з лімаўцам, спасылаючыся пры гэтым на высокія філасофскія аўтарытэты і матэрыі. Толькі, даруйце, увесь гэты «інцыдэнт» пачаўся з таго, што В. Голуб паставіў пытанне рубам: «Мова ці эканоміка?» Гэта і сталася прычынай рэплікі лімаўца. Чаго ж крыўдаваць? А між тым, тав. Голуб і ў гэтым сваім лісце ў «ЛіМ» абураецца: «...шмат яшчэ ў нас аматараў маштабных спраў за кошт казны, у якой і так у бягучым годзе не хапае больш за 100 мільярдаў рублёў».

Пытанні развіцця мовы, адраджэння нацыянальнай культуры, міжнацыянальных адносін, нацыянальнай палітыкі — пытанні далікатныя, тонкія. Да іх ставіцца трэба вельмі асцярожна, беражліва, бо за пагарду да нацыянальных праблем даводзіцца плаціць надта ж дарагой цаной. Цаной, якая не вымяраецца сумай грошай ці колькасцю іншых матэрыяльных здабыткаў.

Тут мы з чытачом В. Голубам паразумеласці, на жаль, не знайшлі. Ды толькі — ці наша ў тым віна?

Аддзел пісьмаў
і грамадскай думкі «ЛіМа».

Перабудова і мы: урокі, трывогі, спадзяванні

Ніл ГІЛЕВІЧ

МІЖ БЫЛЫМ І НАСТУПНЫМ

СШЫТАК ПЯТЫ

Нацыя без засведчанага ў помніках і асэнсаванага ў кнігах свайго мінулага — не жыццястойкая нацыя. Грамадзянін без гістарычнай самасвядомасці — не дасканалы грамадзянін. Занадта катэгарычна? Так, катэгарычна, таму што гэта — аксіёмы. Элементарныя ісціны. Гэта гаварылася і гаворыцца безліч разоў на розных мовах свету. І калі некаторыя нашы сучаснікі ўсё ж не могуць гэтага пачуць — дык толькі таму, што яны вельмі не хочуць гэтага пачуць. Таму і трэба паўтараць, аж пакуль не пачуюць і не зразумеюць усе.

□

У народзе абавязкова павінна жыць памяць пра гераічнае мінулае. Абавязкова! У фальклоры яна замацоўваецца ў гераічных песнях і казках, паданнях і легендах — інакш сказаць, у гераічным эпасе. Уласна, з жыццёвай неабходнасці гэты эпас і ўзнікаў. Значэнне гэтага дабра разумелі і Купала, і Колас, і Багдановіч, і Гарэцкі, і Гарун, і Ластоўскі, і іншыя выдатныя дзеячы беларускага нацыянальнага адраджэння. Разумелі, што без уласнай дзяржаўна-палітычнай гісторыі, без высокага і слаўнага ў гэтай гісторыі, народная памяць аслабне, бо яна сілкуецца не *толькі трагедыямі, але і* героікай. Яркі прыклад, які пацвярджае слушнасць сказанага,— памяць аб Вялікай Айчыннай: колькі ў ёй гераічнага, якія высокія парывы чалавечага і народнага духу засведчаны, якія подзвігі ўвекавечаны!

Невыпадкова ворагі нацыянальнага адраджэння Беларусі — як царысты-вялікадзяржаўнікі, так і польскія шавіністы — стараліся забіць і заглушыць у памяці нашага народа менавіта гэта: найбольш гераічныя моманты яго гісторыі, якія сведчаць пра вышыню яго духу, пра яго жыццяздольнасць і сілу волі, пра яго непераможнае імкненне да свабоды і незалежнасці. А найбольш тое, што ў яго некалі была свая дзяржаўнасць, хоць і называлася дзяржава іншым, не сучасным імем.

□

Сто пяцьдзесят гадоў з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага — адно з самых дарагіх для нашай памяці сыноў Бацькаўшчыны. Вялікі юбілей вялікага грамадзяніна, а праходзіць больш чым сціпла. Выдалі томік яго спадчыны, Дошку на доме павесілі. (Такую, што глядзець сорамна). Невялічкую навуковую канферэнцыю правялі. Гэткі ж невялічкі наладзілі вечар у Доме літаратара (замест вялікага ў тэатры оперы і балета)... Аказваецца, нават рэспубліканскага юбілейнага камітэта не было. На такую дату! На 150-ыя ўгодкі найвялікшага беларускага рэвалюцыянера-дэмакрата!.. Дарэчы, помню, як святкаваліся ў Расіі такія ж даты Герцэна, Бялінскага, Дабралюбава, Чарнышэўскага... Два непараўнаныя ўзроўні. Два зусім розныя падыходы: мудры дзяржаўны і — убогі правінцыйны...

А паміж тым цікавасць да яго асобы, да яго лёсу і яго жыццёвай справы — у шырокіх колах грамадства, асабліва ў асяроддзі моладзі, расце. Постаць яго ўсё больш вабіць, вобраз яго ўсё больш хвалюе сённяшніх маладых мастакоў і літаратараў, навукоўцаў, настаўнікаў, студэнтаў... Чым і чаму? Сваёй велічнасцю, вядома.

У нацыянальным мастацтве і літаратуры павінен быць вялікі эпічны герой — ідэал чалавека-грамадзяніна, чалавека-патрыёта. Мастакі гэта адчуваюць, разумеюць, што без такога ідэала (героя) падточваюцца і слабеюць маральныя сілы нацыі, дух народа. У Каліноўскім увасоблены ў найвышэйшай ступені тыя рысы, якія для лепшых мастакоў заўсёды былі і заўсёды будуць крыніцай творчага натхнення.

Каліноўскі — гэта высакароднасць ва ўсім: у кожным слове і ў кожным учынку, у самай вялікай грамадскай і самай нязначнай асабістай справе.

Каліноўскі — гэта мужнасць, беззапаветнасць і самаахвярнасць у барацьбе за волю і шчасце народа.

Каліноўскі — гэта той узровень духоўнай і маральнай культуры, які сёння нам бачыцца ў чалавеку далёкай будучыні.

Каліноўскі — гэта ўвасабленне адзінства пачуццяў патрыятызму і інтэрнацыяналізму, што ў цывілізаваным грамадстве заўсёды будзе чалавечай каштоўнасцю найвышэйшага парадку.

У пераломныя, лёсавызначальныя моманты гісторыі — а якраз гэтакі момант мы цяпер перажываем — роля і значэнне такіх легендарных вобразаў асабліва ўзрастае.

«Дзецюкі, каб ніхто вас не мог ашукаць, цяпер ужо разважце між сабой, якой вам свабоды трэба і якім адзіным спосабам мужык яе здабыць можа». Чытаю гэтыя і іншыя яго заклікі-звароты да беларускіх мужыкоў — і думаю: як жа трэба было ненавідзець рабства, у якім выміраў — фізічна, духоўна і маральна — народ, і як жа трэба было спачуваць няшчаснаму «беларускаму рабу», каб кінуць гэты кліч, паўстаць і пайсці за яго на смяротную бітву!..

Мы яшчэ на ўвесь голас не сказалі, што калі б не Каліноўскі, не рэвалюцыйная атмасфера, ім і яго паплечнікамі створаная на Беларусі, не было б першага вялікага народнага паэта Францішка Багушэвіча, не было б Адама Гурыновіча і Янкі Лучыны, не было б таго асяроддзя, у якім жыла памяць 1863 года — не толькі памяць, але і ідэі, у якім тлелі, як вуголле ў попеле, думы пра вызваленне—пакуль не прыйшоў іх гістарычны час.

Чытаю публіцыстыку Каліноўскага, а ў памяці словы Леніна: «Зварот з рэвалюцыйнай пропаведдзю да народа не прападае нават тады, калі цэлыя дзесяцігоддзі аддзяляюць сяўбу ад жніва».

□

Нацыянальнае адраджэнне ў Беларусі, буржуазна-дэмакратычная рэвалюцыя і яе вынікі для вырашэння нацыянальнага пытання, рухаючыя сілы гэтай рэвалюцыі на нацыянальных ускраінах Расійскай імперыі,— усё гэта з'явы, вядома ж, вельмі складаныя, і разабрацца ў іх няпроста. У прыватнасці асаблівай увагі, аб'ектыўнасці і сумленнасці патрабуе ад вучоных-гісторыкаў пытанне аб адносінах да буржуазна-дэмакратычнай і затым сацыялістычнай рэвалюцый лідэраў беларускага нацыянальнага адраджэння. Не можа быць сумнення, што ў большасці сваёй гэта былі вялікія патрыёты Бацькаўшчыны, шчырыя перад народам і ўласным сумленнем рупліўцы ў справе ажыццяўлення сацыяльных і нацыянальных ідэалаў працоўных Беларусі. Яны аказаліся спадчыннікамі выхаванага за стагоддзі недаверу да цэнтральнай — маскоўскай — улады, якая ніколі не ішла насустрач жыццёвым інтарэсам нацыянальных меншасцей, спадчыннікамі перайшоўшых у кроў, у гены, нацыянальных крыўд. Гэта выдатна разумеў У. І. Ленін, які неаднойчы гаварыў аб *гэтак званым* «нацыяналізме прыгнечаных нацый» і аб неабходнасці адрозніваць яго ад нацыяналізму нацый пануючых. На вялікі жаль, гэтага не разумелі многія прадстаўнікі партыйнай і Савецкай улады на Беларусі як у перыяд падрыхтоўкі і здзяйснення Кастрычніцкай рэвалюцыі, так і ў наступныя гады. Дакладней сказаць — і ва ўсе наступныя дзесяцігоддзі, бо азначанае неразуменне бесперашкодна дацягнулася аж да нашых дзён.

Вядома, многія лідэры беларускага нацыянальнага адраджэння былі — і ў ідэалогіі, і ў палітыцы — праваднікамі ідэі незалежніцтва, што, заўважым, зусім не пярэчыла ленінскай праграме РСДРП па *нацыянальным пытанні. Як толькі* некаторыя з іх убачылі і пераканаліся, што ў Савецкай Беларусі пачалося паспяховае ажыццяўленне іх запаветных ідэалаў («Беларусь на куце ў хаце сваёй села, Чарка мёду ў руцэ, Пазірае смела»)— яны шчыра паверылі новай, бальшавіцкай уладзе і гэтак жа шчыра прапанавалі свае паслугі, уключыліся ў вялікую культасветніцкую, навуковую і грамадска-палітычную працу, сталі віднымі дзяржаўнымі дзеячамі, акадэмікамі і г. д. Пасля, як мы ведаем, бадай што ўсе яны без вынятку, былі беспадстаўна рэпрэсіраваны і загублены. У маральным плане яны былі подла і гнюсна абмануты, на іх шчыры давер новая ўлада адказала ганебным вераломствам. Цяпер яны рэабілітаваны, а грахі ім усё ж прыпісваюцца ранейшыя. Напрыклад, у артыкулах пра Язэпа Лёсіка цытуюцца яго публічныя выказванні 1918—1920 гадоў, без абазначэння даты. Але паслухайце, таварышы гісторыкі, шаноўныя, што ж вы робіце? Гэта ж, выбачайце, элементарна непрыстойна. Хіба што-небудзь падобнае савецкі акадэмік Лёсік гаварыў пасля 1923 года, калі ў рэспубліцы быў узяты курс на беларусізацыю і *пачала паспяхова ажыццяўляцца ленінская нацыянальная палітыка?* У вас ёсць доказы, падставы сумнявацца ў шчырасці яго супрацоўніцтва з Савецкай уладай? Дык дакажыце ў такім разе! Але не спасылайцеся на тое, ад чаго ён сам, як і акадэмік Ластоўскі і іншыя, адмовіўся і што яму Савецкая ўлада даравала. Даравала, кіруючыся *прынцыпамі гуманнасці* і разуменнем, у поўнай згодзе з Леніным, што талентамі трэба даражыць і ўсяляк садзейнічаць таму, каб яны служылі народу. Дайце ж ім і цяпер, сёння, паслужыць свайму народу, не закрэслівайце іх імёны і іх навуковыя здабыткі. Аналізуйце, крытыкуйце, спрачайцеся — але не закрэслівайце. *Перамажыце ў сабе страх,* што вас абвінавацяць і вы страціце становішча. Павучыцеся ў гэтых мудрых папярэднікаў, у якіх любоў да Бацькаўшчыны была за ўсе страхі вышэй.

□

Найвялікшы рускі паэт сказаў: «Непавага да продкаў ёсць прыкмета дзікунства і варварства».

Гэта цалкам датычыць і нашых адносін да продкаў-вучоных, у прыватнасці—да тых, што маюць вялізныя заслугі ў галіне беларускай гістарыяграфіі, літаратуразнаўства, лінгвістыкі, геаграфіі, краязнаўства, гісторыі культуры... Маю на ўвазе, *па-першае, тых, што* плённа працавалі на Беларусі ў 20-я гады, а пасля былі беспадстаўна абвінавачаны ў контррэвалюцыйна - антысавецкай або шпіёнскай дзейнасці і рэпрэсіраваны (напрыклад, гісторык Усевалад Ігнатоўскі, мовазнаўца Сцяпан Некрашэвіч, літаратуразнаўца Вацлаў Ластоўскі, географ Аркадзь Смоліч, краязнаўца Мікола Каспяровіч і многія іншыя); па-другое, некаторых нашых вучоных дакастрычніцкай пары, зусім несправядліва занядбаных і адрынутых толькі на той падставе, што яны не былі марксістамі і наогул займалі ў грамадска-палітычным жыцці не самыя прагрэсіўныя пазіцыі (напрыклад, знакаміты ў свой час навуковец і літаратар Аляксандр Ельскі).

Тое, што імёны гэтых і многіх не названых тут вучоных былі надоўга выкінуты за борт, нанесла непапраўную шкоду як развіццю навукі і беларускай нацыянальнай культуры, так і патрыятычнаму выхаванню народа. Замест таго, каб даць іх працам аб'ектыўна навуковую ацэнку, сказаць, што ў іх каштоўнае, прымальнае і абавязкова прыгоднае для карыстання — мы іх закрэслілі і ўжо колькі дзесяцігоддзяў робім выгляд, што іх проста няма. А між тым — і гэта, бадай, самае страшнае — амаль ніхто з даследчыкаў гісторыі беларускай культуры без гэтых забароненых, выкінутых з навуковага ўжытку прац не абыходзіцца: ціхенька, употайкі, па-зладзейску яны выкарыстоўваюцца, — без спасылак на аўтараў. Дый як без іх абысціся, калі ў іх не толькі багаты фактаграфічны матэрыял, а і слушных думак — дай божа! Паколькі аўтары — нябожчыкі, то фактычна ўчыняецца... марадзёрства. Але, здаецца, нашу навуковую грамадскасць гэта ўжо не вельмі бянтэжыць — на фоне таго зладзейства, што працвітае паўсюль у краіне і што стала (божа ты мой мілы!) нормай нашай грамадскай маралі.

□

Пачатак распрацоўкі гістарычнай тэматыкі ў нашай мастацкай і дакументальна-мастацкай літаратуры ёсць. Але менавіта толькі пачатак. Сітуацыя з гістарычнай самасвядомасцю нашага народа на сёння такая, што ад зробленага пачатку нам трэба рашуча ісці далей — пісаць пра канкрэтныя эпохі, падзеі і эпізоды ў гісторыі Беларусі, пра канкрэтных гістарычных дзеячаў дзесяткі і сотні новых твораў у самых розных жанрах. Добра было б у гэтым сэнсе паглядзець на вопыт літаратур некаторых братніх народаў дый узяць з іх прыклад. Вунь колькі гістарычных раманаў паяўляецца на Украіне, у Грузіі, у Арменіі! А колькі вершаваных драм па гісторыі Літвы напісаў адзін Ю. Марцінкявічус (якія, дарэчы, датычаць і нашай гісторыі). Рускі пісьменнік Сяргей Аляксееў выдаў кнігу «Сто апавяданняў з рускай гісторыі». Падумаць толькі: адзін — і ажно сто апавяданняў гістарычнай тэматыкі! Вось яны, вартыя пераймання прыклады. Калі мы дадзім чытачам хаця б некалькі сот (!) дабрэнных раманаў, аповесцей, паэм і п'ес гістарычнага зместу — і — нібыта нікога не хвалюе, *мы не проста задаволім іх голад на такую літаратуру (а ён сёння ўжо вялікі),* — мы значна пасунем наперад справу нацыянальна-патрыятычнага выхавання ў рэспубліцы. Мы абавязаны прыйсці да такога становішча, калі ніводнай больш-менш значнай гістарычнай асобы не застанецца забытай. А пакуль што — пытанні, пытанні, пытанні: дзе раман або аповесць пра Кірылу Тураўскага? Пра князя Усяслава? Пра князя Міндоўга? Пра вялікага князя Вітаўта? Пра Міколу Гусоўскага? Пра Льва Сапегу? Пра Сымона Буднага? Пра Васіля Цяпінскага? Пра Сімяона Полацкага? Пра Паўлюка Багрыма? Пра Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча? Дзе кнігі пра Алеся Бурбіса? Пра Сцяпана Булата? Пра Ігната Буйніцкага? Пра Каруся Каганца? Пра Браніслава Тарашкевіча? Хто пачынаў нацыянальна-вызваленчы рух на Беларусі? *Хто пачуў і падхапіў* заклік Багушэвіча? Купала, Колас, Багдановіч, Гарэцкі і іншыя прыйшлі тады, калі ўжо моцна разгарэлася полымя вызваленчых ідэй, калі ўжо досыць шырока лунаў кліч: беларускі народ, выходзь на гістарычную арэну! А хто былі тыя самыя першыя, што гэтыя ідэі сфарміравалі, што гэты кліч кінулі? Само ж па сабе ўсё гэта не зрабілася? Чаму ж мы не гаворым пра іх — гэных першых, пра іх жыццё і лёс? Чаму ўжо многія пакаленні беларусаў *не ведаюць іх імён?* Ганарымся, што ёсць свая суверэнная дзяржава — БССР, што беларуская нацыя прызнана народамі свету і займае законнае становішча сярод усіх нацый планеты, а пра тых, з каго ўсё гэта пачалося, маўчым?

А між тым — у кожнай славянскай краіне пра ідэолагаў нацыянальнага адраджэння, пра тых, што стаялі каля яго калыскі, створана вялізная гістарычная і мастацкая літаратура. У тых краінах гэта — нацыянальныя героі, пра іх не толькі пішуць, *ім прысвячаюць* кіна- і тэлефільмы, малююцца іх партрэты, ім ставяцца помнікі... Там ёсць разуменне, што эпоха нацыянальнага адраджэння — гэта надзвычай важны перыяд у гісторыі народа, калі вырашаліся вызначальныя для яго лёсу пытанні, абуджаліся рухаючыя сілы нацыянальна-вызваленчай рэвалюцыі, нараджаліся вялікія постаці грамадска-палітычных і культурных дзеячаў. Ёсць разуменне, што сучасная дзяржаўная самастойнасць іх краіны, іх нацыянальная стабільнасць — гэта гістарычны вынік той гераічнай эпохі, вынік дзейнасці тых апантаных, самаахвярных людзей — пачынальнікаў... А ў нас? Многія-многія выдатныя сыны і дочкі Бацькаўшчыны або не ўспамінаюцца наогул, або і горш таго — аплёўваюцца... Плюндрыцца і ахайваецца тое, чым трэба ганарыцца!

□

Каму і за што ставяцца на радзіме помнікі, адкрываюцца музеі? Пытанне як быццам лішняе. Хіба не зразумела — каму? Таму, чыю памяць народ глыбока шануе, каго ён вельмі цэніць і любіць, каму асабліва ўдзячны — ці за грамадзянскія подзвігі, ці за таленавітую навуковую або мастацкую творчасць...

У нас, у Беларусі, на вялікі жаль, усё яшчэ не пастаўлены помнікі і не адкрыты музеі нават у гонар тых сыноў і дачок народа, якія гэтага несумненна заслужылі, імёны якіх у рэспубліцы, можна сказаць, легендарныя, вядомы людзям амаль ад калыскі, з ранніх гадоў дзяцінства... Няма, напрыклад, музея вялікага рэвалюцыянера-дэмакрата Кастуся Каліноўскага, няма помніка выдатнай паэтэсе-рэвалюцыянерцы Цётцы... Ужо колькі пакаленняў беларусаў выраслі, уваходзілі ў жыццё з іх імёнамі ў сэрцы і берагуць іх як свяшчэнныя сімвалы роднага краю, барацьбы за свабоду і шчасце народа...

(Працяг на стар. 12).

Сшыткі I—IV з публіцыстычнага цыкла Н. Гілевіча «Між былым і наступным» друкаваліся ў нумарах «ЛіМа» за 17 і 24 лютага, 10 і 17 сакавіка.

Анкета «ЛіМа»: слова публіцыстам

Працягваем цыкл публікацый, прысвечаных надзённым праблемам розных літаратурных жанраў. На гэты раз у гаворку ўключаюцца пісьменнікі-публіцысты. Мы звярнуліся да іх з наступнымі пытаннямі:

1. Ці ёсць, на Ваш погляд, такія зоны ў грамадскім жыцці, у жыцці наогул, у якія праранейшаму публіцысту заглыбляцца «непажадана», а то і небяспечна?

2. Ці даводзілася Вам бачыць рэальны плён Вашых выступленняў у друку?

3. Ваша думка пра сучасную публіцыстыку, у прыватнасці, рэспубліканскую. Наколькі задавальняе Вас яе ўзровень, яе баявітасць?

4. Ваша запаветная пісьменніцкая мара?

Ігнат ДУБРОЎСКІ

ТАКАЯ Ў МЯНЕ МАРА...

Перабудова грамадства — дэмакратызацыя, галоснасць, пашырэнне і ўвядзенне новых форм уласнасці — дае шырокі прастор для публіцыстыкі, як і для мастацкай творчасці наогул. Ніякіх забаронных тэм для публіцыстыкі, калі мець на ўвазе задачы і характар перабудовы, не павінна быць, за выключэннем ваеннай і дзяржаўнай тайны, якія вызначаюцца вышэйшымі органамі ўлады. Гэта ў грамадскім жыцці. У жыцці наогул для публіцыстыкі ёсць непарушная тайна інтымных адносін між людзьмі, — яна павінна асцярожна кранацца душэўных тайн чалавека, захаванне якіх з'яўляецца важнейшай умовай свабоды асобы.

У сапраўднасці ж не ўсё яшчэ адкрыта для публіцыстыкі, нават у тым плане, як гэта афіцыйна дазволена. Далёка не ўсё падае наша статыстыка аб стане вытворчасці, культуры, грамадства наогул. Без патрэбы закрыты многія аддзелы архіваў. Перашкаджаюць часам публіцыстам у доступе да многіх ведамасных матэрыялаў і спраў бюракраты. «Матэрыялы ёсць, але, на жаль, інструкцыя аб унутрыведамасным іх скарыстанні яшчэ не скасавана».

Рэальны плён выступленняў у друку мае два аспекты: а) непасрэдны ўплыў на працоўную, творчую дзейнасць, паводзіны тых асоб і калектываў, пра якія ішла гутарка ў публікацыі; б) выхаваўчы ўплыў на грамадства, на фарміраванне грамадскай думкі.

Не магу сказаць, каб усё, што мной напісана і друкавалася, мела непасрэдны ўплыў на дзейнасць канкрэтных асоб, калектываў. Але ўсё ж цешу сябе тым, што мая праца ў публіцыстычным плане не была марнай. Былі творы, якія мелі і канкрэтны ўплыў. Прыгадаю некалькі выпадкаў.

Нарыс «Светлы шлях» (1957) пра падзеі ў калгасе той жа назвы Пінскага раёна. У ім расказвалася, як з прыходам новага старшыні, Паўла Паўлавіча Шаманскага, па рашэнню праўлення калгаса былі самавольна прададзены непатрэбныя гаспадарцы старыя бычкі, якіх трымалі на фермах па дырэктыве зверху дзеля статыстыкі, каб не зменшыць лік пагалоўя жывёлы. Прадаваць жывёлу ў той час калгасы маглі толькі з дазволу раённага кіраўніцтва. Калгаснікі «Светлага шляху» рашуча адмовіліся саджаць бульбу лысенкаўскім квадратна-гнездавым спосабам, скарацілі непамерна вялікія плошчы пасеву кукурузы, вызначаныя дырэктыўным планам. Такія адважныя ўчынкі былі ў той час як сенсацыя. Нарыс знайшоў шырокі водгук чытачоў, у прыватнасці працаўнікоў калгасаў і саўгасаў. Кіраўнікі некаторых гаспадарак, як паведамлялася ў пісьмах на імя аўтара, наследавалі прыкладу калгаса «Светлы шлях».

Кніга нарысаў «Гамоніць Палессе» (1977) была тэмай актыўных спрэчак на рэспубліканскай нарадзе меліяратараў. Знайшла яна шырокі водгук і ў чытачоў, аб чым мяркую па пісьмах і тэлефонных званках.

Можна прыгадаць і нарыс «Пераступіце парог» (1958), загаловак якога быў звернуты да кіраўніцтва былога Халопеніцкага раёна. У нарысе выкрываліся грубыя, зняважлівыя адносіны некаторых кіраўнікоў да калгаса і калгаснікаў,

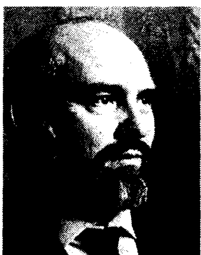

Леанід ЛЕВАНОВІЧ

АБУДЖАЦЬ ДУМКІ І ПАЧУЦЦІ

Першае пытанне, сам факт яго пастаноўкі, сведчыць пра вялікія змены ў грамадскім жыцці. Яшчэ недалёка тыя часы, калі дазвалялася крытыкаваць толькі калгаснага брыгадзіра ці зменнага майстра на заводзе. Пра старшыню калгаса ці начальніка цэха пісалі з аглядкай, райком партыі ўвогуле рэдактары газет раілі не чапаць, а пра абком нават і не заікайся. Многа было недарэчных забарон, самадурства, недасведчанасці, сляпога выканання інструкцый, а ўсё разам часта псавала кроў публіцыстам.

У рэдакцыях і выдавецтвах распладзілася цэлая пляйма «дазіметрыстаў»: пішы, каб не пераважала чорная фарба, паболей ружовага тону, каб весяліў душу, каб лашчыў вока бліскуча-залацістым лак. Канфліктаваць можа толькі добрае з вельмі добрым — і ніякіх табе праблем. Мы — аптымістычнае грамадства, мы пабудавалі развіты, ці як тады пісалі — спелы сацыялізм. А вакол сакрэтнасць. Здавалася, што ўсё жыццё засакрэчана. Даходзіла да кур'ёзаў. Неяк пазваніла цэнзар — я працаваў тады на тэлебачанні — і запатрабавала зняць перадачу пра аматарскае кіно, маўляў, у кадры краявіды Мінска, Свіслачы і будынак штаба БВА. Здымаць было позна, праграма надрукавана ў газетах. «На вашу адказнасць. Калі нехта ўбачыць, у вас будуць вялікія непрыемнасці», — «Дык што мне, сушыць сухары?» — «Вы не жартуйце. Гэта вельмі сур'ёзна».

На шчасце, мабыць, «ніхто» не бачыў перадачы, сігналаў не паступіла, затое я неўзабаве сустрэў у кіёску паштоўку з краявідам Мінска: набярэжная Свіслачы і вядомы будынак буйным планам. Паштоўка была надрукавана ў Маскве мільённым тыражом. Вось вам і сакрэты!

Ніколі не забуду, як ганялі мяне па выдавецтвах: з «Ураджая» ў «Беларусь», адтуль назад з кнігаю нарысаў «Зялёны трохкутнік», дзе я пісаў пра бульбу, яблыкі і мёд. Здавалася б, чаго баяцца, нарысы друкаваліся ў часопісе. Асцярожны рэдактар, знешне так падобны да Тургенева, адкідваў чупрыну і даводзіў мне: «У часопісе нарысы друкаваліся ў розных нумарах, а тут будуць пад адной вокладкай. З бульбай кепска, у садах бедлам, пчолак патруцілі. Усё мажаш чорнай фарбай. Так не пайдзёць...» І ўсё ж кніга выйшла, неба не ўпала на зямлю, рэдактара не знялі, былі добрыя рэцэнзіі, мяне прынялі ў Саюз пісьменнікаў. А справа, на жаль, не палепшылася, ні з садамі, ні з пчоламі.

Але гэта ўжо адказ на другое пытанне, хоць я не адказаў яшчэ на першае: ці пра ўсё можна пісаць зараз? Так, амаль пра ўсё. О, гэтае кароткае слоўца «амаль»! Па-ранейшаму закрыты архівы КДБ, партыйныя архівы. Зацікавілі мяне матэрыялы аднаго пленума ЦК КПБ 50-х гадоў, але, на жаль, атрымаць іх пакуль што не ўдалося.

Цяпер нарэшце пра плён выступленняў. Сілу друкаванага слова я ўсвядоміў рана. Летам 1954 года пасля заканчэння першага курса Магілёўскага культасветвучылішча прыехаў дамоў на канікулы. Тады актыўна ўкаранялася кукуруза. Поплаў каля Бесядзі ўзаралі і пасеялі «каралеву палёў». Пасеялі, ды не даглядалі. Ідучы на раку, я часта бачыў, як ніш-

Чытач дзеліцца ўражаннем

Боль і надзеі людскія

Без хвалявання і смутку нельга чытаць кнігу Барыса Іванавіча Сачанкі «Родны кут». Мой лёс у многім супадае з лёсам галоўных герояў твора. Праўда, я нарадзілася ў першы дзень вайны і толькі прынесла сваім бацькам больш клопатаў у такі суровы час.

Колькі раз таптаді нашу родную зямлю ворагі! Колькі здзекаў, уніжэнняў цярпеў беларускі люд! Выстаяў, вытрымаў усё, акрыяў, падняўся на ногі, вышэй падняў галаву.

Але новая бяда ўскалыхнула не толькі Беларусь, але ўвесь свет.

«Чарнобыльская бяда многаму навучыць, перасцеражэ. Шкада, што яна не абмінула наш з табой родны кут. Вось як скажы — такі вялікі зямны шар, столькі набудавана ўсюды гэтых самых атамных электрастанцый, а расплачвацца даводзіцца нам з табою, нашым сваякам, землякам», — так разважаюць галоўныя героі аповесці «Родны кут» — Іван Пастушок і Андрэй Лобач, атамнік і кіраўнік навуковай установы. Такое ж меркаванне на вуснах тых, хто жыве, працуе сёння на забруджанай радыенуклідамі тэрыторыі. Нібы падслухаў аўтар боль чалавечы.

Роздум, развага, перасцярога— на працягу ўсёй аповесці.

Гэта крык душы, гэта споведзь сына перад бацькамі, якія засталіся ў радыяцыйнай зоне, перад родным кутком, перад скалечанай зямлёй. Гэта крык душы тых, хто адселены, каго сілай адарвалі ад зялёнага саду, ад калодзежа са студзёнай вадой, ад бацькоўскай хаты.

«Папрыраcталі людзі душой і целам да сваёй зямлі, іх, як дрэва, можна толькі з карэннямі вырываць». Так, многія развіталіся назаўсёды з бацькоўскімі каранямі. Можа, і ніколі не вернуцца туды, дзе раслі, вучыліся, кахалі, а цяпер тыя мясціны забруджаны «мірным атамам». «А жыццё... Яно жорсткае. І памылак не даруе. Якіх бы і хто калі б ні рабіў... І думаць, ох, як думаць трэба, перш чым што-небудзь рабіць... Нават — перш чым брацца рабіць....»

«Родны кут» — гэта роздум пра перажытае, пра будучае, наламінак нашчадкам пра непаўторнасць свайго краю. Праблема вёскі, праблема жыцця працаўнікоў надзвычай хвалюе пісьменніка. Захапляешся працавітасцю, цягавітасцю, сціпласцю чалавека працы. Ніколі ён не чакаў выгод, цягнуў сваю лямку і зімой, і летам, і ў будні, і ў святы, бо трэба было жыць, гадаваць дзяцей з мазаля, а дзеці — адзіная ўцеха.

Але ці заўсёды дзеці адказвалі шчырасцю, любоўю? Аўтар папракдвае нас, каб не спазніліся часам да сваіх дарагіх маці, бацькі, напамінае нам, каб паспяшаліся, падарылі ім скупыя мінуткі радасці — сваёй толькі прысутнасцю. А гэта шчаслівая хвіліна прадаўжыць ім жыццё.

Хвалююць пісьменніка сённяшнія перамены ў жыцці, у кіраўніцтве, у адносінах паміж людзьмі. Абураецца на раўнадушных, высмейвае кар'ерыстаў, тых, хто шукае цёплых месц у жыцці, асуджае ананімшчыкаў, якія спадцішка мяшаюць жыць, з дакорам глядзіць на тых, хто адстае ад імклівага часу, застаўляе задумацца некаторых кіраўнікоў гаспадарак, устаноў: ці ў сваім крэсле сядзяць?

... Будзем жа спадзявацца на лепшае, будзем упарта змагацца з нябачнай смерцю.

«І колькі, колькі будзе працягвацца гэтае змаганне, гэтая барацьба?»

Я думаю, пакажа час, хто мацнейшы: радыяцыя ці чалавек.

Вялікі дзякуй майму земляку Барысу Іванавічу Сачанку за «Родны кут», за памяць для тых, хто будзе жыць на гэтай збалелай зямлі.

Раіса МІЛУН,
настаўніца.

г. Нароўля.

«А талент ад душы...»

У зборніку «Пошук радасці» Віктара Шніпа ёсць такія радкі:

А талент ад душы,
Не ад святога духу.
А без душы паэт,
Нібы рака без руху.

Гэта сказана як на адным дыханні.

Яшчэ ў пару першых публікацый Віктара Шніпа ў рэспубліканскім друку я «асачыў» верш «Закінутая хата» («Маладосць», 1981, № 10):

Хата анямелая, сівая,
Са старой буслянкай,
як вянком.
Вокнамі задумна пазірае,
Склаўшы рукі на дзвярах
замком.

Гэты верш цытую па памяці. Як можна «расшыфраваць» яго? Цэлы шэраг вобразаў, звязаных у тугі вузел — «анямелая, сівая» хата пазірае, «склаўшы рукі замком», — накіраваны супраць сацыяльнай несправядлівасці на вёсцы. Тут і боль па родных мясцінах, і туга па нечым дарагім, навек згубленым у жыцці.

Як бачым, пішучы аб набалелым, паэт узнімае актуальныя пытанні. Абнаўленне жыцця на вёсцы, экалогія разнявolення духа чалавека-асобы, — усё гэта архіважна.

З вялікім сарказмам гаворыцца ў зборніку пра ўсё нікчэмнае, шэрае, што нас акружае ў рэчаіснасці, што сустракаецца амаль кожны дзень:

Чарга завулак затапляе.
Чарзе паветра не хапае...

Такога ж вострага сацыяльнага напрамку і тыя творы, якія прысвечаны праблеме урбанізацыі, праблеме ўзаемаадносін людзей у абставінах вялікага горада («З верхняга паверха», «Жанчына прыехала з вёскі»).

Тэлефон, ванна, поўны камфорт — прывілеі горада. Але існуе, гне ў крук чалавека дыскамфорт спустошаных душ. Як быць з такой «прывілеяй» гарадоў? В. Шніп не мае рэцэпта ад дадзенай хваробы, яго абавязак — прымусіць задумацца нас, папярэдзіць ад паспешных крокаў і вывадаў.

Лірычны герой зборніка «Пошук радасці» — шукальнік. Ён шукае свайго месца ў жыцці, шукае адказу на гамлетаўскае пытанне «быць ці не быць?» І разам з тым, герой В. Шніпа— вельмі просты, зямны чалавек, з усімі чалавечымі радасцямі і занняткамі.

Асобна трэба спыніцца на вершах-замалёўках. Што іх вызначае? Унутраная экспрэсія вобраза, і зноў жа — сцвярджэнне дабра, светлых пачаткаў на зямлі.

Як з прывязаў, з маланак
Зрываюцца грамы,
Ля хат рагчук балбоча, —
А ўвесну быў нямы.

Адчыняючы ўласнае «акно» ў навакольны свет, паэт, адчуваецца, любіць быць сам-насам з матухнай-прыродай. Тонка разумеючы яе непадуладны характар, падмячаючы, у захапленні ёю, і нечаканыя, невера-

а то і проста разбэшчанасць адказных работнікаў раёна. Па матэрыялах нарыса былі зроблены адпаведныя аргвывады.

Варта сказаць і ўвогуле пра беларускую нарысістыку. Яна зрабіла нямала практычнага, але найбольш у фарміраванні грамадскай думкі, што нельга недаацэньваць. Станоўчы ўплыў у гэтым сэнсе мелі нарысы Янкі Брыля, Янкі Сіпакова, Святланы Алексіевіч, Валянціна Мыслівца, Міхася Герчыка, Сцяпана Кухарава, Васіля Якавенкі, Анатоля Казловіча, Яўгена Будзінаса і іншых.

Не абышла беларуская публіцыстыка і міжнародныя праблемы. З нарысамі, памфлетамі, эсэ, публіцыстычнымі артыкуламі выступалі Кастусь Кірэенка, Барыс Сачанка, Анатоль Вярцінскі, Анатоль Кудравец, Савелій Паўлаў і іншыя.

Ёсць і недахопы ў нашых творах: не хапае глыбокага мастацкага і сацыяльнага аналізу разглядаемых пытанняў, не хапае завостранасці, канструктыўнасці ў вывадах, вузкае кола праблем. Наогул, пісаць цяпер, як пісалі да XXVII з'езда КПСС, да Чарнобыля,— нельга.

У плане плюралізму варта ўвагі публіцыстаў грамадская дзейнасць прадстаўнікоў рэлігійных культаў. У юнацкія гады я быў заўзятым бязбожнікам, прымаў актыўны ўдзел у антырэлігійнай прапагандзе. Пасталеўшы, бліжэй адчуўшы жыццё, глыбей пазнаўшы нашу рэчаіснасць, даўно пераканаўся, што мы робім вялікую памылку, не прызнаючы за рэлігіяй станоўчага грамадскага значэння. Я і цяпер застаюся перакананым матэрыялістам, але Біблію дома маю даволі ўжо даўно.

У нас зараз шмат пішуць пра ўпадак маралі, дабрачыннасці, міласэрнасці. Рэлігія можа сыграць немалую ролю ў выхаванні гэтых якасцей.

СУЧАСНАЯ НАША журналістыка актывізавалася, падае шмат цікавых матэрыялаў у газетах, па тэлебачанні і радыё. І ўсё ж застаецца пажадаць большай паўнаты інфармацыі аб падзеях і з'явах, што адбываюцца ў нашым грамадстве. Напрыклад, паведамляецца, што саўгас такі-то перайшоў на самаакупнасць і самафінансаванне, аб тым жа, на чым грунтуецца такое рашэнне — баланс прыбыткаў і выдаткаў, ступень задавальнення вытворчых і сацыяльных патрэб за кошт уласных сродкаў,— ні слова. А каб паказаць гэта дастаткова якіх-небудзь двухтрох радкоў, і сутнасць з'явы чытачу будзе яснай.

Не пазбавілася яшчэ журналістыка ад агульных, шаблонных фраз, якія не нясуць, як кажуць самі журналісты, пэўнай нагрузкі. Пажадана было б бачыць і чытаць больш крытычных, больш вострых матэрыялаў аб цяжкім ходзе перабудовы, аб сілах, якія супрацьстаяць ёй.

Не «вылечылася» наша журналістыка і ад такой хваробы, як кампанейшчына. Была, напрыклад, прынята пастанова аб барацьбе з п'янствам. Газеты, тэлебачанне, радыё пашумелі з паўгода і аціхлі. Сёння зноў шмат шуму ў газетах, ідзе кампанія па абавязковаму пасуцэльнаму ўкараненню арэнды, хоць у сутнасці арэнды — што яна такое, якой павінна быць — далёка не ўсё ясна. У гэтай важнай справе шмат фармалізму, ёсць паказуха і проста фальш.

І ўсё ж нельга не прызнаць, што журналістыка значна актывізавалася, што яна стала адной з самых магутных сіл перабудовы.

Я НАЛЕЖУ да таго пакалення, якое памятае Кастрычніцкую рэвалюцыю з першых яе дзён да сённяшніх і якое марыла бачыць сваю краіну на ўзроўні самых перадавых у свеце. Крытэрыем былі Злучаныя Штаты Амерыкі. У нашага пакалення быў вялікі маральны стымул — мы ствaралі новае, сацыялістычнае грамадства, у якім будзе поўнае задавальненне матэрыяльных і духоўных патрэб усіх грамадзян. Такая перспектыва натхняла, і людзі працавалі ахвотна, самааддана. Але запаветнай мары мы не дасягнулі...

Вялікую надзею абуджае перабудова нашай краіны. Дэмакратызацыя грамадства прывядзе да дэмакратызацыі прамысловай і сельскагаспадарчай вытворчасці, да пераходу яе на кааператыўную аснову у самых разнастайных формах: вытворчая кааператывы, арэнда, таварыствы, асацыяцыі і інш. А ў сельскай гаспадарцы яшчэ і да сямейных ферм. Кіраваць такой вытворчасцю стануць выбарныя органы, рэгуляваць яе — сацыялістычны рынак. За дзяржавай застанецца чыста дзяржаўныя клопаты. Абарона краіны, замежныя і ўнутраныя справы, ахова грамадскага парадку, ахова здароўя, адукацыя, прагназіраванне навукова-тэхнічнага прагрэсу, статыстычны ўлік, юрыдычныя і крымінальныя справы і іншыя.

Такая мая запаветная мара, такой хацелася б бачыць нашу краіну ў выніку перабудовы, а народы яе — у непарушнай еднасці.

...чылі кукурузу свінні, цяляты. Не вытрымаў такой безгаспадарчасці, напісаў у раённую газету. Праз колькі дзён мой допіс надрукавалі, старшыню калгаса выклікалі на бюро райкома і ўляпілі суровую вымову. У вёсцы мяне адразу празвалі «карэспандэнтам», а старшыня калгаса, чалавек наезджы, пажадаў са мною пазнаёміцца: «Ну, навошта ж ты пісаў у газету? Калі бачыш непарадак, дык сказаў бы мне». А я ў адказ: «Так бы вы і паслухаліся мяне...»

Захоўваюцца ў маім архіве лісты з калгаса імя Дзяржынскага Калінкавіцкага раёна: ездзіў туды разбіраць скаргу, напісаў у «Сельской газете» артыкул. Старшыню, выпівоху і грубіяна, знялі з пасады, людзі ўздыхнулі з палёгкаю.

Вядома, лягчэй аб'явіць вымову ці зняць каго з пасады пасля выступлення ў друку. Куды цяжэй змагацца з прычынамі, што нараджаюць злоўжыванні і бязладдзе. Радуюся, калі чытаю ў газеце ці чую па радыё пра калгасы, дзе ўкараняецца бездавальнае ворыва. Змагацца за гэта пачаў больш як дзесяць гадоў назад. Пра людзей, прыхільнікаў ворыва без плуга — беларусаў-цаліннікаў, механізатараў з Гродзеншчыны Генадзя Ткачука, агранома з Брэстчыны Івана Данілевіча (цяпер ён дырэктар саўгаса) — пішу і ў кнізе нарысаў «Хлеб і мужнасць». Думаю, што гаспадарчы разлік, экалагічная сітуацыя прымусяць усіх укараняць глебаахоўную сістэму, бо яна павышае ўрадлівасць зямлі, вынішчае пустазелле, эканоміць паліва, зберагае тэхніку, час. За полем без плуга — будучыня.

Іншы раз бывае прыкра, калі рэагаванне фармальнае. Летась я надрукаваў у «Звяздзе» артыкул «Дзе канчаецца асфальт». Гаварылася ў ім і пра вёску Максімаўку Маладзечанскага раёна, у якой нарадзіўся выдатны дзеяч рэвалюцыйнага руху ў Заходняй Беларусі, шчыры працаўнік на ніве нашай культуры Сымон Рак-Міхайлоўскі. Жыццё яго трагічна абарвалася ў гады сталіншчыны. У вёсцы ўстаноўлены мемарыяльны знак у яго памяць. І перад самай Максімаўкай канчаецца асфальт — як рэчка ў пустыні знікае ў пясок. Пасля выступлення газеты засыпалі некалькі калдобін, пафарбавалі цагляны будан на аўтобусным прыпынку, паставілі новую шыльду: раней была на беларускай мове, цяпер на рускай. Вось такое рэха публікацыі ў партыйным друку...

Нялёгкі хлеб журналіста, літаратара-публіцыста. Мабыць, таму слабы прыток маладых сіл у публіцыстыку. Зрэшты, апошнім часам газеты, асабліва рэспубліканскія, сталі цікавейшымі, трапляюцца смелыя, яркія выступленні маладых журналістаў, некаторыя з іх смела стукаюцца ў дзверы пісьменніцкага саюза. Актыўна працуе, да прыкладу, Васіль Шырко, напісаў цікавую кнігу пра людзей калгаса імя Леніна Акцябрскага раёна, нашчадкаў славутай Рудабелкі. Між іншым, чаму раён не носіць гэтую назву, навошта было перайменоўваць?

З прыхільнасцю сачу за творчасцю паэта і публіцыста-аграрніка Змітрака Марозава, Алеся Шагуна, які баявіта, з веданнем справы піша пра навукоўцаў. З журналістаў-раёншчыкаў абнадзейвае Пятро Рабянок, які працуе ў Рэчыцы.

Чаго ж не хапае нашай публіцыстыцы? Здаецца, ёсць і смеласць, і кампетэнтнасць. От каб трошачкі болей мастацкай вобразнасці, бляску, займальнасці, каб чалавек чытаў і адарвацца не мог. Як умее зацікавіць, да прыкладу, Анатоль Казловіч.

Некалі Кузьма Чорны зазначаў: «Сіла нашай літаратуры не ў тым, што яна прыгожа можа расказаць, як пабудаваны камбінат, а ў тым, каб яна хвалявала чытачоў, абуджала лепшыя іх думкі і пачуцці, гартавала іх. Гэта — простае прызванне мастацтва. Давайце думаць пра літаратуру як пра мастацтва».

Давайце, браткі, гэтаксама думаць і пра публіцыстыку.

годныя з'явы, ён імкнецца як мага наблізіцца да ісціны. Ён гатоў не толькі «спазнаць зямную цішыню» (верш «Ля кастра»), але — што вельмі важна— умее засяродзіць увагу на галоўным, выказаць тым самым свае філасофскія адносіны да рэчаіснасці:

Яднае нас цяплом агонь
І раздзяляе дымам нас.

Зачытваючыся пейзажнай лірыкай паэта, разумееш: якая непарыўная сувязь паміж табой і навакольным светам, як усё ўзаемазалежна на нашай зялёнай планеце! Чалавек і Прырода — гэта заўсёды адзінае цэлае.

Слабай, на мой погляд, з'яўляецца нізка вершаў, прысвечаная вечнай, як сама Прырода, тэме кахання. І хоць тут таксама прысутнічае шчырасць, ёсць пошук, вершам не хапае логікі, арыгінальнасці мыслення. Часам вобразы паўтараюцца.

У заключэнне хачу пажадаць чытачу яшчэ раз перачытаць кнігу паэта з Валожыншчыны «Пошук радасці».

М. КУРЫЛА.

Урокі дабрыні

Гора на двaіх — паўгора, радасць на двaіх—двае радасці. *Менавіта такі эпіграф, на маю думку, можна паставіць да новай кніжкі апавяданняў Міколы Янчанкі «Жменька жалудоў».*

Я—першы чытач твораў пісьменніка. Трыццаць гадоў мы разам працуем у рэдакцыі раённай газеты. І хаця я заўсёды блізка ўспрымаю ўсё новае, што выходзіць з-пад пяра М. Янчанкі, выкласці пісьмова свае думкі яшчэ не адважвалася. Кожны раз захапляюся майстэрствам пісьменніка, уменнем тонка, паслядоўна і дакладна перадаць дзіцячую псіхалогію.

Новы зборнік «Жменька жалудоў» увабраў у сябе немудрагелістыя па зместу апавяданні з такімі, здавалася б, відомымі прапіснымі ісцінамі, але, чытаючы іх, як бы дакранаешся да светлага, чыстага, узнёслага...

«Гарлач малака». Ці не балада гэта пра адданасць, дабрыню і спагаду чалавечай душы? Калі чытаеш апавяданне «Ау, добры чалавек», як бы іншымі вачамі пачынаеш глядзець на даўно вядомае, твор абуджае пачуццё вялікай ашчаднасці да таго, што нам дорыць прырода. Наогул, асобныя творы Міколы Янчанкі з'яўляюцца своеасаблівым кодэксам паводзін на прыродзе, пранікнуты актыўнай ствaральнай любоўю да яе.

Чытаеш пра «ружовае воблака» квітнеючага саду і ўяўляеш, як бацька з сынам «плылі на краі гэтага воблака». І самазабыўны спеў салаўя, і мяккая рачная вадзіца, якая стому знімае — гэта непасрэдныя зносіны з роднай прыродай, уменне знайсці простыя, шчырыя і адкрытыя формы суіснавання з ёю («Свае дарожкі»).

Як можна лета ў серванце схаваць? Твор гэтак і названы — «Лета ў серванце». А загаловак, лічу, знаходка аўтара — трапны і... незвычайны.

І «Жменька жалудоў» — з якой паслядоўнасцю, неназойліва наводзіць бацька маленькую Прослу на думку падзяліцца радасцю з людзьмі.

Прыкладна ў такім жа плане пададзены і «Лепшы букет», дзе маленькая Воля падарыла радасць класу, падзяліўшы кветкі са свайго букета на ўсіх вучняў.

Ёсць у зборніку і гумарыстычныя творы — «Лётчыкі», «Прамудзёр». «Прамудзёр» — так празвалі Янку за яго вынаходствы. З цікавасцю, з усмешкай чытаеш пра яго штукарствы...

Уменне бачыць у чалавеку толькі лепшае — дабрыню, спагаду, імкненне падзяліць яго боль, памножыць радасць — вось што характэрна для новага зборніка апавяданняў Міколы Янчанкі. І тым ён безумоўна кране сэрцы маленькіх чытачоў.

Д. ШНЭУР.

г. Рагачоў.

«Який гарний сад!»

Нядаўна ў мае рукі трапіла кніга перакладаў Хведара Жычкі «Вокны ў сад». Я прачытала яе з вялікім задавальненнем. Як цудоўна гучыць на беларускай мове Пушкін, Лермантаў, Бунін, Шчыпачоў! Не бяруся ацэньваць пераклады з польскай, балгарскай, славацкай і чэшскай моў, а вось за пераклады ўкраінскіх твораў ад шчырага сэрца скажу дзякуй.

Да прыкладу, пераклад верша Івана Франко «Ізноў ажывае надзея». Тут, бадай, кожны радок можа засведчыць высокую творчую адказнасць перакладчыка. Але найбольшае захапленне выклікалі ў мяне пераклады твораў Лесі Украінкі. Тут я адчула нейкую асаблівую павагу і любоў беларускага паэта да творчасці нашай паэтычнай зоркі. Мне здаецца, што беларусам, якія не ведаюць украінскай мовы, можна давяраць перакладчыку, бо ён амаль цалкам захаваў тэхніку вершаскладання паэтэсы, яе глыбокі ліра-драматычны тон. Гэта адносіцца перш за ўсё да вершаў «Стаяла я і слухала вясну», «Слёзы-перлы». Дарэчы, хочацца прыгадаць і пераклад драмы-феерыі «Лясная песня», які быў выдадзены ў Мінску ў 1971 годзе да 100-годдзя з дня нараджэння паэтэсы. Чаму б беларускім тэатрам не паставіць «Лясную песню» ў перакладзе на родную мову?

Таццяна НЕШЧЭРЭТ,
актрыса.

г. Запарожжа.

Кнігапіс

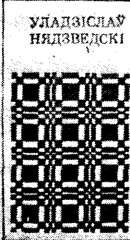

У. НЯДЗВЕДСКІ. Такія думы і словы. Кніга паэзіі. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

Кніга Уладзіслава Нядзведскага «Такія думы і словы» папоўніла «Бібліятэку беларускай паэзіі», заснаваную ў 1972 годзе. У яе ўвайшлі лепшыя вершы і паэмы, якія раней змяшчаліся ў зборніках «Вясновыя барозны», «Запрашэнне», «У ляснoй старане», «Размова з адсутнымі». Дзень сённяшні ў гэтых творах пайднаны з мінулым, у прыватнасці, з падзеямі Вялікай Айчыннай вайны.

Бібліятэка дзіцячай літаратуры народаў СССР

ЗАЛАТЫ КАРАВАЙ

ЗАЛАТЫ КАРАВАЙ. Творы пісьменнікаў Казахстана і казахскага фальклору. Для дзяцей малодшага школьнага ўзросту. Мінск, «Юнацтва», 1988.

Кожную чарговую кнігу «Бібліятэкі дзіцячай літаратуры народаў СССР» сустракаеш як яшчэ адзін уклад у справу творчых кантактаў і ўзаемасувязяў. На гэты раз адбылася сустрэча з братнім Казахстанам. Своеасаблівым эпіграфам да аднатомніка ўспрымаецца верш Я. Янішчыц, у якім выказана любоў да гэтай зямлі: «Сястра мая, паэзія і песня — о гэта ты, казахская зямля!»

Колькі слоў пра казахскую літаратуру для дзяцей, узгадаваную на фальклорных традыцыях, гаворыць лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Казахскай ССР імя Абая М. Алімбаеў — «Кветкі паэзіі ў падарунак».

У кнізе змешчана падборка фальклорных твораў «З народнага», а таксама вершы, апавяданні прадстаўнікоў розных творчых пакаленняў.

Як і папярэднія тамы «Бібліятэкі...», «Залаты каравай» ілюстраваны работамі мастакоў братняй рэспублікі. Творы па-беларуску загучалі дзякуючы Х. Жычку, А. Клышку, С. Панізніку, М. Танку, А. Грачанікаву, С. Законнікаву, М. Мятліцкаму, В. Гардзею і іншым.

Збор Анатоля Белага

Францішак Скарына і яго час

На працягу дзесяці гадоў выкладчык Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У. І. Леніна Анатоль Белы калекцыяніруе творы беларускага мастацтва. Багаты ў яго і збор, прысвечаны першадрукару, філосафу і асветніку Францішку Скарыне. Менавіта А. Белы стаў у 1986 годзе арганізатарам першай выстаўкі «Скарыніяна», якая праводзілася з нагоды першых Скарынінскіх чытанняў у Мінску.

Пасля гэтай выстаўкі А. Белы працягваў папаўняць свой скарынінскі збор, набываючы, як новыя творы беларускіх мастакоў, прысвечаныя першадрукару, так і выкананы раней. У чарговую экспазіцыю, названую «Францішак Скарына і яго час», увайшло 170 работ жывапісу, графікі, экслібрысаў, скульптуры, медальернага і дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва.

Каталог выстаўкі «Францішак Скарына і яго час», складзены самім А. Белым, выпушчаны Добраахвотным таварыствам аматараў кнігі БССР і клубам калекцыянераў Беларускага фонду культуры.

«Мы вяртаемся адтуль...»

Святлана Алексіевіч

Старонкі з кнігі «ЦЫНКАВЫЯ ХЛОПЧЫКІ» — маналогі тых, хто прайшоў Афганістан

ТАМАРА ДОЎНАР, жонка загінуўшага старшага лейтэнанта Пятра ДОЎНАРА:

«Атрымала ліст: «Не хвалюйся, калі няма пісьмаў. Пішы на стары адрас». Два месяцы маўчання. *Я не ўяўляла, што ён у Афганістане.* Сабрала чамаданы, каб ехаць да яго на новае месца службы.

Ён не пісаў, што на вайне. Загарае, ловіць рыбу. Прыслаў фатаграфію: сядзіць на вослiку, калені на пяску. Я не ведала, што там забіваюць, страляюць, пакуль ён не прыехаў у водпуск. Тут я зразумела, што ён на вайне, што там забіваюць. Раней ён ніколі не гуляў з дачкою, у яго не было бацькоўскіх пачуццяў, можа, што яна маленькая. Прыехаў, гадзінамі сядзіць і глядзіць на малую, а ў вачах такая туга, што мне страшна. Раніцай устане рана, завядзе яе ў садзік. Любіў пасадзіць на плечы і несці. Увечары забярэ. Хадзілі мы ў тэатр, у кіно, але больш за ўсё яму хацелася быць дома.

У каханні стаў прагным, іду я на работу ці на кухні гатую—яму і гэтага часу шкада: «Пабудзь са мной. Сёння можна і без катлет. Папрасі адпачынак, пакуль я тут...» Надышоў дзень адлятаць, ён знарок спазніўся на самалёт, каб нам яшчэ два дні пабыць разам.

Апошняя ноч... Было так хораша, што я расплакалася... Я плачу, ён маўчыць, толькі глядзіць-глядзіць. Потым кажа:

— Тамарка, калі ў цябе будзе другі, не забывай гэта.

Я:

— Ты звар'яцеў! Цябе ніколі не заб'юць! Я цябе так кахаю, што цябе ніколі не заб'юць.

Засмяяўся:

— Ну што ты, я ж дужы.

Ён быў метр дзевяноста ростам.

Дзяцей больш не хацеў:

— Вярнуся... Тады народзіш... Што ты з імі рабіць адна будзеш?

Я навучылася чакаць. Але калі я бачыла пахавальны аўтобус, мне рабілася блага, я гатова была крычаць, плакаць. Прыбягу дадому, вісеў бы абраз, стала б на калені і малілася б: «Выратуйце мне яго! Выратуйце!»

Тым днём я пайшла ў кіно. Гляджу на экран і нічога не бачу. Усярэдзіне незразумелы непакой: недзе мяне чакаюць, трэба некуды ісці, ледзь дасядзела да канца сеанса. У гэты час, напэўна, ішоў бой...

Тыдзень я яшчэ нічога не ведала. Але ўвесь гэты час не знаходзіла сабе месца. Уключу тэлевізар—выключаю. Вазьму кнігу—кідаю. Хадзіла, як ненармальная. Я нават атрымала два яго лісты. Звычайна радавалася, цалавала іх, а тут зазлавала: колькі мне цябе яшчэ чакаць?!

На дзевяты дзень у пяць гадзін раніцы прыйшла тэлеграма, мне прасунулі яе проста праз дзверы. Тэлеграма была ад яго бацькоў: «Прыязджай. Загінуў Пеця». Я адразу закрычала. Пабудзіла дзіця. Што рабіць? Куды ісці? Грошай не было. Якраз тым днём павінен быў прыйсці яго атэстат. Памятаю, загарнула дачушку ў чырвоную коўдру, выйшла на дарогу—аўтобусы яшчэ не ходзяць. Спынілася таксі.

— У аэрапорт,—кажу таксісту.

— Еду ў парк.—І зачыняе дзверцы.

— У мяне муж загінуў у Афганістане...

Моўчкі выходзіць з машыны, памагае сесці. Заязджаем да сяброўкі, я пазычаю ў яе грошы. У аэрапорце няма білетаў да Масквы, а мне страшна выняць з сумачкі тэлеграму і паказаць. А раптам гэта няпраўда? Памылка. Калі буду думаць, што ён жывы, тады ён і будзе жывы. Я плакала, усе на мяне глядзелі. Пасадзілі да Масквы ў «кукурузнік». Ноччу прыляцела ў Мінск. Трэба далей, у Старыя Дарогі. Таксісты ехаць не хочуць, далёка—сто пяцьдзесят кіламетраў. Прашу. Малю. Адзін згадзіўся: «Давай пяцьдзесят рублёў, павязу».

У дзве гадзіны ночы пад'язджаю да хаты. Усе плачуць.

— Можа, гэта няпраўда?

— Праўда, Тамара. Праўда.

Раніцай ідзём у ваенкамат. Адказ ваенны: «Калі прывязуць, тады вам паведамяць». Чакаем яшчэ двое сутак. Звонім у Мінск: «Прыязджайце, самі забірайце». Прыязджаем, у аблваенкамаце кажуць: «Яго памылкова завезлі ў Баранавічы». Гэта яшчэ сто кіламетраў, у нас аўтобус не запраўлены. У Баранавічах у аэрапорце нікога нідзе няма, рабочы дзень скончыўся. У будцы сядзіць вартаўнік:

— Мы прыехалі...

— Вунь там,—паказвае ў далейшы куток,—нейкая скрыня ляжыць. Паглядзіце. Калі ваш—забірайце.

У полі стаяла брудная скрыня, на ёй крэйдай напісана: «Старшы лейтэнант Доўнар». Я адарвала тое месца, дзе ў труне ваконца: твар цэлы, але не паголены ляжыць, і не памыў ніхто, труна малаватая. Пах... Нахіліцца, каб пацалаваць, нельга... Так мне вярнулі мужа...

Я ўкленчыла перад тым, што некалі было самым дарагім.

Гэта была першая труна ў вёсцы Языль Старадарожскага раёна. У людзей памятаю адно—жах у вачах. Ніхто не разумеў, што адбываецца. Як і завошта? Апусцілі яго ў дол. Не паспелі ручнікі, на якіх апускалі, выцягнуць, як раптам—страшэнны гром і град, памятаю град, як белы гравій на бэзавай квецені, хрустае пад нагамі. Сама прырода была супраць. Я доўга не магла паехаць з яго хаты, таму што тут была ягоная душа. Бацька, маці... Мы мала гаварылі. Мне здавалася, што маці мяне ненавідзіць: я жыву, а яго няма. Я выйду замуж, а яе сына не будзе. Цяпер яна кажа: «Тамара, выходзь замуж». А тады я баялася спатыкацца з ёю вачамі. Бацька ледзь розум не страціў: «Сволата! Такога хлопца ўгробілі! Забілі!» Мы з маці *казалі яму, што Пецю ордэнам узнагародзілі*, што Афганістан нам патрэбен, абарона паўднёвых рубяжоў... Ён слухаць не хацеў: «Сволата!.. Забойцы!»

Самае страшнае было пасля. Самае страшнае—звыкнуцца з думкай, што мне не трэба чакаць. Мне няма каго чакаць. Раніцай прачынаюся мокрая ад перапалоху: «Пеця прыедзе, а мы з Алеськай жывём па іншым адрасе». Мне трэба было ўцяміць, што цяпер адна і буду адна. А я тры разы на дзень зазірала ў паштовую скрынку. Ды вярталіся да мяне толькі мае лісты, якія ён не паспеў атрымаць, са штампам «Адрасат выбыў». Я разлюбіла святы. Перастала хадзіць у госці. У мяне засталіся толькі ўспаміны. Мяне радавалі толькі згадкі. Прыгадвалася лепшае.

...Першы дзень мы з ім танцавалі. Другі—гулялі ў парку. На трэці дзень нашага знаёмства ён прапанаваў выйсці за яго замуж. У мяне быў жаніх. Заява ляжала ў загсе. Я сказала яму пра гэта. Паехаў і пісаў лісты вялікімі літарамі на ўсю старонку: а-а-а-а! У студзені абяцаў: прыеду і пажэнімся. А ў студзені я замуж не хачу. Я хачу вяселле вясной! У Палацы шлюбаў. З музыкай, кветкамі.

Было вяселле зімой, у маёй вёсцы. Смешна і спехам. На каляды, калі варожаць, мне прысніўся сон. Маме раніцай расказваю:

— Мама, бачыла я прыгожага хлопца. Ён стаяў на мосце і клікаў мяне. На ім вайсковая форма. Але калі я падышла да яго, ён пачаў аддаляцца, аддаляцца і зусім прапаў.

— Не выходзь за вайскоўца замуж, адна застанешся,—сказала мама.

Ён прыехаў на два дні:

— Пойдзем у загс, — ад парога.

У сельсавеце паглядзелі на нас:

— Навошта вам два месяцы чакаць? Ідзіце па каньяк. Мы вас аформім...

Праз гадзіну мы былі мужам і жонкай. Мяцеліца на вуліцы.

— На якім таксі ты павязеш маладую жонку?

— Зараз!—падымае руку і спыняе трактар «Беларусь».

Гадамі я бачыла сны, як мы страчаемся на трактары. Едзем... Восем гадоў, як яго няма. Сніцца часта. У сне я ўвесь час яго прашу: «Ажаніся са мной яшчэ раз». Ён мяне адштурхоўвае: «Не! Не!» Я яго шкадую не таму, што гэта быў мой муж. А такі мужчына! Вялікае дужае цела. Шкадую, што не нарадзіла ад яго сына. Такіх нават у горадзе рэдка бачу. Апошнім разам ён прыехаў у водпуск, а кватэра зачынена. Тэлеграмы не даў. Я не ведала. У сяброўкі дзень нараджэння—я там. Ён адчыніў дзверы: гучная музыка, смех... Сеў на табурэтку і заплакаў. Кожны дзень сустракаў мяне: «Іду да цябе на работу, калені дрыжаць. Як на спатканне». Успамінаю, *як купаліся.* Сядзелі на беразе і палілі вогнішча.

— Ты не ведаеш, як не хочацца гінуць за чужую радзіму.

А ўначы:

— Тамарка, не выходзь больш замуж.

— Навошта ты так кажаш?

— Бо вельмі кахаю цябе. І не ўяўляю, што ты будзеш з некім...

Часам мне здаецца, што я жыву доўга-доўга, хоць успаміны адны і тыя ж.

Была дачушка маленькая, прыходзіць з садзіка:

— Сёння мы расказвалі пра сваіх татаў. Я сказала, што мой тата—ваенны.

— Чаму?

— Яны ж не спыталі: ёсць ён ці няма. Яны пыталіся, хто ён.

Падрасла. Калі я за што сярдую на яе, раіць:

— Выходзіла б ты, мамулька, замуж...

— *Якога б ты хацела татку?*

— Я хацела б свайго татку...

— А не свайго якога?

— Падобнага...

Мне было дваццаць чатыры гады, калі я засталася ўдавою. Першыя месяцы ладышоў бы да мяне любы мужчына, тут жа выйшла б замуж. Губляла розум! Не ведала, як ратавацца. Вакол ранейшае жыццё: хто дачу будуе, хто машыну купляе, у кагосьці кватэра новая—патрэбен дыван, чырвоная плітка на кухню. Чужое нармальнае жыццё даказвала мне, што ў мяне не такое. Мэблю я толькі цяпер стала купляць. У мяне не падымаліся рукі пячы пірагі. Хіба ў маім доме можа быць свята? Той вайною ўва ўсіх было гора, ува ўсёй краіны. Кожны кагосьці страціў. Ведаў, за што страціў. Бабы хорам галасілі. У кулінарным вучылішчы, дзе я працую, калектыў сто чалавек. Я адна, у каго муж сёння загінуў на вайне, пра якую іншыя толькі ў газетах чыталі. Калі я першы раз пачула па тэлевізары, што Афганістан—наша ганьба, хацела разбіць экран. Тым днём я другі раз мужа пахавала...»

Кацярына Мікітаўна ПЛАЦІЦЫНА, маці загінуўшага маёра Пятра Плаціцына:

«Першую я нарадзіла дзяўчынку. Напярэдадні муж казаў, маўляў, усё роўна, хто будзе, але лепей дзяўчынка, пасля ў яе паявіцца брацік, а яна будзе яму шнурочкі на чаравічках завязваць. Так і выйшла...

Муж пазваніў у бальніцу. Адказалі:

— Дачка.

— Добра. *Дзве дзяўчынкі будуць.*

Тут яму сказалі праўду:

— Ды сын у вас... Сын!

— Ну, дзякуй! Ну, дзякуй вам!

За сына стаў дзякаваць.

Першы дзень... Другі... Трэці... Усім прыносяць нянечкі дзяцей, а мне не. Ніхто нічога не гаворыць. Пачала я плакаць, паднялася тэмпература. Прыйшла доктарка. «Чаго вы, мамачка, трывожыцеся? У вас сапраўдны волат. Ён яшчэ спіць, не прачынаецца. Ён яшчэ не прагаладаўся. Вы не хвалюйцеся». Прынеслі, разгарнулі яго, ён спіць. Тады я супакоілася.

Як назваць сына? Выбралі тры імені: Саша, Алёша, Міша. Усе падабаюцца. Прыходзіць да мяне дачка з бацькам, і Танечка паведамляе: «Я зебя цягнула...» Што за «зебя»? Аказваецца, яны пакідалі паперкі ў шапку і жэрабя цягнулі. Два разы выцягнулі «Сашу». Гэта ў нас Танечка вырашыла. Нарадзіўся ён цяжкі—чатыры кілаграмы пяцьсот грамаў. Вялікі—шэсцьдзесят сантыметраў. Пайшоў, памятаю, у дзесяць месяцаў. У паўтара года ўжо добра гаварыў, але да трох гадоў не ладзілася ў яго з літарамі «р» і «с». Замест «я сам» выходзіла «я шам». Свайго сябрука зваў «Цяглей» замест Сяргей. Выхавацелька ў дзетсадзе Кіра Мікалаеўна была ў яго «Кілай Калаўнай». Заўсёды пазнаваў партрэт Максіма Горкага: «Гэты дзядзя нясмачна папіць». Убачыў упершыню мора, закрычаў: «Я не нарадзіўся, мяне марское хваляй на бераг выкінула...»

У пяць гадоў я яму падаравала першы альбом. Іх у яго чатыры—дзіцячы, школьны, ваенны (калі ён у вайсковым вучылішчы вучыўся) і «афганскі» (з тых фатаграфій, што ён прысылаў). У дачкі свае альбомы, я кожнаму рабіла. Я любіла дом, дзяцей. Вершы ім пісала:

Прабіўся праз вясновы снег
Падснежніка лісток.
Калі вясна ўзяла разбег,
Радзіўся мой сынок...

У школе мяне вучні раней любілі. Я была вясёлая...

Дома любіў гуляць у казакоў-разбойнікаў: «Я—смелы». Яму было пяць гадоў. Танечцы—дзевяць, мы паехалі на Волгу. Сышлі з парахода, ад прыстані да бабулінага дома—паўкіламетра. Саша ўпёрся, як цвічок:

— Не пайду. Бярыце мяне на рукі.

— Такога вялікага, ды на руках?!

— Не пайду і ўсё.

І не пайшоў. Гэта мы яму ўвесь час напаміналі.

У дзіцячым садзе любіў танцаваць. Былі ў яго такія чырвоныя штонікі, шаравары. Ён у іх сфатаграфаваўся. Фатаграфія гэтая ёсць. Збіраў маркі да восьмага класа—засталіся альбомы з маркамі. Потым пачаў збіраць значкі—засталася скрыначка са значкамі. Захапляўся музыкай. *Засталіся касеты з яго любімымі* песнямі...

Усё дзяцінства марыў стаць музыкантам. Але, пэўна, урасло, усмакталася ў яго тое, што бацька—вайсковец, што жылі мы ўсё жыццё ў вайсковым гарадку: ён з салдатамі кашу еў, машыны з імі чысціў. Ніхто не сказаў яму «не», калі ён паслаў дакументы ў вайсковае вучылішча, наадварот: «Будзеш, сынок, Радзіму абараняць». Ён добра вучыўся, у школе заўсёды актывістам быў. Вучылішча таксама скончыў выдатна. Нам падзякі камандаванне прысылала.

...Восемдзесят пяты год. Саша ў Афганістане... Мы ім ганарымся—ён на вайне. Я расказваю сваім вучням пра Сашу і яго таварышаў. Чакаем, калі прыедзе ў водпуск.

Да Мінска мы жылі ў вайсковых гарадках, і засталася звычка: калі дома—не браць дзвярэй на ключ. Ён заходзіць без званка і кажа: «Вы тэлемайстра не выклікалі?» З Кабула яны з сябрамі прыляцелі ў Ташкент, адтуль змаглі ўзяць білеты да Данецка, бліжэй не было. А з Данецка Мінск не прымаў, *вылецелі* ў Вільнюс. У Вільнюсе цягнік трэба было чакаць тры гадзіны, гэта ім доўга, калі дом побач, нейкіх дзвесце кіламетраў. Яны ўзялі таксі.

Загарэлы, худы, толькі зубы бялеюць.

— Сыночак,—плачу,—які ты худзенькі!

— *Мамулька,*—падняў і кружыць мяне па пакоі,—я жывы! Я жывы, мамачка! Разумееш, жывы!

Праз два дні — Новы год. Пад ёлку ён схаваў нам падарункі. Мне хустку вялікую. Чорную.

— Навошта ты, сынок, чорную выбраў?

— Мамачка, там былі розныя. Але пакуль мая чарга дайшла, толькі чорныя засталіся. Паглядзі, яна табе пасуе...

У гэтай хусцінцы я яго хавала, два гады не здымала.

Ён заўсёды любіў рабіць падарункі, называў іх «сюрпрызікамі». Былі яны яшчэ маленькія, памятаю, прыходзім з бацькам дадому—няма дзяцей. Я—да суседзяў, я—на вуліцу, няма дзяцей і ніхто не бачыў. Як я загалашу, як заплачу! Адчыняецца скрынка з-пад тэлевізара (купілі тэлевізар і скрынку не паспелі выкінуць), вылазяць адтуль мае дзеці: «Ты чаго плачаш, мамулечка?» Яны на стол сабралі, заварылі чай, чакалі нас, а нас няма. Саша прыдумаў «сюрпрызік»—схавацца ў скрынку. Схаваліся і задрамалі там.

Быў ласкавы. Хлопчыкі рэдка бываюць такія ласкавыя. Заўсёды пацалуе, абдыме: «Мамулечка... Мамачка...» Пасля Афганістана яшчэ больш пяшчотны стаў. Усё яму дома падабалася. Але былі хвіліны, калі сядзе і маўчыць, нікога не бачыць. Па начах ускокваў, хадзіў па пакоі. Аднойчы прачынаюся ад крыку: «Успышкі! Успышкі!.. Мамачка, страляюць...» Другі раз чую ноччу: нехта плача. *Хто можа ў нас плакаць? Маленькіх* дзяцей няма. Адчыняю яго пакой: ён абхапіў галаву рукамі і плача...

— Сыночак, чаго ты плачаш?

— Страшна, мамачка.—І больш ані слова. Ні бацьку, ні мне.

Ад'язджаў, як звычайна. Напякла яму цэлы чамадан арэшкаў, пячэння такога. Яго любімае. Цэлы чамадан, каб на ўсіх хапіла. Яны там сумавалі па хатняму...

Другі раз ён таксама прыехаў на Новы год. Спачатку чакалі яго летам. Пісаў: «Мама, нарыхтоўвай паболей кампотаў, вары варэнне, прыеду, усё паем і вып'ю». Са жніўня перанёс водпуск на верасень, хацеў у лес пайсці, лісічкі збіраць. Не прыехаў. На лістападаўскія святы яго таксама няма. Атрымліваем ліст, маўляў, як вы мяркуеце, можа, мне лепш зноў прыехаць на Новы год: ужо ёлка будзе, у таты дзень нараджэння ў снежні, а ў мамы—у студзені.

Трыццатага снежня... Цэлы дзень дома, нікуды не адлучаюся. Перад гэтым было пісьмо: «Мамачка, заказваю табе загадзя варэнікі з чарніцамі, варэнікі з вішнямі і варэнікі з тварагом». Вярнуўся муж з работы, парашылі: цяпер ён чакае, а я ў магазін з'езджу, гітару куплю. Раніцай якраз паштоўку атрымалі, што гітары

Заканчэнне. Пачатак публікацыі ў нумары за 29 верасня г. г.

паступілі ў продаж. Саша прасіў: не трэба дарагую гітару, купіце звычайную, двараовую.

Вярнулася з магазіна, а ён дома.

— Ой, сыночак, праваронiла!

Убачыў гітару:

— Якая гітара прыгожая,—і танцуе па пакоі.—Я дома! Як у вас добра. У нашым пад'ездзе нават пах асаблівы.

Казаў, што ў нас самы прыгожы горад, самая прыгожая вуліца, самы прыгожы дом, самыя прыгожыя акацыі ў двары. Ён любіў гэты дом. Цяпер нам жыць тут цяжка—усё нагадвае пра Сашу, і з'ехаць цяжка—ён тут усё любіў.

Прыехаў ён гэты раз другім. Гэта не толькі мы, дома, але і ўсе яго сябры заўважылі. Ён ім гаварыў:

— Якія вы шчаслівыя! Вы нават сабе не ўяўляеце, якія вы ўсе шчаслівыя! У вас свята кожны дзень.

Я прыйшла з новай прычоскай з цырульні. Яму спадабалася:

— Мамачка, ты заўсёды рабі такую прычоску. Ты *такая прыгожая.*

— Грошай, сыночак, шмат трэба... Калі кожны дзень...

— Я прывёз грошы... Бярыце ўсе... Грошы мне не патрэбны...

У сябра нарадзіўся сын. Памятаю, з якім тварам ён папрасіў: «Дай патрымаць». Пад канец водпуску ў яго разбалеўся зуб, а зубнога ўрача ён баяўся з дзяцінства. За руку павяла ў паліклініку. Сядзім, чакаем, калі вырвуць. Гляджу—у яго на твары ажно пот выступіў ад страху...

Калі па тэлевізары ішла перадача пра Афганістан, ён выходзіў у другі пакой. За тыдзень да ад'езду ў яго туга ў вачах паявілася, яна з іх проста выплёсквалася. Можа, мне гэта зараз так здаецца. А тады я была шчаслівая: сын у трыццаць гадоў маёр, з ордэнам Чырвонай Зоркі прыехаў. У аэрапорце глядзела на яго і не верыла: няўжо гэты прыгожы малады афіцэр—мой сын. Я ім ганарылася!

Праз месяц прыйшоў ліст. Ён павіншаваў бацьку з днём Савецкай Арміі, а мне падзякаваў за пірагі з грыбамі. Пасля гэтага ліста са мной нешта здарылася... Не магу спаць. Вось лягу... Ляжу... Да пяці раніцы ляжу з расплюшчанымі вачамі...

Чацвёртага сакавіка бачу сон... Вялікае поле і па ўсім полі белыя выбухі... Штосьці ўспыхне... І цягнуцца доўгія белыя стужкі... Саша мой бяжыць, бяжыць... Кідаецца сюд-туд... Няма дзе яму схавацца... І там успыхнула... І там... Я бягу за ім... Хачу яго перагнаць... Хачу, каб я была наперадзе, а ён за мной... Як калісьці ў вёсцы мы трапілі пад навальніцу... Я яго прыкрыла сабою, ён пада мной ціхенька шкрабецца, як мышанё: «Мамачка, ратуй мяне!..» Але я яго не дагнала... Ён такі высокі, і крокі ў яго доўгія-доўгія... Бягу з усіх сіл... Вось-вось сэрца разарвецца... А дагнаць не магу...

...Грукнулі ўваходныя дзверы. Заходзіць муж. Мы з дачкою сядзім на дыване. Ён ідзе да нас праз увесь пакой у чаравіках, паліто, шапцы. Такога ніколі не было, ён у мяне акуратны, бо ўсё жыццё ў арміі, заўсёды ў яго дысцыпліна. Падышоў, укленчыў перад намі:

— Дзяўчаткі, у нас бяда...

Тут бачу я, што ў пярэднім пакоі яшчэ людзі ёсць. Заходзіць медсястра, ваенком, настаўнікі з маёй школы, знаёмыя мужа...

— Сашачка! Сыночак мой!!!

Ужо тры гады... А мы дагэтуль не можам адчыніць чамадан... Там Сашавы рэчы... Прывезлі разам з трунoю... Мне здаецца, яны Сашам пахнуць.

Яго адразу параніла пятнаццаццю асколкамі. *Ён толькі паспеў сказаць: «Балюча, мамачка!»*

Завошта? Чаму ён? Такі ласкавы? Як гэта яго няма? Марудна забіваюць мяне гэтыя думкі. Я ведаю, што я паміраю—няма больш сэнсу жыць. Іду да людзей, валачу сябе да людзей... Іду з Сашам, з яго *імем, расказваю пра яго...* Выступала ў політэхнічным інстытуце, падыходзіць да мяне студэнтка і кажа: «Менш бы гэтага патрыятызму ў яго напхнулі, быў бы жывы». Мне зрабілася блага пасля яе слоў. Я там упала.

Месяц хварэла, а пасля зноў пачала хадзіць, выступаць. Дзеля Сашы... Ён не можа знікнуць проста так... Ён не павінен знікнуць проста так...

Алег ЛЕЛЮШЭНКА, радавы, гранатамётчык:

«Да мяне прабіваліся толькі галасы, як я ні напружваўся, галасы былі безабліччныя. Яны то адыходзілі, то вярталіся. Здаецца, паспеў падумаць: «Паміраю». І расплюшчыў вочы...

Я апрытомнеў у Ташкенце на шаснаццаты дзень пасля падрыву. Галава балела ад уласнага шэпту, гучней, чым шаптаць, гаварыць не мог. Сюды трапіў пасля кабульскага шпіталю. У Кабуле мне ўскрылі чэрап—там была каша, выбралі дробныя кавалачкі касцей, сабралі на шрубы без суставаў левую руку. Першае адчуванне: жаль аб тым, што нішто не вернецца, не пабачу сяброў, а самае галоўнае—не змагу крутнуцца на турніку.

У шпіталі праваляўся без пятнаццаці дзён два гады. Васемнаццаць аперацый—чатыры пад агульным наркозам. Па мне студэнты курсавыя пісалі: што ў мяне ёсць, чаго ў мяне няма. Сам пагаліцца не мог, галілі хлопцы. Першы раз яны вылілі на мяне бутэлечку адэкалону, а я крычу: «Давайце другую!» Няма паху. Я яго не адчуваю. Вывалаклі ўсё з тумбачкі: кілбасу, агуркі, мёд, цукеркі — нішто мне не пахне. Колер ёсць, смак ёсць, а паху няма. Ледзь не звар'яцеў! Прыйшла вясна, дрэвы зацвілі, я ўсё гэта бачу, а не адчуваю. У мяне вынялі паўтара кубічнага сантыметра мозгу, і, пэўна, нейкі цэнтр быў выдалены, той, з якім звязаны пах. Я і цяпер, пяць гадоў мінула, не чую, як пахнуць кветкі, дым тытунёвы, жаночыя духі. Адэкалон магу ўчуць, калі пах грубы і моцны, але флакон трэба паднесці пад самы нос. Мусіць, тая частка мозгу, што засталася, узяла страчаную здольнасць на сябе.

У шпіталі атрымаў ліст ад сябра. Ад яго даведаўся, што наш бэтээр падарваўся на італьянскай фугаснай міне. Ён бачыў, як з рухавіком вылецеў чалавек... Чалавек махае рукамі і заціхае... Гэта быў я...

Выпісалі мяне, далі дапамогу трыста рублёў. Далей жыві, як хочаш. Пенсія—капейкі. Пераходзь на ўтрыманне бацькоў. У майго бацькі без вайны—вайна. Ён ссівеў, гіпертонікам стаў.

На вайне я не надта цяміў, што да чаго, пасля стаў разумець. І ўсё завярцелася ў другі бок...

Прызвалі мяне ў восемдзесят першым. Вайна ішла ўжо два гады, але на «грамадзянцы» пра яе ведалі мала і гаварылі мала. У нашай сям'і лічылася: калі ўрад паслаў туды войскі, значыць трэба. Так меркаваў мой бацька, суседзі. Не памятаю, каб хто-небудзь меў іншую думку. Нават жанчыны не плакалі, усё гэта было яшчэ далёка і не страшна. Вайна і не вайна, калі вайна, дык нейкая дзіўная, без забітых і палонных. Яшчэ ніхто не бачыў цынкавых трун. Гэта пасля мы даведаліся, што труны ўжо ў горад прывозілі, але хавалі цішком, ноччу, на магільных плітах пісалі памёр, а не загінуў. Але ні ў кога не ўзнікала пытання: чаго гэта раптам у нас пачалі паміраць дзевятнаццацігадовыя хлопцы? Ад гарэлкі ці ад грыпу, а, можа, грыбамі аб'еліся... Плакалі іх блізкія, а іншыя жылі, як і жылі. У газетах пісалі, што нашы салдаты будуюць там масты, саджаюць алеі дружбы, а нашы ўрачы прымаюць роды ў афганскіх жанчын...

У віцебскай «вучэбцы» не было сакрэтам, што нас рыхтуюць у Афганістан. Адзін прызнаўся, што баіцца, маўляў, нас там усіх перастраляюць. Я стаў ім пагарджаць. Перад самым ад'ездам яшчэ адзін адмовіўся: спачатку хлусіў—няма камсамольскага білета, білет знайшоўся, прыдумаў—дзяўчына ў яго раджае. Я лічыў яго ненармальным. Мы ехалі рабіць рэвалюцыю! Нам так гаварылі. І мы верылі. Бачылася наперадзе штосьці рамантычнае.

...Куля натыкаецца на чалавека, ты чуеш—яго не забыць, ні з чым не зблытаць—характэрны мокры пляскачык. Знаёмы хлопец побач падае ніц, у едкі, як попел, пыл. Ты пераварочваеш яго на спіну: у зубах заціснута цыгарэта, якую толькі што яму даў... Яна яшчэ гарыць... Першы раз дзейнічаеш, як у сне: бяжыш, валачэш, страляеш, але нічога не запамінаеш, пасля бою не можаш расказаць. Усё быццам за шклом... Як жахлівы сон бачыш. З перапуду прачынаешся, а ўспомніць нічога не можаш. Каб зведваць жах, аказваецца, яго трэба запомніць, прывыкнуць да яго. Праз два-тры тыдні ад цябе ранейшага нічога не застаецца, толькі тваё імя. Ты—гэта ўжо не ты, а іншы чалавек. І гэты чалавек, убачыўшы забітага, ужо не палохаецца, а спакойна ці з прыкрасцю думае аб тым, як будзе яго сцягваць са скалы альбо валачы па спякоце на сабе некалькі кіламетраў. Гэты чалавек не ўяўляе, а ўжо ведае, як пахнуць на сонцы вывернутыя вантробы, як не адмываецца пасля пах чалавечага калу і крыві... Як у бруднай лужыне расплаўленага металу высакаляюцца абгарэлыя чарапы—быццам некалькі гадзін назад тут не крычалі, а смяяліся, паміраючы. Ён ужо не можа думаць аб тым, чаму людзі любяць глядзець на смерць. Яму знаёма ўласнае і чужое ўзбуджэнне ў прысутнасці забітага: не мяне! Гэта так хутка адбываецца. Вось такое пераўтварэнне. Вельмі хутка. З усімі.

Для людзей на вайне ў смерці няма таемнасці. Забіваць—гэта проста націскаць на спускавы кручок. Нас вучылі: застаецца жывы той, хто стрэліць першы. Такі закон вайны. «Тут вы павінны ўмець дзве справы—хутка хадзіць і трапна страляць. Думаць буду я»,—гаварыў камандзір. Мы стралялі, куды нам загадаюць. Я быў прывучаны страляць туды, куды мне загадаюць. Страляў, не шкадаваў нікога. Мог бы забіць дзіця. З намі там ваявалі ўсе: мужчыны, жанчыны, старыя, дзеці... Увесь народ...

Ідзе калона праз кішлак. У першай машыне глухне матор... Вадзіцель выходзіць, падымае капот... Хлапчанё, гадоў дзесяці, яму нажом у спіну... Там, дзе сэрца... Салдат і лёг на рухавік... З хлапчаня рэшата зрабілі... Дай у той момант каманду—ператварылі б кішлак у пыл... Кожны стараўся выжыць. Думаць не было калі. Нам жа па васемнаццаць—дваццаць гадоў. Да чужой смерці я прывык, а ўласнай баяўся. Бачыў, як ад чалавека за адну секунду нічога не застаецца, быццам яго зусім не было. І ў пустой труне адпраўляюць на радзіму парадную форму. Чужой зямлі насыпяць, каб неабходная вага была...

Хацелася жыць. Ніколі так не хацелася жыць, як там. Вернемся з бою, смяёмся. Я ніколі так не смяяўся, як там. Старыя анекдоты ішлі ў нас за першы гатунак.

Трапіў фарцоўшчык на вайну. Першым чынам высветліў, колькі чэкаў каштуе адзін палонны душман? Восем чэкаў. Праз два дні пыл слупам ля гарнізона: вядзе ён дзвесце палонных. Сябрук просіць: «Прадай аднаго за сем чэкаў».—«Ты што? Сам за дзевяць купіў».

Пра грошы гаварылі шмат. Больш, чым пра смерць. Я нічога не прывёз, асколак, які з мяне выцягнулі, і ўсё. Фарфор, каштоўныя камяні, біжутэрыя, дываны... Хто прывозіў з баявых, калі хадзілі ў кішлакі... Хто купляў, мяняў... Ражок патронаў за касметычны набор—туш, пудра, цені для каханай. Патроны прадавалі вараныя. Куля вараная не вылятае, а выплёўваецца са ствала. Забіць ёю нельга. Ставілі вёдры ці тазы, кідалі патроны і кіпяцілі гадзіны дзве. Гатова! Вечарам неслі іх на продаж. Бізнесам займаліся ўсе. Камандзіры і салдаты. Героі і баязліўцы. У сталоўках зніклі нажы, міскі, лыжкі, відэльцы. У казармах не далічваліся кубкаў, табурэтак, малаткоў. Прападалі штыкі ад аўтаматаў, люстэркі з машын, запчасткі, медалі... У духанах бралі ўсё, нават тое смецце, што вывозілася з гарнізоннага гарадка: бляшанкі з-пад кансерваў, старыя газеты, іржавыя цвікі, кавалкі фанеры, цэлафанавыя мяшэчкі... Смецце прадавалася машынамі. Вось такая гэта была вайна...

Нас завуць «афганцамі». Чужое імя. Як знак. Метка. Мы не такія, як усе. Іншыя. Якія? Я не ведаю, хто я. Герой ці дурань, на якога трэба пальцам паказваць. А можа, злачынец? Ужо гавораць, што гэта была палітычная памылка. Сёння ціха гавораць, заўтра будуць гучней. А я там кроў пакінуў... Сваю... І чужую... Нам давалі там ордэны, якія мы не носім... Мы яшчэ будзем іх вяртаць... Ордэны, атрыманыя сумленна на несумленнай вайне... Запрашаюць выступаць у школы. А што расказваць? Пра баявыя дзеянні не будзеш расказваць. Людзей нецікава забіваць. Пра тое, як я дагэтуль баюся цемнаты, што-небудзь упадзе—здрыгануся? Як бралі палонных, але да палка не даводзілі. За ўсе паўтара года я не бачыў ніводнага душмана жывога, толькі мёртвых. Пра кішлакі пасля артылерыйскай апрацоўкі, падобныя ўжо не на жыллё, а на скапанае поле? Пра гэта, ці што, хочуць пачуць у нашых школах? Не, там патрэбны героі. А я памятаю, як мы разбуралі, забівалі і будавалі, раздавалі падарункі. Усё гэта існавала так побач, што аддзяліць дагэтуль не магу. Баюся гэтых успамінаў... Адступаюся, уцякаю ад іх... Не ведаю ніводнага чалавека, хто б вярнуўся адтуль і не піў, не курыў. Слабыя цыгарэты мяне не ратуюць, шукаю «Паляўнічыя», якія мы там курылі. Мы іх назвалі «Смерць на балоце».

Не пішыце толькі пра нашае афганскае брацтва. Яго няма. Я ў яго не веру. На вайне нас яднаў страх. Нас аднолькава падманулі, мы аднолькава хацелі жыць і аднолькава хацелі дадому. Тут нас лучыць тое, што ў нас нічога няма. У нас адны праблемы: пенсіі, кватэры, добрыя лекі, пратэзы, мэблевыя гарнітуры... Вырашым іх, і нашы клубы распадуцца.

Моладзь да нас не пахінулася. Яна бачыць, што мы на могілках п'яныя нейкія песні спяваем. Мы незразумелыя ёй. Быццам прыроўнены да ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны, але тыя Радзіму абаранялі, а мы? А мы злосныя на іх. Яны тут музыку слухалі, з дзяўчатамі танцавалі, кніжкі чыталі, пакуль мы там кашу сырую елі і падрываліся на мінах.

Праз дзесяць гадоў, калі ў нас вылезуць нашы гепатыты, кантузіі, малярыя, ад нас будуць пазбаўляцца... На рабоце, дома... Нас перастануць саджаць у прэзідыумы... Мы ўсім абрыдзеем... Навошта ваша кніга? Для каго? Нам, хто адтуль вярнуўся, усё роўна не спадабаецца. Хіба раскажаш усё, як было? Як забітыя вярблюды і забітыя людзі ляжаць у адной лужыне крыві, іх кроў перамяшалася... А больш каму гэта патрэбна? Мы ўсім чужыя. Усё, што ў мяне засталося, гэта—мой дом, жонка, дзіця, якое яна хутка народзіць. Некалькі сяброў адтуль. Больш я нікому не веру...»

З паэтычнай пошты

Мікола КАВАЛЕЎСКІ

Сябрам

Спроба паэмы-споведзі

I

Мы выйшлі з «Хрушчоўскай Адлігі» —
на картах яе не знайсці,
як горада продкаў Нямігі,
што ўшчэнт зруйнавалі вякі.
Нас вырасціў подых вясенні
вялікіх задум і надзей...

...Узнёсласці гэтай насенне
застой замарозіў пазней...

Старэлі душой мы заўчасна —
юнацкі запал не ў цане.
Паходня імкненняў пагасла
ў бадзёра-параднай мане.
Ад сіверу вочы блішчэлі,
а думкі душыла духмень.
І сэрцы пакутна дранцвелі,
адчуўшы, што Сталіна цень
знішчае апошнія промні
таго, у што верылі мы...
...Адлігу хавалі бязмоўе,
і прыкрая шэрасць зімы...

На розум паменшыўся попыт —
прыйшла «выканаўцаў» пара.
І хоць не цягнула на допыт —
сякла аднадумства віжа.
Змагацца ўжо сіл не ставала:
куды уцячэш ад сябе?!
Зламаных жа роспач кідала
шукаць забыцця у віне.
Было нам тым часам па сорак —
наперадзе толькі імжа...

...Неяк жахліва-паскорана
Айчына да бездані йшла...

II

Здрада Радзіме — злачынства.
Здрада сабе — ўжо звычка:
свядомасці і дабрачынства
яна набыла абліччa.

І роздумы, і сумненні
адкінуты бы насланнё —
разгубленыя пакаленні
за праўду прымаюць усё.
Цураемся роднай мовы
І Бацькаўшчыны сваёй —
Душа не трывожыцца, бо мы
не памятаем аб ёй.
Магічнае слова «трэба» —
І Біблія і Закон:
патрэбна — сумленнем пагрэбуй,
на шчырасць навесь праклён.

Абвергнуць хлусню адразу
кінецца толькі працяк,
бо кленчыць штодня не абраза —
адданасці сціплай знак.

Пра Піравы перамогі
гудзе бясконцая медзь —
нічога, апроч знямогі,
краіне ад іх не мець.

Пакорлівасцю бясслоўнай
атручан жыцця абсяг —
смяротны Чарнобыль духоўны
не закаваць ў саркафаг,

...Далёка той час, калі мы
абудзімся у бядзе:
пакуты і сорам Радзімы —
плата за здраду сабе...

III

...Красавік так натхнёна віталі,
Што, здавалася, кожны гатоў
Кінуць сэрца на Праўды скрыжалі
І ачысціць сябе ад грахоў.

Хваля гэта на выгляд мацнела:
Падымала, цягнула, нясла...
Толькі неяк няўзнач памутнела
Скаланутая ёю вада.

Той — смуткуе аб сіле дыктату.
Той — за крэсла-пасаду дрыжыць.
Гэты — кідае гучна цытату.
Гэты — сіліцца моўчкі пражыць.

Што мы дзецям, унукам пакінем?
Што, нарэшце, рыхтуем сабе?
Ад таго ўсё залежыць якімі
Будуць справы на нашай сяўбе.

Пустазелле калі не адвеем,
Абыякава станем араць,
Альбо рунь зацярушыць завея —
Ураджаю ізноў не сабраць...

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

«Мы без грыму»

Напярэдадні адкрыцця новага сезона ў Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР тут адбыўся незвычайны вечар. «Мы без грыму» — удакладняла сціплая афіша, запрашаючы гледачоў на сустрэчу з калектывам тэатра. Уваход быў для ўсіх — не патрабавалася ніякіх білетаў, і кожны змог выбраць для сябе ўтульнае крэсла ў партэры ці ў бенуары.

На сцэне размясціліся аркестр і хор, ля аркестравай ямы, тварам да залы, уладкаваліся тыя, хто адказваў на пытанні гледачоў, распавядаў пра набыткі мінулага сезона, пра гастрольнае лета тэатра, яго бліжэйшыя прэм'еры і планы, пра маладое творчае папаўненне. Гэта мастацкі кіраўнік ДАВТа А. Анісімаў, галоўны балетмайстар В. Елізар'еў, дырэктар В. Букань, рэжысёр-пастаноўшчык С. Штэйн, кансультант новага опернага спектакля «Маддалена» музыказнавец Н. Саўкіна... Выконваліся вакальна-сімфанічныя фрагменты з опер і балетаў; дэбютавалі стажоры опернай трупы І. Емяльянаў і А. Гарабец, малады артыст аркестра скрыпач В. Тарабука; спявалі майстры сцэны А. Саўчанка, В. Цішына. М. Маісеенка; за дырыжорскі пульт выходзілі А. Анісімаў, М. Калядка, В. Лявонаў.

Гледачы даведаліся, што тэатр працуе ўжо над операй «Кармэн» і балетам «Спячая красуня». што сёлета некаторыя спектаклі бягучага рэпертуару будуць іграцца на сцэне Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі БССР, што ў канцэртным выкананні прагучыць оперны шэдэўр Д. Вердзі «Рыгалета». Намеснік міністра культуры БССР У. Рылатка, удзельнік сустрэчы з гледачамі, вылучыў як самую яркую нядаўнюю падзею ў жыцці ДАВТа паспяховыя гастролі беларускага балета ў Англіі. Цікава, што ні беларускія трактары, ні «МАЗы» не змаглі прабіцца на англійскі рынак — а наша харэаграфічнае мастацтва заваявала яго з трыумфам. Буйныя газеты Англіі называлі гэтыя гастролі «дзіцём перабудовы», бо дасюль тут нічога не ведалі пра савецкае харэаграфічнае мастацтва, апроч балета з Масквы ды Ленінграда. Англійскія крытыкі параўноўвалі наш балет са спектаклямі Вялікага тэатра, які закончваў гастролі ў Лондане перад прыездам мінскіх артыстаў. Многа добрых слоў было сказана пра мастацтва харэографа В. Елізар'ева, поспех меў і дырыжор А. Анісімаў.

...І вось ДАВТ БССР адкрыў сезон операй У. Солтана «Дзікае паляванне караля Стаха» (творчы калектыў спектакля адзначаны спецыяльнай прэміяй Мінкульта БССР). Праз дзень адбылася прэм'ера аднаактовых опер «Маддалена» С. Пракоф'ева (першая пастаноўка ў СССР) і «Медыум» Д. Меноцці. А Міжнародны дзень музыкі тэатр адзначыў паказам оперы В. Моцарта «Чарадзейная флейта» і аднаактовых спектакляў балетмайстра В. Елізар'ева.

С. ВЕТКА.

Поспех беларускіх лялечнікаў

Дваццаць два творчыя калектывы з адзінаццаці краін узялі ўдзел у Міжнародным фестывалі лялек, які прымаў югаслаўскі горад Заграб. Савецкі Саюз быў прадстаўлены Дзяржаўным тэатрам лялек БССР. Беларускія артысты-лялечнікі выступілі паспяхова, увайшлі ў лік пераможцаў фестывалю, атрымаўшы дыплом 1-й ступені за спектакль «Здарэнне ў горадзе Гога», пастаўлены рэжысёрам Эдзі Майаронам.

Вярнулася з зарубежных гастроляў і другая група тэатра, якая з п'есай «Дзед і жораў» В. Вольскага наведала некалькі гарадоў Нідэрландаў і дала адзінаццаць спектакляў для юных і дарослых гледачоў.

Другі музычны педсавет

Госці з многіх саюзных рэспублік, з Масквы, з Польскай Народнай Рэспублікі прыехалі ў Мінск для ўдзелу ў Рэспубліканскім педагагічным савеце па музычным выхаванні школьнікаў. Першы такі педсавет адбыўся летась у Гродне. І вось — новая сустрэча работнікаў народнай адукацыі, дзеячаў культуры і музычнага мастацтва, неабыякавых да эстэтычнага, духоўнага выхавання падрастаючых пакаленняў. Наладзіла гэтую сустрэчу Музычнае таварыства БССР пры ўдзеле Міністэрства народнай адукацыі і Міністэрства культуры рэспублікі.

Два дні ў зале Мінскага музычнага вучылішча вяліся спрэчкі пра стан, праблемы, шляхі паляпшэння музычна-эстэтычнага выхавання дзяцей, падлеткаў, моладзі. Гутарку за «круглым сталом» адкрыў старшыня праўлення МТ БССР М. Дрынеўскі. Удзельнічалі ў ёй кіраўнікі школьных харавых калектываў і прадстаўнікі міністэрстваў, рэдактары Дзяржтэлерадыё і спецыялісты па дашкольным выхаванні, музыканты-педагогі і работнікі філармоніі. Адбылася і работа па секцыях: выкладчыкаў музычных навучальных устаноў і агульнаадукацыйных школ, кіраўнікоў дзіцячых харавых калектываў, музычных кіраўнікоў дзіцячых садоў. Удзельнікі педсавета змаглі наведаць музычны лекторый, які вядзе музыказнавец А. Парэцкі, паслухаць п'есы з «Полацкага сшытка» ў выкананні ансамбля старадаўняй музыкі «Бахаўскі гурток» Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, якім кіруе Э. Габрыэлян, а таксама з'ездзіць на экскурсію па Мінску.

Перад «свабодным мікрафонам» педсавета выказваліся часам палемічныя, нават супрацьлеглыя меркаванні, але агульны пафас выступленняў быў такі: музычна-эстэтычнае выхаванне ў рэспубліцы, як і ў краіне ў цэлым, апусцілася на катастрафічна нізкі ўзровень, і калі не прыняць дзейсных захадаў, працэс маральнай, духоўнай дэградацыі людзей будзе незваротны.

Больш падрабязна пра тое, што і як абмяркоўвалася пад час дыскусіі, мы раскажам у лімаўскіх нататках з музычнага педсавета.

Адкрылася «Акадэмія»

Пэўна, гэта будзе адметная традыцыя нашага музычнага жыцця: як рахманінаўскія курсы для піяністаў — у Тамбове, як ойстрахаўскія — у Вільнюсе. А пакуль «Акадэмія старадаўняй музыкі» (усесаюзныя вышэйшыя курсы выканаўчага майстэрства) у Мінску робіць першыя крокі.

Курсы адкрыліся 2 кастрычніка. Ініцыятары іх правядзення — Музычнае таварыства БССР і Беларуская дзяржаўная кансерваторыя. Маладых выканаўцаў з многіх гарадоў краіны прывабіла магчымасць наведаць заняткі, якія ладзяць у «Акадэміі» вядомыя музыканты Мінска, Масквы, Ленінграда. Паразважаць над праблемай інтэрпрэтацыі музыкі барока. Заняткі вядуцца па трох спецыяльнасцях: арган (арганная імправізацыя), ансамбль старадаўняй музыкі і клавесін. Праграмай прадугледжана, што пасля заканчэння пэўнага курса яго слухачы даюць канцэрт у Зале камернай музыкі Беларускай дзяржаўнай філармоніі або ў зале БДК. Мяркуюцца і канцэртныя выступленні педагогаў.

Кіраўнік майстэрні аргана заслужаны артыст РСФСР Алег Янчанка пад час пасяджэння, якім адкрылася «Акадэмія», заначыў, што дасюль ён адчуваў сябе ў музыцы «вольным мастаком», і вось упершыню даводзіцца выступаць у ролі педагога. Курс арганнай імправізацыі, які ён вядзе для слухачоў «Акадэміі», і аснову павінен мець імправізацыйную. У далейшым А. Янчанка мае намер давесці неабходнасць такога курса для студэнтаў кансерваторыі, прынамсі, піяністаў, бо імправізацыя — выток і аснова музіцыравання, зарука творчага разняволення для кожнага выканаўцы, хоць крышку далучанага да гэтага мастацтва.

На жаль, у нас у краіне няма фундаментальных прац пра імправізацыю, і выкладчыку сапраўды даводзіцца імправізаваць. Але А. Янчанка далучыўся да вопыту заходніх арганістаў, калі наведаў курсы імправізацыі ў Галандыі, калі сустракаўся з замежнымі калегамі. У Мінск ён прывёз цікавыя запісы ігры заходніх імправізатараў, якія працуюць у розных манерах, раскрываючы бязмежныя выразныя магчымасці аргана.

«Акадэмія старадаўняй музыкі» закончыць работу 21 кастрычніка.

НАШ КАР.

Львоўскі тэатр у Брэсце

На гастролі ў горад на Бузе прыехаў калектыў Львоўскага тэатра юнага гледача імя М. Горкага. Для маленькіх берасцейцаў артысты з Львова прывезлі спектакль «Тры Іваны — тры браты» (п'еса А. Вольскага, пераклад на ўкраінскую мову Б. Чалага). Пастаноўку ажыццявіў галоўны рэжысёр тэатра М. Лукавецкі. Музыка беларускага кампазітара Э. Зарыцкага.

Працяг размовы

Канкурэнцыя ў інтарэсах... рубля?

Загаловак для гэтай публікацыі прапанавала вядомая беларуская артыстка, ветэран філарманічнай эстрады Ганна Рыжкова, якая завітала ў рэдакцыю са сваім болем, са сваёю крыўдай, са сваімі трывогамі. Зрэшты, не толькі са сваімі... Але перш чым згадаць нашу гаворку, я прапаную невялічкую прэлюдыю.

Апошнім часам на праблемы жыцця канцэртнага міжволі звяртаюць увагу тысячы людзей — тыя нават, хто не прапагандуе музычную класіку, не іграе джаз, не распаўсюджвае білеты на кааператыўныя канцэрты, не займаецца арганізацыяй гастроляў беларускіх артыстаў у роднай рэспубліцы. Дзіва што: прычыны крызісу ў філарманічных справах і пікантныя асаблівасці кааператыўнай плыні ў канцэртным жыцці абмяркоўваюць ужо чытачы не толькі «Советской культуры» ці «ЛіМа», а і «Советской Белоруссии», і «Вячэрняга Мінска»... Карэспандэнты БЕЛТА А. Вальвачоў і Р. Новікаў разам са сваімі субяседнікамі, героямі публікацый на гэтую тэму раз-пораз падкідаюць спажыву і для няспешнай аналітычнай гаворкі, і для абывацельскіх эмоцый, і для прафесійнай палемікі.

Праўда, падаецца, што нашы калегі не зусім карэктна скіроўваюць позіркі — і свае, і чытацкія — на кашалькі ды кішэні вядомых артыстаў, падлічваючы іхнія «мільёны». Да таго ж, не высокія ганарары эстрадных «зорак» прычына фінансава-творчага заняпаду дзяржаўных канцэртных арганізацый — мо ўсё якраз наадварот?

Вядома, што для кожнага куміра папулярнасць, эстрадная слава, натоўпы паклоннікаў, гатовых пераплаціць за білет, не бываюць стабільнымі. Ніводны кумір не гарантаваны ад раптоўнай страты пеўчага голасу, ад няміласці публікі і мізэрнай пенсіі ў старасці. У такім разе можна растлумачыць паводзіны артыста, зразумець ягонае жаданне скарыстаць свой шанц і забяспечыць сабе, сваёй сям'і эканамічна ўстойлівае сёння і «страхоўку» надалей. Іншая справа — чыстай вады дзялкі, якія паразітуюць на папулярнасці ягонага імя, спекулююць гэтым імем, балансуюць паміж законам і беззаконнасцю... Але ж нават у такіх выпадках ніхто не мае права публічна, у друку, назваць іх рэкецірамі, вымагацелямі, пакуль іхняе злачынства не даказана ў судзе. Можна слушна абурацца здарэннем у Мінску з канцэртамі Жэні Белавусава, патрабаваць юрыдычнага даследавання факта зрыву ягоных выступленняў на стадыёне, але па гарачых слядах рабіць журналісцкія высновы, ужываючы тэрмін «адкрыты шантаж і вымаганне»,—гэта, як бы нам таго ні хацелася, не метад барацьбы з арганізаванай злачыннасцю. Гэта парушэнне закона, перад якім усе мы роўныя: і журналіст, і рэкецір, які можа падаць на неабачлівага журналіста ў суд за паклёп і зняважу асобы.

Але ўсё гэта, у рэшце рэшт, не прасвятляе прычыну саміх крызісных працэсаў у філарманічнай сферы. Ёсць прынятая тры гады таму пастанова ЦК КПСС і Савета Міністраў СССР аб паляпшэнні канцэртнай справы ў краіне — ды не відаць абгрунтаваных калегіяльных прапаноў наконт спынення дэструктыўных працэсаў у філарманічным жыцці. Так што невыпадкова серыя тых публікацый БЕЛТА ў розных выданнях зрабілася штуршком да

Тэатр

На строме адвечнай ракі

«РОСПАЧ» паводле У. Караткевіча ў тэатры-студыі «Дзе-Я»

ТВОРЫ Уладзіміра Караткевіча ўжо зведалі *ўласны лёс* і *вызначылі* свае, часам таемныя, стасункі з часам. Гады не аддалілі, а наблізілі іх да нас. Ці, можа, *гэта мы, паспытаўшы* крызісу веры, ідэалаў, пераасэнсавання гісторыі, сталі бліжэй да філасофскага трагізму светаадчування пісьменніка. Таму мне здаецца, што літаратурнае пачуццё не падманула М. Трухана, які паспрабаваў на матэрыяле прозы Караткевіча асэнсаваць вечную праблему выбару паміж прагаю дабрыні, страхам смерці і смуткам па ісціне. У спектаклі вольна закампанаваны тэмы, сюжэты, персанажы з твораў У. Караткевіча. Фабульная сітуацыя запазычана з аповесці «Ладдзя роспачы». Яна *надзвычай* выразная драматычна (увогуле мне здаецца, што проза Караткевіча куды больш тэатральная за ягоную драматургію) — *гэта пераправа памерлых праз Лету*. Яны адштурхнуліся ад берага жыцця, а да берага мёртвых *яшчэ не прысталі*, быстрыня ракі закружыла іх, і расказ аб замяшанні душ, што яшчэ не абарвалі сувязі з жыццём і *ўжо адчулі ўладу смерці*,—асноўны змест спектакля. Праўда, гэта занадта «плаўная» фраза, яна не перадае сцэнічнай атмасферы. У спектаклі — хуткапіс страху, спадзявання, мары, стэнаграма перадсмяротных успамінаў. Ад гэтага — рваны, блытаны рытм, тэмы, якія раптоўна ўзнікаюць і абрываюцца...

У гэтую зыходную сітуацыю, як у раму, устаўлены сюжэтны шэраг рамана «Хрыстос прызямліўся ў Гародні». Матывы «Ладдзі роспачы» — эмацыянальны камертон спектакля, своеасаблівае «memento more», увасобленае ў вобразе Смерці.

Вырашэнне гэтага вобраза, аднаго з цэнтральных у спектаклі, *шмат у чым* вызначае інтэлектуальны ўзровень пастаноўкі, яе філасофскае гучанне. Смерць стаіць над асноўным канфліктам (*у гэтым* заключаецца складанасць выканання ролі), яна каментатар падзей і апанент галоўнага героя — мужыцкага Хрыста Юрася Братчыка. Смерць нясе горкую думку аб марнасці зямнога, марнасці свету, досыць дэмакратычна, так бы мовіць, у духу часу сцвярджаючы, што канец адзін і для цара, і для яго апошняга раба. Філасофскія тэксты Караткевіча ў вуснах Смерці *бліскучыя, глыбокія*, паэтычныя, але... (гэтыя адвечныя але!)... Смерць — адзіны персанаж спектакля, які прыйшоў *з аповесці «Ладдзя роспачы»*, і інсцэніроўшчык М. Трухан не змог даць гэтаму вобразу належнай дзейнай лініі *ў сюжэтным шэрагу* рамана. Яе ўзаемадзеянні з героямі засталіся нявыбудаванымі (у нейкай ступені выключэнне складае толькі Юрась). У другой частцы спектакля, з набліжэннем кульмінацыйных сцэн, вобраз Смерці канчаткова адыходзіць на другі план, хоць гэта супярэчыць логіцы драматургічнай канструкцыі. Ладдзя рухаецца да берага мёртвых і ўлада Смерці над героямі спектакля павінна з цягам дзеі мацнець. Рэжысёры і выканаўца ролі Смерці Т. Міронава паспрабавалі дапоўніць драматургічныя пралікі ігравымі сродкамі — «шаманскім» грымам, вострай характарнасцю. У выніку перад гледачамі прадстаў не інфернальны філосаф, а нейкі недарэчны варыянт Бабы-Ягі. Вядома, стварэнне гэтага вобраза — справа нялёгкая. Даць цела, голас, пластыку няўлоўнай мяжы паміж жывымі і нежывымі, філасофскай катэгорыі, неразгаданай тайне... Але... (гэтыя адвечныя але)... *у тэатры няма нічога* немагчымага і В. Баркоўскі пацвердзіў гэта яшчэ раз, увасобіўшы другую філасофскую катэгорыю — *д'ябла*.

У спектаклі яго клічуць Лотрам. Ён з'яўляецца сярод спадарожнікаў, як апошняя надзея *на жыццё, на ратунак, на* паварот ладдзі. Ён узнікае там, дзе, здавалася, ужо няма нічога, акрамя цемры небыцця. Ён падобны на святара, на *князя, на пастуха*, які збірае статак пераляканых авечак. Ён ведае, чаго хоча. Лотр упэўнена робіць немагчымае: ён дае *падарожнікам* адтэрміноўку, ён спыняе ладдзю, вяртае жыццё, патрабуючы ўзамен толькі адно — іх памяць...

«... *З імі можна* зрабіць што хочаш. Дзяцей трэба забраць і прымусіць думаць пасвойму...»

Памяць — *шмат гэта ці няшмат* узамен на радасць жыць, дыхаць, глядзець у неба?.. Трэба проста забыцца на тых, *каго любіш*, на тое, ува што верыш...

«Сон... Сасніў я сон. Нібыта забыў я сваё імя. І непамысна мне так. Не ўспомню імя — і ўсё. І думаю: вось чорт! Ва ўсіх жа ёсць імя, а ў мяне аднаго няма».

Усе мы, хоць як, хоць калі бачым раз-пораз гэты сон Юрася Братчыка. Тэма памяці, яе страты, яе абуджэння — стрыжнёвая ў спектаклі. Да яе пастаянна вяртаюцца яго героі. Памерці, паводле Смерці, — гэта пазбыцца памяці. Бессмяротнасць — яе захаванне. Бяспамятнасць людзей — умова ўлады Лотра. Вяртанне ім памяці — перамога Юрася Братчыка.

М. Трухан не імкнецца асучасніць Караткевіча: фантастычнае месца дзеяння, еван-

праблемнага артыкула «Валавая арыфметыка», з якім выступіў у «ЛіМе» (22 верасня г. г.) спрактыкаваны філарманічны работнік М. Кацнельсон. Падобная нагода прывяла да нас у рэдакцыю і заслужаную артыстку БССР Г. Рыжкову.

Дык вось. Ганна Паўлаўна паклала на рэдакцыйны стол выразку з «Вячэрняга Мінска» за 24 жніўня і пачала:

— Прыязджаю я з гастроляў — *была на Сахаліне* — і раптам заўважаю ў старой газеце загаловак: «Канкурэнцыя ў інтарэсах гледача». І зверху рубрыка: «З кампетэнтных крыніц». І калі я гэта пачала чытаць, ува мне ўзнікла пачуццё неверагоднага абурэння. Я ўсё сваё артыстычнае жыццё — вось ужо 28 гадоў — чытаю са сцэны сатыру і гумар, прапагандую сумленнае, вострае, з'едлівае, трапнае слова нашых літаратараў. І ў мяне проста арганічная, на сцэне і ў жыцці, пагарда і нянавісць да абібокаў, да бюракратаў!

Публікацыя, пра якую гаварыла Г. Рыжкова, паведамляла, што Мінгарвыканкомам прынята часовае *палажэнне аб парадку правядзення тэатральна-канцэртнай работы ў Мінску*. Карэспандэнт БЕЛТА А. Вальвачоў папрасіў пракаменціраваць гэты факт Ч. Муліцу — намесніка начальніка ўпраўлення культуры Мінгарвыканкома.

Аказваецца, неабходнасць упарадкавання гастрольнай дзейнасці ў Мінску вымусіла гарвыканком прыняць такое рашэнне, бо з'явілася ўжо шмат гасразліковых пасрэдніцкіх і канцэртных арганізацый, якія запрашаюць гастралёраў, складаюць размаітыя шоу, і да руху гэтага часцяком далучаюцца людзі, для якіх «галоўным застаюцца грошы, а клопат пра добрую арганізацыю, высокі мастацкі ўзровень прапануемых гледачу праграм адыходзіць на другі план». «Часовае палажэнне» будзе скасавана адразу пасля стварэння пры ўпраўленні культуры гарвыканкома «Мінскканцэрта» — арганізацыі, якая і зоймецца тэатральна-канцэртнай работай, атрымаўшы, апроч іншага, права і на самастойную арганізацыю гастроляў у горадзе.

А як жа цяперашнія канцэртныя ўстановы?

«Няхай будзе канкурэнцыя», — прапануе ўпраўленне культуры Мінгарвыканкома, тым больш што ў гэтай справе яно толькі пазычае «вопыт, назапашаны ў Маскве, Ленінградзе, Кіеве». І яшчэ працытую: «выкарыстанне, скажам, залаў пры іх дэфіцыце павінна быць цэнтралізавана. Трэба наводзіць парадак і ў графіках гастроляў,... разумна рэгуляваць суадносіны эстраднай і класічнай музыкі... Пазбягаць проста прыкрых накладак. Ці апраўдана, напрыклад, з'яўленне ў адзін час афіш тэатра Алы Пугачовай і Горкаўскага драматычнага? Канечне ж, прыезд у наш горад вядомай спявачкі пакіне пустымі залы на *спектаклях гаркаўчан*. «Мінскканцэрт» жа зможа планаваць гастролі загадзя — на год-два наперад, да чаго, дарэчы, заклікаем і ўсе зацікаўленыя арганізацыі».

Дзіву даешся: няўжо гэта ўсур'ёз? Няўжо «канкурэнцыя» паміж Белдзяржфілармоніяй, Міністэрствам культуры, якія дасюль займаліся наладжваннем гастроляў, цэнтралізаваным размеркаваннем асноўных глядзельных залаў і, што істотна, не толькі сталічнага горада, а і рэспублікі ў цэлым, — і «Мінскканцэртам» сапраўды дапаможа пазбегнуць блытаніны і хаосу: ці не здарыцца наадварот? І чаму адначасовае выступленне ў горадзе А. Пугачовай і драмтэатра з Горкага вызначаецца як прыкрая накладка? У кожнага віду мастацтва свае прыхільнікі... Думаць жа, што адны і тыя ж людзі будуць штовечар купляць шасцірублёвыя білеты на стадыённыя выступленні спявачкі ды яшчэ лічыць іх патэнцыяльнымі гледачамі горкаўскага тэатра — гэта, так бы мовіць, не зусім лагічна. А што пуставаў тэатр пад час канцэртаў Пугачовай, дык ён пуставаў і ў іншы час. Тут «прыкрая накладка» не ў планаванні гастроляў, а ў масавым эстэтычным выхаванні. І ўжо гэтую накладку «Мінскканцэрт» не пераадолее...

Не хачу рабіць заўчасных высноў. Я толькі разважаю над рашэннем Мінгарвыканкома. Дзеля чаго яно прымалася? Упарадкаваць канцэртнае жыццё — намер, вядома, добры. «Канкурэнцыя» — гэта гучыць сучасна і смела. Ці не паспрабаваць у перабудовачна-гасразліковых умовах арганізаваць і нам, таксама ў агульных інтарэсах, свой самаакупны «ЛіМканцэрт»? Накіроўваць на гастролі членаў рэдкалегіі, якія маюць дачыненне да музыкі, ды спевакоў, пра якіх пішам, ды паэтаў-гумарыстаў, якія ў нас друкуюцца...

А калі без жарцікаў, дык паслухаем меркаванні Г. Рыжковай:

— Я падумала: няўжо ў Мінгарвыканкоме няма іншых спраў, як займацца мастацтвам, яго прапагандай? За ўсё сваё працоўнае жыццё не ўспомню і выпадку, каб менавіта гарадскія ўпраўленні культуры клапаціліся пра арганізацыю гастроляў артыстаў філармоніі. А я аб'ездзіла амаль увесь Саюз. І арганізацыяй канцэртаў паўсюль і дасюль няблага займаліся работнікі філармоніі. Дык што гэта раптам — гарвыканком? Час змяніўся?

Змяніўся. Ды, на жаль, на хвалі перабудовы, пад шум агульных размоў усплыло нямала непрыемнага. Я заўважаю, як тыя кепскія артысты і арганізатары канцэртнай дзейнасці, што і пры Брэжневе, і мо нават раней, не дбалі пра тое, каб выхоўваць нашага чалавека з дапамогай мастацтва, а марылі пра рубель, зараз адкрыта закруціліся вакол гэтага рубля. І выйшлі на свет такія дзялкі, што толькі вакол рубля і кружацца.

Я не ведаю Часлава Муліцу, ніколі пра яго не чула і не хачу знячэўку пакрыўдзіць чалавека. Але ж вельмі насцярожвае мяне ў ягонай гутарцы з журналістам вось гэта: «Вы гаворыце канкурэнцыя, але ці не акажацца «вага» гарвыканкома рашаючым фактарам у такім саперніцтве? — А які гарвыканкому ў гэтым інтарэс? — Напрыклад, фінансавы... — Згодна з часовым палажэннем упраўленне культуры атрымлівае адзін працэнт ад збораў на канцэртах у горадзе. Магчыма, для «Мінскканцэрта» адлічэнні ўзрастуць. Але даходы ў дадзеным выпадку не галоўнае...» Уявіце сабе адзін працэнт ад збору на стадыённым канцэрце, ад 80 тысяч. Гэта — гарвыканкому, а яшчэ *больш* — «Мінскканцэрту». Уявіце сабе, колькі чыноўнікаў, дзякуючы гэтым, не імі заробленым, сродкам, змогуць спачываць у мяккіх крэслах! А філарманічныя адміністратары, сярод якіх нямала цудоўных, улюбёных у мастацтва і адданых справе, будуць тым часам атрымліваць свае капейкі ды кантралявацца менеджэрамі з гарвыканкома! Ці ж справядліва гэта?

Ды і чаму кіраўнікі гарадскога ўпраўлення культуры, перш чым штосьці вырашаць, не прыйшлі да нас у філармонію, не пагаварылі з народам, не параіліся?

У нас, работнікаў мастацтва і літаратуры, прызначэнне агульнае: звяртацца да чалавека, выхоўваць душы нашай моладзі, а гэта вельмі адказна. Нельга дапусціць, каб да гэтай справы далучаліся дзялкі — канкурыраваць з імі ў інтарэсах рубля філармонія не будзе, бо яна працуе ў інтарэсах мастацтва, а мастацтва існуе ў інтарэсах чалавека.

Зноў перачытваю тую жнівеньскую публікацыю, зноў згадваю размову з Г. Рыжковай. І ў мяне, чалавека быццам староннягa, не звязанага з унутранымі справамі так званых тэатральна-відовішчных прадпрыемстваў, узнікае недавер да перспектывы стварэння новай бюракратычнай структуры — «Мінскканцэрта».

Я думаю пра тое, што яшчэ доўга, відаць, не будзе пастаўлена кропка ў размовах пра перабудову і ўпарадкаванне канцэртнага жыцця, бо ўсе зацікаўленыя асобы, інстанцыі глядзяць на яго праблемы пакуль што з аднаго, кожны са свайго, боку. І чамусьці не спрабуюць наладзіць дыялог — хоць бы ў друку.

Дарэчы, «ЛіМ» ужо не раз і не два запрашаў выступіць на сваіх старонках кіраўнікоў філармоніі, прадстаўнікоў Міністэрства культуры рэспублікі, запрашэнні прымаліся, але... Але на справе ў рэдакцыю звяртаюцца па ўласнай ініцыятыве зусім іншыя людзі, якім сапраўды набалела, якія гатовы і падыскусіраваць, і памеркаваць разам.

Зараз проста неабходны дыялог, які дапаможа знайсці аптымальную для нашай рэспублікі (а не толькі для яе сталіцы) і абгрунтаваную мадэль канцэртнага жыцця. І калі нашым кампетэнтным чытачам ёсць з чым уключыцца ў такі дыялог, яны знойдуць дарогу ў рэдакцыю.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

гельскія матывы сюжэта, біблейскія імёны Мадалены, Юды, Хрыста. Спектакль засяроджаны на адвечным, агульначалавечым і менавіта праз гэта выйграе ў сучаснасці і нават сіюмінутнасці!

Я глыбока перакананa ў тым, што наспеў час філасофскага тэатра. Не адказаўшы на карэнныя пытанні быцця, грамадства не здолее рушыць далей. Трэба зразумець, нарэшце, чаму з вялікімі словамі на сцягах народ дазволіў знішчыць інтэлігенцыю — сваю самасвядомасць і сялянства — свайго карміцеля? Адмовіўшыся ад боскай ідэі, краіна трыццаць гадоў малілася на тырана (паводле моднай версіі, параноіка). І нарэшце, праз семдзесят гадоў, азірнуўшыся наўкола, мы ўбачылі разрабаваную зямлю, руіны бажніц, бязвер'е, эканамічны крызіс... Хто мы? Дзе мы? У чым чэрпаць сілы, дзе шукаць суцяшэння? Як адказваць на пытанні дзяцей? Стваральнікі спектакля «Роспач» прапаноўваюць пачаць з нашай памяці, з узнаўлення яе гістарызму. Час усвядоміць сябе дзецьмі вялікага народа з тысячагадовым лёсам, а не толькі дзецьмі вялікай рэвалюцыі. Трэба зразумець, у што верылі нашы продкі, хоць бы дзеля таго, каб ведаць, ад чаго мы адмаўляемся.

У гаворцы пра гэты спектакль можна, нарэшце, з поўным правам ужыць тэрмін «нацыянальны». Не ў сэнсе беларускамоўнасці і не ў сэнсе нацыянальнай прыналежнасці яго стваральнікаў (тэатр-студыя «Дзе-Я» працуе на дзвюх мовах, ставячы рускую літаратуру на рускай, а беларускую — на беларускай). Прыналежнасць да нацыянальнай культуры вызначаецца для мяне стылем мыслення, спробай усвядоміць сучаснасць, абапіраючыся на гістарычны і культурны вопыт свайго народа. Характэрны вобразны лад, нават этнічны склад персанажаў: беларусаў, іудзеяў, рымскіх місіянераў... Беларусь — скрыжаванні, расцяробы, ростані... народы, рэлігіі, светапогляды...

Можна спрачацца аб мастацкай каштоўнасці спектакля, але тое, што ён мае непасрэднае дачыненне менавіта да беларускай нацыянальнай самасвядомасці, для мяне бясспрэчна. Ён наводзіць і на некаторыя думкі з нагоды прыгаданай праблемы, а іменна: пытанне нацыянальнага тэатра ў нас у рэспубліцы нярэдка зводзіцца да колькасці беларускамоўных труп. Іх колькасць, наколькі мне вядома, у бліжэйшыя гады плануецца павялічыць, але гэтая мера, па сутнасці, той самы шлях экстэнсіўнага развіцця культуры, які скампраметаваў сябе ў папярэднія гады. Гэта шлях Тарэлкіна, які любіў, як вядома, абганяць прагрэс. Праблема, мне здаецца, ляжыць па-за сферай упраўленчых рашэнняў, і яна будзе вырашацца толькі па меры таго, як адновіцца і пачне сцвярджацца нацыянальная самасвядомасць беларусаў. Развіццё нацыянальнага тэатра магчыма толькі ў рэчышчы агульнакультурнага працэса, бо ён сінтэтычны па сваёй прыродзе і напрасткі залежыць ад поспехаў выяўленчага мастацтва, музыкі, архітэктуры, якія ўваходзяць у яго структуру як кампаненты.

Спектакль «Роспач» цікавы не толькі зместам, узровень якога шмат у чым прадвызначаны самім зваротам да прозы Караткевіча, але і надзвычай цікавай з прафесійнага пункту гледжання эксперыментальнай работай, праробленай сцэнарыстам і рэжысёрамі. У пастаноўцы апрабаваны такія спосабы арганізацыі сцэнічнага дзеяння, якія моцна адрозніваюцца ад агульнапрынятых — адмаўленне цвёрдай сюжэтнай канструкцыі, дзякуючы чаму спектакль нечым нагадвае традыцыі джэм-сейшн, калі вечарамі адны і тыя ж джазмены імправізуюць на адны і тыя ж тэмы з розным вынікам і, натуральна, — з розным поспехам.

На працягу дзвюх гадзін на сцэне тэатра «Дзе-Я» імправізуюць на тэмы: грань паміж жыццём і смерцю, узаемныя ператварэнні жывога і нежывога, дабро, зло, каханне, любоў і *нянавісць, адрозненне рэлігіі* як вучэння ад царквы як сацыяльнага інстытута. «Інструменты» — вобразы Хрыста, Юды, Мадалены, Ката і «шматлікіх» проста людзей», якія падобныя і не падобныя адзін да аднаго. Спектакль ідзе вельмі няроўна, трупа мала падрыхтавана да такога сцэнічнага існавання, дзе нельга абаперціся на сюжэтную лінію, на бытавыя дэталі, на жыццёвую логіку. Рэжысёры В. Баркоўскі і М. Трухан паспрабавалі даследаваць у гэтай пастаноўцы выключна тэатральныя сродкі ўздзеяння на гледача, пазбягаючы жыццепадабенства. Сцэнічная пляцоўка — адзінае месца, дзе можа ўзнікнуць такая мадэль падзей, характараў, узаемаадносін. Спосаб яе існавання — толькі гульневая стыхія, мова — толькі мастацкі вобраз, без цытат з жыццёвых рэалій. Хоць гэта больш датычыць да задумы спектакля, як да ягонага ўвасаблення. Вытрымка і густ неаднойчы здраджвалі рэжысёрам. Але цікава, што ўсе няўдалыя, на мой погляд, моманты спектакля звязаны з жаданнем пастаноўшчыкаў даць простыя тлумачэнні складаным працэсам. Гэта прыводзіла да побытавай логікі і побытавага дзеяння, так, напрыклад, узніклі эратычныя матывы ў адносінах Братчыка і Смерці (!?). Лунаючы дух, даруйце, бразнуўся ў лужыну. Між іншым, пралікі гэтыя больш як зразумелыя і падаюцца амаль непазбежнымі. Мы выхаваны на тэатры імітацыі, наш прафесійны вопыт аднастайны і зжываць падобныя стэрэатыпы вельмі цяжка. Але «Роспач» — крок да іншага тэатра і сама скіраванасць руху здаецца мне больш важнаю за вынік, які пакуль што досыць сціплы. У тэатры Трухана — Баркоўскага важнае слова, але не менш выразным могуць зрабіцца шум, святло, пластыка, сцэнаграфічная дэталь.

М. Трухан і В. Баркоўскі зрабілі намаганне пашырыць звыклы арсенал прыёмаў драмы, увёўшы ў дзеянне лялек. Лялькі тут — не функцыянальныя персанажы лялечнага тэатра. Яны не метафарычныя, можна нават сказаць, што іх аблічча малавыразнае — гэта звычайныя самаробкі з матузкоў і анучаў, якімі гулялі дзеці да росквіту лялечнай індустрыі. Лялькі «прадаўжаюць» акцёра, матэрыялізуючы мары герояў, іх страты, іх дзіцячыя ўспаміны — бацькі, мацяркі, бабуліны песні, вёска над ціхай рэчкай (у Ката, што заплакаў — гэта вяроўка, якую нехта скраў). Сцэна з лялькамі — адна з самых кранальных і эмацыянальных у спектаклі. Услед за ёй страшным кантрастам ідзе эпізод гандлю з Лотрам, дзе цана кожнай лялцымары аказваецца некалькі медзякоў...

«Роспач». Сцэна са спектакля.

Фота Т. ХАМІЦЭВІЧ.

Імправізацыйнасць акцёрскага існавання нараджае высокі ўзровень эмацыянальных выдаткаў і асаблівую энергетыку спектакля, ці, як зараз прынята гаварыць, яго калектыўнае біяполе. Гэта цяжкі шлях... Стваральнікі спектакля рухаюцца навобмацак, інтуітыўна (методыкі ёсць, але чамусьці склалася так, што нам сусветная мастацтвазнаўчая думка амаль недаступная, інфармацыйныя каналы працуюць дрэнна). Але гэта «дарога, што вядзе да храма». Сцэнічная дзея скіравана на ўзнікненне такога біяэнергетычнага поля ў глядзельнай зале, калі робіцца магчымым узаемнае рэпрадуцыраванне эмоцый і вобразаў паміж публікай і акцёрамі — ці ж гэта не ёсць той тэатр, пра які шмат хто марыў-летуценіў і да якога няшмат каму ўдавалася наблізіцца?

Драматызм становішча айчыннага тэатра заключаецца ў доўгай і трывалай адсутнасці летуценняў, што былі «супрацьпаказаны» мятодзе сацрэалізму і сістэме тэатральна-відовішчных прадпрыемстваў, а таксама ў тым, што тэатр доўгія гады маршыраваў пад сцягамі Станіслаўскага, усё больш і больш ад Станіслаўскага аддаляючыся... Абурана адварочваўся ад пошукаў еўрапейскага тэатральнага авангарда, не вымагаючыся спасцігнуць іх сутнасці... У выніку складання гэтых і многіх іншых прычын мы маем тое, што маем: вялікія традыцыі, дзесятак яркіх імёнаў і паўсюдны «сярэдні» ўзровень, які не паддаецца ніякаму апісанню. Калі перакуць мячы на аралы, відаць, яшчэ можна, дык вось на што перашыць сцягі? Ці мае сэнс — усё спачатку?

Галіна АЛІСЕЙЧЫК.

З паэтычнай пошты

Уладзімір МАЗГО

●

Прачнуцца —
І здзівіцца дню,
І сонейку здзівіцца,
Нібы вось так
Улершыню
Нанова нарадзіцца,

Душой уласнаю адчуць
Сваю зямлю,
Край мілы,
І не лапаткі разгарнуць,
А складзеныя
Крылы...

●

Тут ява
З казкаю мяжуе,
А згадка —
Сэрца апячэ.
На Нёман велічны
Гляджу я,
А ён цячэ,
Цячэ,
Цячэ...

Маўкліва
З вечнасцю гаворыць
Між гонкіх сосен
Трапяткіх.
Услед за ім
Бягуць да мора,
Глыбінь шукаючы,
Радкі.

А дзень блакітны,
Дзень пагожы
Бярэ,
Чаруючы,
Ў палон...
Дзе гэта:
Ў сэрцы
Ці ў Каложы
Прачнуўся звон?..

●

Мой сакавік
Павёў адлік
Гадам пражытым,
Калі нябёсы пачалі
Гусцець блакітам.

Штодня
Званчэлі галасы
Вясны-спявачкі.
І прачыналіся
Лясы
Ад зімняй спячкі.

Скакала рэха
Між галін —
Ажно да Горны.
І абуджаліся
Палі
Пад небам зорным.

Адчуў
Бунтоўную вясну
Крылатай мары
І ў нябёсы
Баразну
Праклаў Гагарын,
Каб жыта сеялі
Як след,
А потым —
Жалі.
Каб ні сусед нам,
Ні сусвет —
Не пагражалі...

●

Жыццё
Губляе сэнс,
Калі жывеш
Без мэты.
А час,
Як экстрасенс,
Намацвае сакрэты.

Як мы раней
Жылі?..
Маліліся
На зоры.
І толькі
На Зямлі
Адчулі
Цэнтр апоры.
Як мы жывём
Цяпер —
На скрыжаванні
Веку?
Ці сябар ты,
Ці звер
Другому чалавеку?..

●

Хай верш,
Нібы вясною
Трава пасля дажджу,
Асвеціць навізною
Зямлю маю, душу.

Дыхне паветрам свежым,
Разгон свой беручы
Ад соснаў Белавежы
Да лепельскіх лагчын.

Уздымецца на дыбкі
За сонейкам услед.
І,
як Сымон на скрыпцы,
Зайграе на ўвесь свет.

Як радасцю скразною
Праніжа ўсіх, —
Скажу:
Мой верш,
Нібы вясною
Трава ласля дажджу...

МІЖ БЫЛЫМ І НАСТУПНЫМ

(Пачатак на стар. 5).

І — нібыта нікога не хвалюе, што ў Беларусі яны належным чынам не ўвекавечаны. І — ніхто не абураецца на старонках усесаюзнага друку, ва ўсесаюзным маштабе... А дзе музей вялікага дзеяча нацыянальнай культуры, заснавальніка беларускага тэатра, выдатнага паэта і першага прафесіянальнага драматурга — Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча? Дзе помнік вялікаму пісьменніку і вялікаму патрыёту зямлі беларускай Максіму Гарэцкаму?.. А Браніславу Тарашкевічу? А Уладзіславу Галубку? А Язэпу Драздовічу? А Рыгору Шырму? А Кузьме Чорнаму... Колькі іх, слаўных і слынных людзей нашай культуры, памяць якіх на Бацькаўшчыне амаль ніяк не ўвекавечана!..

Вось на якія імёны, калі гаварыць пра музеі ды помнікі, павінны мы, беларусы, у першую чаргу скіраваць сваю ўвагу. Бо інакай — чым засведчым, што наша нацыянальная мастацкая культура вялікая і што мы яе шануем?

□

У гістарычным жыцці-быцці беларусаў колькі стагоддзяў назад мелі месца працэсы, якія інакай як нацыянальным няшчасцем і як боскім праклёцем не назавеш. Гаворка — пра масавае апалячванне буйной, а затым і дробнай беларускай шляхты, што мела для Беларусі, для лёсу нацыі, для нашай духоўнай культуры надзвычай цяжкія наследкі. Прыняўшы каталіцызм і польскую культуру, польскую мову і школу, значныя сілы тутэйшай адукаванай грамадскасці, мясцовай інтэлігенцыі к пачатку XIX стагоддзя ўжо амаль зусім страцілі сваю нацыянальную самасвядомасць. І нават тыя з іх, што яшчэ звярталіся ў сваёй літаратурнай творчасці да беларускай мовы, нацыянальна свядомымі патрыётамі Беларусі не былі. (Дарэчы, факт для роздуму: у балгарскай літаратуры XIX ст. ёсць выдатныя паэты, якія, будучы выхаванцамі візантыйскай культуры роднай мовы не ведалі і пісалі на нова-грэчаскай, аднак заставаліся гарачымі патрыётамі Балгарыі). Нягледзячы на далучэнне Беларусі да Расіі, польскія магнаты і клерыкалы не сумняваліся, што беларускія землі належаць ім навек, што канчатковае апалячванне беларускага народа — пытанне часу, і нават рэзка ўзмацнілі свае намаганні ў гэтым кірунку. Рускія ж афіцыйныя колы і на падзеі 1830 года (лістападаўскае паўстанне), і на падзеі 1863 года глядзелі як на «чыста польскую інтрыгу». Тысячы беларусаў-католікаў, удзельнікаў паўстання, якім кіраваў Каліноўскі, былі высланы ў Сібір як палякі; так іх і ўспрынялі ў Сібіры, і называлі толькі палякамі, і яны не пратэставалі, а наадварот, забыўшы, што чыталі «Мужыцкую праўду» Каліноўскага на беларускай мове, пацвярджалі; і зразумела — чаму: інакай іх «грэх» у вачах улады і сібірскага насельніцтва быў бы нашмат большы: беларусы пайшлі супроць рускага цара... Ну, а як палякі — гэта ўжо справа іншая, гэта чужыя, ваявалі вунь колькі з Масковіяй...

Гэта памылковае прызнанне беларускіх шляхціцаў за палякаў было настолькі безагаворачнае, што не падлегла сумненню і ва ўсе наступныя дзесяцігоддзі, ды, па сутнасці, і аж да нашага часу. І ўсе пакаленні нашчадкаў тых ссыльных, што засталіся жыць у Сібіры, лічыліся і дагэтуль лічацца палякамі. Вядома ж, і тыя з іх, што нямала прыдбалі для рускай навукі, рускай славы...

Такія «вывіхі» гісторыі, як правіла, не выпраўляюцца. Таму і не застаецца для нас нічога, апрача як сказаць: што зробіш! Бог на нашым баку пакуль што яшчэ ніколі не быў. Пачакаем, пацерпім...

□

У палітычнай і культурнай гісторыі нашага народа складаная і нялёгкая тэма — польскі шавінізм на Беларусі. Па зразумелых прычынах мы асцерагаемся гаварыць праўду аб тым, што ён меў месца на нашай зямлі не толькі ў далёкім мінулым, але і ў досыць блізкім. Вялікапольскія шавіністы былі рашучымі праціўнікамі культурнага адраджэння беларускай нацыі, вяртання беларускай мове статуса мовы дзяржаўнай (які яна мела ў Вялікім Княстве ў XIV—XVII стст.). Пра гэта трэба помніць, інакай праўдзівага асвятлення гістарычнага лёсу Беларусі не атрымаецца. Трэба ведаць, якія сацыяльныя і палітычныя сілы супрацьдзейнічалі абуджэнню нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа, станаўленню яго духоўнасці, уздыму яго культуры. Не толькі царызм, а пасля сталінізм і створаная сталінскай гвардыяй адміністрацыйна-бюракратычная сістэма. Успомнім, як душылі беларускі нацыянальна-вызваленчы рух пілсудчыкі, як закрывалі па ўсёй Заходняй Беларусі беларускія школы, выдавецтвы, газеты, часопісы, беларускія нацыянальныя таварыствы і інш. А калі справы павярнуліся так, што беларускія землі былі ўз'яднаны ў адной дзяржаве і на былых «крэсах усходніх» перастала быць дзяржаўнай польская мова — мала хто з былых польскіх культтрэгераў далучыўся шчыра да будаўніцтва беларускай культуры, да стварэння духоўных каштоўнасцей у беларускай мове. Амаль усе яны зрабіліся заядлымі прыхільнікамі і праваднікамі русіфікацыі. Абы не прынізіцца да «хамскай» «тутэйшай» мовы, не далучыцца да культуры, якой калісьці пагарджалі іх продкі!

Паўтараю: пытанне гэта — і складанае, і балючае, аднак жа заплюшчваць вочы на праўду, на рэальнасць, на факты — нельга.

□

Што наша *гістарычная навука* паступова прыйшла да вялікага заняпаду — сёння гэта ні для каго, як кажуць, не сакрэт. Але далёка не ўсе ведаюць, што на самай справе становішча ў гэтай навуцы нашмат горшае, чым мы сабе ўяўляем.

Да 70-годдзя Кастрычніка выйшла ў свет невялікая кніга В. Н. Міхнюка і П. Ц. Петрыкава «Историческая наука Белорусской ССР: 80-е годы». Ну, калі 80-я, падумаў я, значыць — сённяшні дзень гэтай навукі. Самы што ні ёсць сённяшні! Апошнія шэсць-сем гадоў, з якіх два прыпадаюць ужо на эру перабудовы.

На 104 старонцы гэтага каштоўнага даведніка пачынаецца падраздзел: «Доктарскія і кандыдацкія дысертацыі», у ім звышсцісла праанаціраваны дысертацыі па «розных аспектах гісторыі Беларусі», абароненыя «за перыяд паміж XXVI і XXVII з'ездамі КПСС», г. зн. з 1981 па 1986 год. Карціна адкрываецца такая: доктарскіх дысертацый абаронена шаснаццаць, кандыдацкіх — сто дваццаць адна. Усяго — сто трыццаць сем. На прыкладзе гэтай дысертацыйна-ўрадлівай пяцігодкі вельмі добра, па-мойму, відны і тэндэнцыя развіцця беларускай гістарычнай навукі і прычыны таго, чаму яна апынулася па сутнасці ў тупіку, чаму сёння да яе так шмат прэтэнзій.

З шаснаццаці доктарскіх на ўсю гісторыю дакастрычніцкай Беларусі — г. зн. на дзесяць стагоддзяў — прыпадае толькі тры дысертацыі; а на савецкі перыяд — г. зн. на некалькі дзесяцігоддзяў — трынаццаць дысертацый. Розніца — уражвае, яна гаворыць пра многае, у прыватнасці — пра меруісціннасці навуковага прызвання, якое пачынаецца з апантанай цікавасці да «аповесцяў далёкіх часоў» і з прыроднага чуцця да сучаснага ў мінулым, у калісь перажытым продкамі. Але галоўная бяда не ў гэтым, — зрэшты, і жыццё-быццё народа не вельмі ў часе аддаленае можа быць прадметам навуковага даследавання. *Галоўная бяда... хацеў бы падабраць больш далікатнае слова,* ды не падбіраецца... у тым спекулятыўна-палітычным падыходзе, які ёсць ні што іншае, як прафанацыя гістарычнай навукі. Вось — паводле аўтараў кніжкі — тэмы гэтых доктарскіх фаліянтаў. «В научных трудах... раскрыты аспекты деятельности КП(б)Б по вовлечению трудящихся масс в управление государством, их военно-патриотическому воспитанию в период построения и упрочения социализма». (Дзве дысертацыі). Ну, як працоўныя масы кіравалі ў нас дзяржавай — цяпер мы ведаем добра. І колькі аб'ектыўнай навуковай ісціны ў працах пра гэта «вовлечение» ўявіць не цяжка. «Внимание исследователей привлекли проблемы истории крестьянства Советской Белоруссии, аграрной политики партии в послевоенные годы и в условиях совершенствования социализма». (Тры дысертацыі). Аграрная палітыка пасля вайны, значыць... О, калі пра яе ўсю праўду сказаць!.. А «ва ўмовах удасканалення сацыялізму» — гэта, канешне ж, пры Л. І. Брэжневе? Бо пры ім у нас быў удасканалены, развіты... Аж не верыцца, што гэта на поўным сур'ёзе, што гэта фармуліроўкі 1987 года, калі тэма «развітога і ўдасканаленага» ўжо трывала замацавалася на старонках «Вожыка». Але чытаем далей: «Защищены докторские диссертации *по таким темам, как* деятельность партийной организации республики по укреплению социалистической дисциплины труда на промышленных предприятиях» (адна дысертацыя), «развитие физкультуры и спорта в республике в условиях совершенствования социализма» (адна дысертацыя), «деятельность милиции БССР по охране общественного порядка и борьбе с преступностью в период построения основ и дальнейшего упрочения социалистического строя» (дзве дысертацыі). Вось такія, значыць, доктарскія дысертацыі па гісторыі Беларусі... Такая, значыцца, у нас гістарычная навука... Спрабую ўявіць: М. І. Кастамараў: «Дзейнасць па ўмацаванню дысцыпліны працы...», В. В. Ключэўскі: «Развіццё фізкультуры і спорту...», С. М. Салаўёў «Дзейнасць міліцыі па ахове грамадскага парадку...» Не ўяўляецца! Хіба што як жарт? Бо калі сур'ёзна — дык... звычайныя тэмы звычайных рабочых дакладаў на пасяджэнні гарсавета ці, можа, нават і Саўміна... Але — прычым жа тут навука гісторыя?.. Ну, гэта ўжо як хто разумее. «Отметим, — чытаеш далей, — что эти труды в полном соответствии с требованиями ВАК СССР являются самостоятельными *исследованиями*, в которых осуществлено **теоретическое обобщение и решение крупных проблем исторической науки».** (Падкрэслена мною. — **Н. Г.**). Так што — ніякіх жартаў.

Пяройдзем, аднак жа, да кандыдацкіх дысертацый. Іх, нагадваю, у суме — ажно сто дваццаць адна. Уяўляеце, які бурны росквіт беларускай гістарычнай навукі? Толькі за адну *пяцігодку* і толькі па гісторыі Беларусі — сто дваццаць адна кандыдацкая дысертацыя! З іх — дакастрычніцкаму перыяду Беларусі прысвечаны семнаццаць дысертацый, гісторыі Беларусі ад Кастрычніка да 1960 года — трыццаць дзве дысертацыі, астатнія семдзесят дзве прысвечаны перыяду БССР з 1961-га па 1980 год. Гэта значыць, на дваццаць гадоў сучаснасці (не пішу: гісторыі, бо — якая ж гэта гісторыя?!) — семдзесят дзве дысертацыі!.. Якія тэмы гэтых навуковых даследаванняў? У кніжцы яны, на жаль, не пералічаны. Адно сказана, што іх праблематыка «сформулирована чаще всего по отраслевому принципу». Што значыць «галіновы прынцып» у гістарычнай навуцы, мы ўжо бачылі на прыкладзе доктарскіх дысертацый.

Такія пісаліся даследаванні, такія рыхтаваліся кадры вучоных. На вачах усяго грамадства, на ўзроўні здзеку не толькі з навукі, але і з усякага здаровага сэнсу, ішла нечуваная прафанацыя навуковай дзейнасці.

Паглядзіш на статыстычныя лічбы — дык тытулаваных вучоных-гісторыкаў — хоць гаць гаці! А як падумаеш, што ж канкрэтнага прапанаваць чытачам па гісторыі Беларусі, дык... не надта і разгонішся. Хутчэй за ўсё прыгадаеш працы У. М. Ігнатоўскага, А. П. Сапунова, М. В. Доўнар-Запольскага... Але ж яны ўжо гадоў семдзесят, а то і больш, як не перавыдаваліся.

Водгукі, палеміка

ПАЭЗІЯ ВЫШЭЙ ЗА ТВОРЦУ

Не належу да прыхільнікаў часопіса «Политический собеседник». Аднак у дзевятай кніжцы часопіса надрукаваны артыкул Івана Новікава «Ці ўсякая спадчына — скарб?», з якім я ў многім не магу не пагадзіцца. Шчыра кажучы, нават здзівіўся, што знайшоў у гэтым часопісе блізкую мне думку. Тычыцца яна паэтэсы Наталлі Арсеневай, чыё імя згадвалася ў адным лімаўскім артыкуле. Хочацца і мне сказаць некальні слоў пра гэту паэтэсу і яе спадчыну, але спачатку хачу выказаць адно прынцыповае меркаванне аб нашым сённяшнім стаўленні да Вялікай Айчыннай вайны.

Ці змянілася яе ацэнка? Ці ёсць у гэтай ацэнцы новы акцэнт? Так, безумоўна, ёсць. І з'явіўся ён разам з новым гістарычным бачаннем, разам з пераасэнсаваннем усёй нашай перадваеннай гісторыі на падставе вывучэння і аналізу невядомых раней фактаў і акалічнасцяў. Тут няма патрэбы паглыбляцца ў гэтыя факты і акалічнасці, важны вывад, які з іх вынікае. А вывад гэты дазваляе сказаць, што вайна 1941—1945 гадоў была жорсткім сутыкненнем дзвюх таталітарных сістэм—сталінскага казарменнага сацыялізму і гітлераўскага нацыянал-сацыялізму, сутыкненнем, якому папярэднічала тайная змова паміж Сталіным і Гітлерам з яе амаральнымі, імперыялістычнымі «сакрэтнымі пратаколамі», якія даюцца нам у знакі і сёння ў сувязі з сітуацыяй у Прыбалтыцы. Яшчэ адзін доказ «геніяльнай прадбачлівасці» генералісімуса, які глядзеў уперад на стагоддзі!..

І ўсё ж сутыкненне двух таталітарызмаў для народаў нашай краіны, для Беларусі, можа, у першую чаргу, мела характар вайны айчыннай, справядлівай і высакароднай. Мы баранілі сваю зямлю, сваю Бацькаўшчыну, ды што там — проста сваё фізічнае існаванне як нацыі. Пра што і напамінаюць нам званы Хатыні. Таму прынцыповым застаецца пытанне: на чыім баку быў чалавек у гады Вялікай Айчыннай?

Тут нельга ставіць знак роўнасці паміж тымі, хто ў гады грамадзянскай вайны быў на баку белых, як, напрыклад, Іван Бунін і Аляксандр Купрын, і тымі, хто ў Вялікую Айчынную стаў пад штандары гітлераўцаў, як Наталля Арсеннева, Юрка Віцьбіч і некаторыя іншыя. Тыя, хто ваяваў за белых, заставаліся аддањымі сынамі сваёй айчыны, не прымаючы толькі той лад, які прынесла рэвалюцыя, бо сумняваліся, што ён прынясе ім шчасце, створыць рай на зямлі. І ці можна сёння сказаць, што яны абсалютна не мелі рацыі?

Ва ўсякім разе, белыя не былі захопнікамі, не былі акупантамі, а, значыць, нельга лічыць іх здраднікамі Радзімы, нельга атаясамліваць іх барацьбу супраць бальшавікоў са здрадай айчыне, як гэта рабілася ў сталінскія часы. У грамадзянскай вайне ніхто не мае права назваць свайго праціўніка здраднікам Радзімы (хоць, вядома, называюць), бо грамадзянскую вайну вядуць два лагеры аднаго і таго ж народа. Палітычная арыентацыя ў межах сваёй краіны — не здрада.

А вось гітлераўцы былі захопнікамі, акупантамі, і той, хто перайшоў на іх бок, — быў здраднікам.

Наталлю Арсенневу я чуў і бачыў на свае вочы ў 1942 годзе ў Мінску. Смуглявая, зграбная, прыгожая жанчына. На літаратурнай сустрэчы, наладжанай актывістамі так званай Беларускай народнай самапомачы, яна чытала мінчукам вершы пра Бацькаўшчыну, родную прыроду, гістарычныя балады. Але чытала яна і антысеміцкія вершы, здзеклівыя, прасякнутыя нянавісцю, і вершы пра ворагаў-маскалёў, таксама здзеклівыя і поўныя нянавісці.

Яна чытала прыемным, мілагучным голасам, усміхалася. Усмешка ў яе была прывабная, мілая. Ды толькі падсвечвала гэту ўсмешку крывавае зарава над беларускімі вёскамі, якія паліў муж паэткі Францішак Кушэль, камандзір карнага атрада па барацьбе з партызанамі...

Аднак, пагаджаючыся з Іванам Новікавым у ацэнцы Наталлі Арсеневай як здрадніцы, як паслугачкі акупантаў у гады Вялікай Айчыннай вайны, не магу пагадзіцца з тым, што яе літаратурную спадчыну не варта і ўспамінаць. Думаецца, што лепшыя яе вершы варта ўспамінаць, можна і трэба выдаць — з прадмовай, у якой было б сказана пра ганебны, здрадніцкі перыяд яе жыцця. Спашлюся на прэцэдэнт: нарвежскі класік Кнут Гамсун у час акупацыі Нарвегіі гітлераўцамі быў квіслінгаўцам, услаўляў нацыстаў і фюрэра. Шырока вядомы факт, што чытачы па начах кідалі праз плот яму ў двор ягоныя кнігі, выказваючы тым самым пагарду да здрадніка. Але выдатныя творы Гамсуна вышэйшыя за яго самога як чалавека — іх не выкінеш з памяці чалавецтва. Таму справядліва, што кнігі Гамсуна даўно ўжо зноў выдаюцца, у тым ліку і ў нашай краіне. Дык чаму б не выдаць і Наталлю Арсенневу, хоць я, вядома, і не думаю параўноўваць яе талент з гамсунаўскім. Ды ўсё ж талент ёсць талент. Ёсць у многіх яе вершах жывое, чалавечае і чалавечнае, прыгожае,— хай яно жыве. Яно не нясе адказнасці за тое чорнае, нялюдскае, што хавалася ў душы не паэткі Наталлі Арсеневай, а Наталлі Арсеневай — абывацелькі. Паэзія часта бывае вышэй за яе творцу.

Валянцін ТАРАС.

Пятро СУШКО

Бацькава сявенька

I

Там, дзе каменныя жаронцы
Даўно ўжо не малолі жыта,
Вісіць у вузенькай каморцы
Сявенька бацькава,
Забытая.
Мой свет бясхітрасна-наіўны,
Такі,

Як бацькава сявенька,
Зярняты важкія,
Як грыўні,

У снах я сеяў
Шчодрай жменькай.
Я веру,
Што на гэтым свеце
Святлець душою
Ёсць нагода,
Калі пад небам
На дасвецці
Рунеюць дружныя ўзыходы.

II

Душою бацька быў паэтам,
Прыроду і жыццё любіў.
Ён старшынёю сельсавета
Перад вайной абраны быў,
У марах абдымаў прасторы.
Людзей да працы заклікаў,
Чытаў аднавяскоўцам творы
Таўлая,
Танка,
Васілька...

Раён быў немцамі забраны.
Запрогшы гнедага каня,
Падаўся ноччу ў партызаны
З сям'ёй паціху старшыня.

III

Сумелі вырвацца з блакады,
Людзей віншуе камандзір.
Бывай,
Чацвёртая брыгада!
Ужо не за гарамі мір.
Яшчэ ў лясах блукалі банды,
Гучалі стрэлы па начах,
Але, прагнаўшы акупантаў,
Нанова жыць народ пачаў.
Хоць стан здароўя непрыгодны,
Аднак не просіць бацька льгот,
Не на заходні,
То на ўсходні,
Працоўны,
Пасылаюць фронт.
Перад дарогаю далёкай,
Хоць для дзяцей
Не меў лапцей
І на душы было нялёгка,
Усё ж Паўлюк сабраў гасцей.
Без наракання і без пыхі
Сказаў пачціва за сталом:
— Не памінайце, людцы, ліхам,
Калі якое што было.

IV

Заехаў бацька ў Чарамхова,
Даваць стаў вугаль «на-гара»,
Падпоркі ставіў паспяхова...
Мір святкаваць прыйшла пара.
Прасіла жыта ў дзядзькі маці
І бедавала горка так!

— Мы хоць жывем у роднай хаце,
А як жа там
Наш сібірак?
А ён прысніў такую дзею,
Нібы ў далёкіх Азярках
Малілася ўначы Надзея
З маленькім сынам на руках:
— Магутны божа,

Справядлівы,
Палёў ахоўнік і нябёс,
Зрабі ты сейбіта шчаслівым,
Пашлі яму
Спагадны лёс.

Вярні з-за свету
На айчыну,
Усявышні, грэшніка свайго,
Хай ён хутчэй пабачыць сына,
Які падобны на яго.

V

Хоць бацька і не спадзяваўся,
Не жаліўся
Сваёй бядой,
А да яго ўсё ж прыглядаўся
Былы кулак
Гафур Чмардоў.
Ён рады быў здавацца чулым,
Як быццам крыўды разумеў,

Падсеў:
— Даўно, браток, хачу я
Спытаць,
Ты колькі коней меў?
— Адзін быў конь.
— Зусім няшмат.
І што ты, бедны,
З ім рабіў?
Адкуль капейку браў,
Нябога?
— Я старшынёй Савета
Быў.

Гафур павёў плячом касцістым,
Зірнуўшы з-пад брывоў густых.
Павольна выгукнуў
З падсвістам:
— Дык вось якая птушка ты!

VI

Сабралася на плошчы «веча»,
Не вешай, бацька, галавы,
Пацешся лёсам чалавечым,
Сплялі вянок табе
З травы.

Чмардоў «камандуе парадам»:
— Да нас прыехаў старшыня.
Усе мы госця бачыць рады.
Сядай, шаноўны,
На «каня».
Сілком падводзілі да тачкі,
Штурхалі ў плечы кулаком,
— Даволі поўзаць,
Раскулачнік!
Пракоцяць коні

З вецярком.
— Шыкоўна едзе
Безбілетнік.
Пабрыць яму паўгалавы!
Завезлі з рогатам на сметнік,
Кульнулі з кручы пад абрыў.
Пакуль ачуньваў небарака,
Пакуль так-сяк на кручу ўзлез,
Зямляк Маляўскі ад баракаў
Прыбег,
Калоцячыся ўвесь.
Сказаў:

— Ісці ў барак нявaрта.
Спагад ніякіх не чакай.
Цябе, Паўлюк,
Прайгралі ў карты.
Хутчэй адгэтуль уцякай.

VII

І трэба ж трапіць так у нерат,
Чым у блакаду нават горш.
Там на прарыў, ішлі наперад,
А тут
Загінеш ні за грош.
Прыйсці даведка не паспела,
Што нарадзілася дзіця.
Блукаць ёй, можа,
Месяц цэлы,

А тут, лічы,
Канец жыцця.
Якую знойдзеш абарону
Ад нечаканасцей такіх?
Бягуць таварныя вагоны.
Бягуць на захад цягнікі...

VIII

Сузор'і ззялі над Сібірам,
Ды невясёлы быў фінал;
Уцекача як дэзерціра
Судзіў ваенны трыбунал.
Быў час галодны і нялёгкі,
А суддзі шчодрыя былі,
Не сталі гладзіць па галоўцы,
Няволі сем гадоў далі.
Вясной здароўе праверылі.
Здароўя ў вязня не было,
Пакуль за штосьці дакаралі,
Перад вачамі ўсё плыло.
Што толку
Гнаць такога ў пельку?
Урач рашыла бацькаў лёс:
— Няхай бы ў родную зямельку
Хоць косці ён свае завёз...

IX

Няпраўда,
Што жыццё не казка
З любові,

Веры
І надзей.
Ад смерці ратавала ласка
Між добрых ветлівых людзей.
Ішоў ён стомленай хадою.
Не разгінаючы плячэй,
І вестачка аб тым дадому
Дабегла за яго хутчэй.
Забыўшыся закласці люшку,

У весні свет
За Азяркі
Надзея кінулася птушкай
Па-над разводдзем
Нацянькі.

— Хіба ж я, жонка, вінаваты, —
Казаў Паўлюк
Каля сяла, —
У тым,
Што сцежачка дахаты
Такою доўгаю
Была?

X

Для партызана і паэта
Трывог мінулася пара.
Зязюльчын плач
Ён слухаў летам,
А днём асеннім
Дагараў.
Стаім
Над свежаю магілай,
Дождж верасёвы
Заімжыў.
Чаму ж ты,
Наш гаротнік мілы,
Так цяжка жыў,
Так мала жыў?
Імчацца
З-за лясоў заходніх
Сюды балтыйскія вятры,
А ліст кляновы,
Як паходня,
Не патухаючы,
Гарыць.

XI

На сэрцы часам
Горка стане,
Ад крыўд заслоніш
Сэрца жменькай...
Сяўбы пара
Яшчэ настане.
Дзень добры,
Бацькава сявенька!

Віктар ЯРАЦ

●

Над цішынёй нямой бязлюдных вёсак
закружацца, здзіўлёныя, буслы.
Не прывітае іх вясёлы позірк
людзей, што ад сядзіб сваіх сышлі.
Маўчаць сады. Пупышкі набрынялі —
ім гоняць сок з глыбіняў карані.
І згадваюць тужліва каміны
дымкоў дыханне, што будзіла ранне.
А вокны хат — як погляды адчаю,
нібы пытанне доўгае: а дзе
падзеліся, забраныя маўчаннем,
і весніц скрып, і галасы людзей?
Калодзежы забіты.
Іржавеюць
пакінутыя вёдры ля варот.
І з вышыні буслы ці зразумеюць,
што тут не прывітае іх ніхто?
Ці стануць, як раней, тут гнёзды ладзіць
дзе ліпы ціхія, нібы ўспаміны ўдоў,
пасля — дзяцей вучыць кружыць над садам,
дзе голле долу гнецца ад пладоў.
У жніўні жытнік пад бусліным крыллем,
як згустак мёду, упадзе ў траву,
нікім не паспытаны, з горкай крыўдай...

І што адкажа цэлы свет яму?

●

На Палессі — пясчаныя буры.
Пыл ляціць пераграэты, густы.
Задыхаюцца дрэў лісты
і прысад, і садоў панурых.
Перакатнымі хвалямі пыл
закрывае, нібы завіруха,
небасхіл, што зрабіўся сляпым,
і слупы, што прывучаны слухаць.
За якую правіну такую,
за якія такія грахі
на Палессі (не ў Каракумах)
шлях у полі — ад пылу глухі?
У жытах не чуваць перапёлкі.
Упярэмешку з торфам сухім
раскашуе ў сухмень на прасёлках
пыл-пясчанік — сівы, як дым.

●

Эпохі рыфмавалі:
порах — вораг.
Эпохі рыфмавалі:
ноч і нож...
Бяжыць хлапчук па лузе басанож.
Глядзіць на дол стары, як вечнасць, воран.

Акопы-шрамы час зарубцаваў.
Буяе лета ў красках пераграэтых.
Бяжыць хлапчук сцяжынкай паміж траў.
Маўчыць груган вартаўніком сакрэтаў.

Нашы публікацыі

Дарагі чытач.

У гэтым нумары тыднёвіка ты прачытаеш твор Лукаша Калюгі, які дасюль нідзе не друкаваўся і, па сутнасці, нікому не быў вядомы. Месца яго напісання — далёкі сібірскі край, куды быў загнаны пісьменнік «па этапе», як і іншыя нявінныя пакутнікі.

Напісанае Лукашом Калюгам можна падзяліць на дзве часткі: творчасць на волі і ў няволі, за кратамі. Першае ўвайшло ў томік твораў, выдадзеных у 1974 годзе. Летась, у дадатак да гэтага, у часопісе «Полымя» былі апублікаваны раннія апавяданні пісьменніка, што ў свой час друкаваліся на старонках «Чырвонага Сейбіта» — літаратурнага дадатку да найпапу*лярнейшай тады ў рэспубліцы газеты* «Беларуская вёска». Ну і самае апошняе з напісанага на волі — гэта навела «Вам знаёмае», якая ўзноўлена ў «Анталогіі беларускага апавядання», якую рэгулярна выдрукоўвае часопіс «Беларусь».

Другая частка творчай спадчыны Лукаша Калюгі стваралася ў няволі. Можна толькі здзіўляцца, як пад нядрэмным вокам наглядчыкаў, пазбаўлены элементарных умоў для творчай працы, пісьменнік умудраўся не толькі пісаць, але і, што значна важней, захоўваць моц і нязломнасць духу, вернасць высокім гуманістычным ідэалам. Асабіста я не спадзяваўся, што ад нашага выгнанніка можа застацца такая спадчына — з'явіцца і ацалець да нашых дзён. Са слоў Лукашовага сябра па Белпедтэхнікуме Франца Гінтаўта ведаў іншае: тое, што ў Лукаша Калюгі было нямала напісаных, але ненадрукаваных да арышту твораў. Іх, прадчуваючы свой лёс, перадаў на пераховванне да бацькоў свайго аднакашніка па Белпедтэхнікуме і «Узвышшу» Антося Адамовіча, якога ўжо ўзялі, а кватэру ператрэслі і ўсё, што ім патрэбна было, забралі. *Такім чынам на паўторнае наведванне* сюды нібыта і не было прычын. Бацькі скрутак той узялі, але калі Лукаша Калюгу арыштавалі, дык перапалохаліся і самі аднеслі паперы ў органы НКУС. Спадзеючыся, што яны ўсё ж захаваліся, я склаў адпаведны ліст і з просьбай Саюза пісьменнікаў адаслаў яго ў Камітэт дзяржбяспекі з просьбай адшукаць і вярнуць назад калісь забранае. Кажучы шчыра, мала спадзяваўся на добрыя вынікі. Тым прыемнейшай была вестка пра знаходку. Але знойдзены і перададзены быў не той скрутак, а творы, напісаныя на выгнанні. Усяго некалькі няскончаных аповесцяў і раман «Пустадомкі». Хочацца выказаць шчырую падзяку чалавеку (прозвішча яго мне невядома), які паруліўся і спрычыніўся да таго, каб значна пашырылася наша ўяўленне пра творчую постаць Калюгі, а заадно і ўзбагацілася наша літаратура непаўторнымі для свайго часу дакументамі, створанымі ў выключна непрыдатных для творчасці ўмовах, але самабытнымі і па-свойму дасканалымі эстэтычнымі з'явамі.

Творы гэтыя пісаліся не на звычайнай пісчай паперы, а на канцылярскіх дакументах, на іх адваротным баку, не чарнілам, а алоўкам, след якога ў шмат якіх месцах стаў невыразны. Такім чынам узнікла праблема расчытання напісанага. Ды тут мне дапа*маглі Ніна Казлоўская і Алена Шарахоўская, якія на*заўжды засталіся вернымі ідэалам маладосці, сяброўскім сімпатыям яшчэ з часоў сумеснага навучання з Лукашом Калюгам у Белпедтэхнікуме.

Дасюль пра Лукаша Калюгу ў крытыцы існавала думка як пра пісьменніка-бытавіка, прыхільніка традыцыйнай для нашай літаратуры вясковай тэмы. У асноўным, калі браць знешнія прыкметы, так яно і ёсць. Калі ж зазірнуць глыбей, то Калюгаў бытавізм выдасца вельмі адносным, бо пад ім пульсуе вельмі актуальная для свайго часу думка, ставяцца важныя грамадскія («Ні госць ні гаспадар») і нават філасофскія («Нядоля Заблоцкіх») праблемы. Аднак адыходы ад вясковай тэмы пазначаліся ў пісьменніка *яшчэ «на волі» — навела «Вам знаёмае» прысвечана* паказу дасюль незнаёмага ў творчасці празаіка гарадскога жыцця.

Паказальна, што пераход гэты адбыўся натуральна і нязмушана — арганічная для вясковых твораў моўна-стылёвая плынь не засталася нязменнай, а набыла характэрныя гарадскія адценні і асаблівасці, забруіла новымі колерамі, ды, разам з гэтым, не страціла натуральнасці, засталася быць такой жа арганічна беларускай, як і ў творах пра вёску. Менавіта гэтага ніяк не можа дасягнуць наша сённяшняя гарадская літаратура. Ды справа, вядома, не толькі і не стольні ў ёй самой, ці ў слабых творчых патэнцыях яе прыхільнікаў і ўвасабляльнікаў, а найперш у аб'ектыўных прычынах, у тым, што за часы панавання каманднa-бюракратычнай сістэмы гарады нашы страцілі сваё нацыянальнае аблічча, а мова іх жыхароў абмялела, засмецілася, згубіла свае натуральныя бар*вы і сваё непаўторнае* хараство, *якімі яна аздаблялася* ў часы Калюгавай маладосці. Але і тады, мяркую, пісьменніку, выхадцу з вёскі, яе вялікаму патрыёту і адналюбу, выхаванаму на традыцыйным грунце вясковай маралі і этыкі, было няпроста пераключыцца на новы жыццёвы матэрыял, новыя стылёвыя пласты, новую лексіку, новыя тэмы, праблемы і вобразы. *Пэўныя цяжкасці, мабыць, былі, але новае ўжо* для пісьменніка, які некалькі гадоў пражыў у беларускім горадзе, не было чужым і незнаёмым. Нам невядома ўнутраная духоўная работа, якая папярэднічала і суправаджала напісанне новых твораў, але яе вынікі маюць выразны мастацкі сэнс і пазбаўлены рэштак чарнавой пакутніцкай працы. У гэтым, спадзяюся, чытач пераканаецца, прачытаўшы «Зоры вам вядомага горада» — твора, напісанага лёгка, зграбна, нязмушана, з унутранай свабодай, віртуознай стылёвай дасканаласцю і дасціпнасцю як у вядзенні апавядання ад аўтара, так і ў размовах персанажаў.

Яшчэ раз з прасветленай журбою смуткуеш над тым, якога мастака слова страцілі мы ў асобе Лукаша Калюгі, якому сёлета споўнілася б 80 гадоў. А яго пазбавілі жыцця ў жахлівы сваёй жорсткасцю 1937 год ва ўзросце каля трыццаці гадоў...

Яўген ЛЕЦКА.

Лукаш КАЛЮГА

Зоры вам вядомага горада

Выпадковасці ў Алесевым жыцці пачаліся адразу, як толькі ён астаўся вучыцца. А самая першая здарылася ў сталоўцы. Была ля касы вялікая чарга. Яна ўжо мецілася апошняя пытацца, як Алесь крыху адступіўся, каб пусціць перад сабою:

— Вось,— кажа,— ваша чарга. Станавецеся.

Яна была вельмі рада. Гэта быў надзвычай каштоўны падарунак: яна, такім чынам, мела паўгадзіны, а то і гадзіну жыцця. Толькі знаёмства не адбылося. Абышлося ўдзячным позіркам. А потым высветлілася, што яна разам з Алесем у той самы мастацкі тэхнікум паступіла.

Аднаго разу была вельмі сумная лекцыя. Гэта яшчэ на першым курсе было. Алесь жа ўжо й на І курсе фантастычныя раманы чытаў. Ягоны ж пярвейшы сябар кніжкі не прызапасіў, і не было яму ніякага разгарнення, хоць і ляжаў у яго з кніжкамі томік Флабэра «Выхаванне пачуццяў». От ён і прысляпіўся да Алеся:

— Ну што, каб табе...

А яна сядзела побач і, здаецца, чула. Таму й прыкра было Алесю гэтае пытанне.

— Ну што, каб табе...— не сунімаўся пярвейшы сябар,— каб мець асобную, адмыслова для спатканняў, кватэру дзенебудзь у ціхім квартале. Ну што, каб да цябе прыйшла Алена?.. Ну, што ж бы ты?!

Яна малявала даволі пасрэдна. Затое ахвотна падраджалася пазаваць. І яе ахвотна малявалі нават старэйшыя курсы, каторым было дазволена маляваць твар, бо ў Алены быў вельмі своеасаблівы профіль.

Пярвейшы сябар наконт гэтага пацвельваўся з Алеся:

— З яе добрая жонка мастаку будзе. Мастакі заўсёды голых жанчын з сваіх жонак малююць.

Але ўсё ж на першым курсе нічога ў іх не выйшла,

Маці.

Летаваць раз'ехаліся студэнты хто куды віда. У хлапцоўскім інтэрнаце бадай ці не адзін Алесь застаўся. У дзявочым засталося значна больш. І Алена таксама летавала ў Віцебску.

Дзяўчаты, з якімі жыла Алена ў адным пакоі, разумелі добра. Як згаварыўшыся, кудысьці сыходзілі, абы толькі Алесь зайшоў — іх дваіх з Аленаю пакідалі. А яна наказвала Алесю есці капусту з грыбамі, хоць, уласна кажучы, нічога такоўскага паміж імі не было.

Таго лета было: 1, 2, 3.

Бралася пад верасень месяц. Пачалі пакрысе з'язджацца студэнты. І вось тады да Алеся неўспадзеўкі з'явілася абшарпаная нейкая жанчына. Яго самога ў інтэрнаце на той час не было. Давялося ёй пачакаць, чым Алесь, як прыйшоў, быў вельмі нездаволен: ён непакоіўся, што тая абшарпаная жанчына расказвала, можа, што — гатова была тым самым Алесеў гераічны жыццяпіс сапсаваць, так сказаўшы, і павёў яе хутчэй з інтэрната.

Яна расказваць не расказвала, а распытвалася толькі, ды ўсё бедавала:

— А мае ж вы хлопчыкі!..— казала.

Хоць Алесь толькі на скверчыку сказаў:

— Ну што, мама?!— студэнты, што яна прыходзіцца Сітніку маці, здагадаліся па тым, з якім яна замілаваннем разглядала Алесевы рэчы, ды якім жалем засвяціліся яе выплаканыя вочы, калі ён толькі зайшоў у інтэрнат.

— Ну як жа ты, Алеська?— прыселі яны абое на лавачцы.

— А дармо сабе.

І пастараўся ён як найбарздзей яе справадзіць.

— Толькі не плач! Толькі не плач!.. Шануй сябе,— ёй наказваў.

Проці шчасця на ўзгорку

ад гэтых дат пасяліўся ён. Толькі гэта —чыстая метафарычнасць. Так ён і застаўся на таей ваколіцы. Яны толькі да часу жылі паасобку. Алена на тую ваколіцу не хацела пераязджаць, бо хутка звальнялася кватэра, дзе яны жылі. Яе сваякі кудысьці выязджалі, дык трэ было не пратраціць, а гэта лепш — *значна бліжэй да цэнтра.*

Баюся толькі, што з кампазіцыйнаю заганаю — вельмі куртаты будзе гэты раздзел: не знойдзецца ў ім аб чым пісаць, бо шчасце — спакой, шчасце — калі нічога больш не трэба, калі ўсе жаданні спраўджаны. Ад тых дат з разнастайнага было хіба тое, што рознымі імёнамі Алесь Алену называў.

А поруч з шчасцем ёсць жыццё, рэчаіснасць. І першы экскурс у рэчаіснасць быў, калі аднаго разу прыйшла Алена й сказала:

— Я кідаю хадзіць на заняткі.

Прынесла горкія свае расчараванні, што з яе не выйдзе мастака, што яна — жанчына, каторай трэба наследаваць, пераймаць у каханага кожную драбніцу.

— Адкуль мне ўзяць разнастайнасці?!— як бы ратунку прасіла ў Алеся.

— Тое самае, што й тваімі тэатральнымі лятункамі?

— Якраз.

Пасля пацалунку Алена знайшла, што яе прызначэнне быць натуршчыцаю.

— А ў кіно... Там розныя ракурсы прыдаюць шмат разнастайнасць.

Алена не пагадзілася, бо там усё залежыць ад машыны — ад рэчы, якая не можа ўяўляць і магчымасці чалавека — апаратары абмежаваны ёю. Яна гарачая прыхільніца мастака. Той кахае, любаморствуе, часам шкадуе, часам бязлітасны. І калі ў яго шмат уяўлення, ён можа стварыць цікавую разнастайнасць.

Так тое, што Алена пакінула хадзіць на заняткі, стала фактам.

Далей рэчаіснасць узяла ў клямары й Алеся. Нельга ж было *без канца пазычаць у пяр*вейшага сябра. Давялося шукаць працы. І ён узяў заказ з выдавецтва вокладкі рабіць.

Гэта Алесева праца асабліва Алене па душы прыйшлася. Хоць яны й на розных кватэрах жылі, але гэта хто ведаў: усе лічылі за мужыка й жонку. Яе часцей, як мужа, можна было ў выдавецтве бачыць. І ніколі б так спрытна Алесю, як ёй, не ўзяць было авансу, а што з заробленымі грашыма — у іх ніколі не было затрымкі.

У мансардзе добра

— там зверху святло, а ў Алесевым пакойчыку адзінае акно, дый тое яшчэ яблыняю, што расла на агародзе, як бы заткнёна было. Алесь же сваволіў фарбамі. Калі неба, дык ужо сіне... Калі заход, дык чырво*ны, як ягонае параўнанне ў* скваліных да крыві пісьменнікаў. А яшчэ калі з'явіўся туды пярвейшы сябар, дык лепшага асвятлення й не трэба было хацець.

Перша, праўда, хмурна было: Вітка паглядзеў і сказаў:

— Дрэнна.

Памаўчаў і вытлумачыў:

— Вельмі ж шмат. Табе яшчэ давядзецца прывучаць сябе над усім марудзіць. Куды табе спяшацца так. Наўзахваткі проста... Хто першы да смерці...

Вітка казаў, што ён не любіць тых аўтараў, якія па смерці шмат пакінулі «збораў твораў». Яны, бачыце, не ўмелі марудзіць. У іх, як ні прыглядайся, нічога больш, як тое, што ёсць на паверхні, не ўбачыш. У такія творы нельга ўглядзецца, як у цябе, напрыклад.

Алесь даводзіў, што якраз можна.

— Ды, наогул, у цябе няма паслядоўнасці. А чаму цябе й цяпер можна застаць у бібліятэцы за тоўстаю кнігаю.

— Бо не дапрацаваў свае тэмы.

— Што акцёры — вар'яты?

— Але.

Хмурна было.

Але ўвайшоў пярвейшы сябар.

— Ну што ў цябе новае?

Знайшоў новае.

— Цудоўна!.. Ты ўгледзься адно,— цягнуў меланхалічнага Вітку.— Так талент і пырскае.

І праяснілася ў змрочным Алесевым пакоіку.

Перш-наперш ён Вітку даў паратунак, бо толькі што атрымаў аванс. У пярвейшага сябра было шмат ідэй, як здабыць грошы. Самая ж хлебная работа, якую ён вынайшаў,— гэта пісаць цітры для кіно.

— Гэта ж чарцёжніцкая праца,— прафесійны гонар выказаўся ў асобе Алеся.

— Хай сабе. А я вось толькі што адтуль. Давёў пракатнай канторы, што якраз не чарцёжніцкую пэцканіну, якую цяпер пушчаюць на экран, а мае добрае работы трэба мець надпісы, і вынік ад гэтага вельмі рэальны — аванс... Але хадзем,— яму не сядзелася.

Ён абодвух сяброў завёў у рэстаран. Праўда, швейцар скоса пазіраў на Віткавы строі, а каб жа ён зірнуў на чаравікі, дык бадай ці трапілі б яны туды.

У гэтым месцы была вельмі добра выкананая ілюстрацыя на тэму, як добра, меўшы грошы ды яшчэ пярвейшага сябра, да яе даваць тлумачэнні.

— Толькі майце, чым заплаціць, і ўсяго гэтага вам лёгка будзе дасягнуць.

— Паглядзеце,—казаў, —якія тут жанчыны. Якія ў іх гладкія плечы, якой скульптурнай выразнасці бюсты. Толькі майце грошы, й такія ж будуць сядзець за вашымі столікамі.

І яшчэ ў пярвейшага сябра з'явілася ідэя:

— Ты, Алесь, такі таленавіты мастак. Ты павінен пісаць прыгожае голае жаночае цела.

— А мне ўсё роўна: ці бот ці голае жаночае цела.

— *Паглядзім, што ты потым* скажаш. Я прывяду табе натуршчыцу.

Толькі Алесь мала верыў у трываласць пярвейшага сябра ідэй.

У каторага не было мінулага.

Гэта ўсяму й пашкодзіла, што Алена ў выдавецтве авансы спаганяла. Прыкметна было, што, як прызначылі Трэцяга загадваць аддзелам афармлення кнігі, яна не так хутка пачала спаганяць авансы, вельмі ж доўга праседжвала перад ягоным сталом.

Трэба шчырым быць у дачыненні да Трэцяга. Ён быў прыгожы геаметрычным нейкім прыгаством. Здавалася, няма ў яго ніякіх заган — ва ўсім прапорцыя. І пад вопраткаю ў яго знаць былі даволі моцныя біцэпсы. Як гумовыя, хутка збягаліся яны на выпадак патрэбы.

Малады яшчэ, а ўжо бародку меў, як у правадыроў якіх — клінком. І галоўнае — быў заўсёды спакойны. Твар яго не багат быў на адценні: усяго толькі дабраякасная сур'ёзнасць і аптымістычная, абавязковая для ўсіх газетных фатаграфій, усмешка па чарзе праходзілі па ём, а так — нічога лішняга!..

І галоўнае — самаўпэўнены. Страшэнна!.. Паводзіўся з людзьмі вельмі ўладарна, як паводзяцца ў заваяванай краіне. Нібы пэўны быў, што ўсё лепшае належыць яму.

Яшчэ адна асаблівасць: у яго не было мінулага — адно «Працоўны спіс», які пачынаўся бадай ад самага дня нараджэння.

Дзівіла прозвішча ...віч. Як бы й свой чалавек. Толькі нікому з мастакоў нідзе з ім да гэтага часу сустракацца не даводзілася. Аднекуль з-пад Масквы проста гатовы быў сюды прысланы загадваць.

Толькі ўсё гэта мела на Алену вялікі ўплыў.

Алесь не ведаў, што яна цяпер ходзіць на спатканні да Трэцяга й не мае патрэбы бачыцца ў выдавецтве, і загэтым не зразумеў, калі яна адмовілася, бо не мае часу, й самому яму давялося хадзіць спаганяць авансы.

Што далей, то радзей былі іхнія з Алесем спатканні. Алена скардзілася, што далёка да Алеся, а ў яе дома ўсё тыя сваякі — вялікая перашкода. Аднаго ж разу Алесь зайшоў да яе неўспадзеўкі, дык тых сваякоў і почату не было.

— Ну што ж?— цяпер усё добра,— так лёгка здавалася Алесю.

Але з доўгіх адгаворак Алены выявілася, што ЖАКТ будзе нешта супроць мець, калі ён так хутка пераедзе, дык што наогул яму не спрытна хадзіць сюды. Лепш у яго, хоць гэта й

далёка, будуць сустракацца.

Есць такія вокны, пад якія цягне падысці.

Па немалым часе, калі так агоркла адзінота, Алесь пайшоў пад тымі вокнамі прайсціся. Дык убачыў, што Трэці вельмі ж па-хатняму трымаўся там. У яго была нават расхрыстана сарочка... Вострым клінам ад ягонае правадырскае барoдкі лажыўся на бялюткае цела цень. А далей відаць былі валасатыя панібрацкія грудзі. На іх пазіраў Алесь, як на цуд.

Стрэўшыся, Алесь, можа б, і не спытаў нічога, але Алена першая:

— Што ты на гэта, Алесь, скажаш, калі дачуешся, што я другі месяц, як замужам.

Ну што ён мог сказаць?

Нешта сказаў. Ды зусім нязначнае.

Спатканні на сузор'і Воз.

Пра адзіноту, як пра турму ўсё роўна, і чытаць нудна, і пісаць што можна пра яе цікавае? Але ў астрозе, як і ў адзіноце, ёсць шмат магчымасцей; напрыклад: можна прызначыць спатканне на сузор'і Воз.

Воз было выбрана як самае папулярнае.

Алесь прасіў Алены не пазніцца. Пад раніцу вельмі слізка на сузор'і Воз. І таму, што яно куляецца. А калі далей развіваць параўнанне, дык слізка — бо гразка, а гразка — то ўжо восень будзе, і ад таго (ад восені) прыкра, холадна...

Алена не прыходзіць на сузор'е Воз. Алесь чакае марна. Вандруе адзінокі. А з зоркі на зорку пераскочыць гэта не тое, што на балоце з купіны на купіну — трэба добра разагнацца, дый сінь тая жахлівей за ўсякую багну перад табою й пад табою ззяе.

Гэта не выйшла. Тады Алесь іншым спосабам прабуе.

Ён знаходзіць на дарозе балаголскую пугу. Гэта даволі рэдкая знаходка, калі такія частыя сталі аўтамабілі. Тую пугу ён называе бізуном, каб страшней было. Ніколі з гэтым не займаўся, а то піша верш: як яе муж бізуном лупцуе. Верш выйшаў, вядома, дрэнны.

Камісіённы гарнітур.

Марна кажуць, што пракарокам на сваёй бацькаўшчыне заўсёды крута. Усё ж прыкмецілі, што на Алесевай выстаўцы нашага неба блакітнасць. І за гэта яго траха не за прарока палічылі. Але куплялі мала — адно тыя карціны, дзе блакітнейшае неба было. Тады Алесь, як выйшла з цярплівосці, напісаў абвестку:

«За 3 рублі якую хочаш, на выбор!»

Гэта дапамагло.

Як прыскочыў пярвейшы сябар, ужо толькі партрэт рыжанькага юнака ды яшчэ сёетое з дробязі асталося. Вядома, што ён нарабіў на Алеся крыку:

— Так не разгайдамашваецца, каб ты ведаў, праўдзівы талент!

Але ў Алеся завяліся грошы, і пярвейшы сябар завалок яго ў камісійны магазін і купіў яму гарнітур. Хоць крыху ў нейкіх там драбніцах быў ён устарэлае моды, але затое работа й матар'ял — чыста амерыканскі. Гарнітур быў Алесю крыху цесны, й загэтым ён у ім выглядаў элегантна.

Алена на выстаўку й не заглянула.

А стрэўшыся з Алесем, была прыемна здзіўлёна.

— Багаты будзеце,— сказала, прывітаўшыся.— Я вас не пазнала.

І праўда, ягоны амерыканскі гарнітур на заходзе сонца выглядаў цудоўна.

І сам Алесь у тым гарнітуры пасмялеў многа. Ён трымаўся куды больш самаўпэўнена, а дома напісаў Алене пісульку. Прызначыў спатканне цяпер не на далёкім халодным сузор'і Воз, а крыху бліжэй — у кіно на 3-м сеансе.

І гэты раз Алена прыйшла.

Непераможнае было ўражанне ад амерыканскага матар'ялу ў тым асветленым пад'ездзе кіно, як выходзілі, а калі яны трапілі ў сад, дык там пад месяц яшчэ больш чараваў ён. І калі Алесь памкнуўся пацалаваць, Алена не ўхілялася. Алесь абнадзіўся і паўтараў не раз.

Пасля таго яны часта пісалі «да запатрабавання» адно аднаму.

Былі месячныя ночы. Адну не паспала Алена й назаўтрае напісала Алесю, што ў яе ніякіх пачуццяў няма да Трэцяга, і калі Алесь даў згоду, уцякла да яго.

Была з дзіцем. Гэтаму Алесь як бы рад быў. Ён узяў дачушку на рукі. Высока гайдае яе. Малой гэта да таго спадабалася, што яна ў захапленні ашчаперыла Алеся за шыю й дала незнаёмаму гэтаму «дзядзьку» мокрую, ды затое шчырую «буську».

Выстаўка.

Мастацтва — тое самае, што і адзінота,—гэта боль. Ад адзіноты не так ужо, каб вытрываць нельга было, не: толькі шчыміць і ные. Вось чаму тварыць можна толькі ў адзіноце, а злашча, калі з светам не ў злагадзе. Толькі шчыміць і ные. А калі разварушыць, раз'ятрыць — тады й сапраўды аж дзецца не бывае дзе.

...І ў гэтым прыемнасць.

Што ў мастакоў, якім нестае на натуршчыц, на палотнах голыя іхнія жонкі — няпраўда. Яны выстаўляюць напаказ сваіх недасяжных каханак. І чым прывабней паставы, чым у выкананні лепшае майстэрства — тым цяжэй было трываць, тым немагчымы быў боль.

Вазьмеце прыклад з Алеся. На каторую сцяну вы не зірнеце, як у першым, так і ў другім пакоі, усюды Алену на ягонай выстаўцы ўбачыце. І гэта што так мілосна сядзіць на крэсле, схіліўшы аблічча на руку, засталучыўшыся такім аздобным локцем — гэта таксама яна.

Вы ўяўляеце сабе выстаўку, калі ўсё ўжо прыбрана й вам прырыхтавана. Вы ўяўляеце сабе выстаўку з таго моманту, як у абвестках сказана «Адчыняецца». А на самай рэчы выстаўка — гэта цвікоў трэба купіць, шпагату, гэта хто яго ведае адкуль рэек на асадкі ўзяць. Гэта — дзён колькі ўпартае, як касу пацягаць на сенажаці, работы. А перад самым тым, калі ў абвестках паведамлена, бывае такі час, што можна прысесці, адпачыць і паглядзець, можа, што дзе яшчэ недагледжана, вось тады якраз так хочацца, бывае, пачуць прыхільнае слова. Так што пахваліць ніколі не саромейцеся. А ўсякія іроніі пра каніфоль зусім марныя тут.

І тым больш горка, калі хто так, як Вітка, разгледзіць усё ды й скажа:

— Дрэнна.

Павёў ён Алеся й паказаў:

— От зірні, да чаго давяло, што ты не марудзіў.

Яшчэ зіхцела ўсё, але Вітка прыкмеціў, як на некаторых палотнах з Алесевай творчасці выступілі зусім непажаданыя слёзы. На двары восень. У зале было крыху вільготна. І праз гэта высветлілася, што на салявых мяшках напісана было.

— От успомніш маё слова, што аблушчыцца ў цябе. Кавалкамі адкідацца пачне — от убачыш.

— От успомніш маё слова, — сказаў Вітка, і больш яго ў тым Вам Вядомым горадзе не бачылі.

Невядома, каторую з сваіх рамантычных прафесій такі выбраў ён.

Смерць робата.

Железные поют и плачут
люди,
Хватаясь за сердца.

Памёр Трэці раптоўна. Кажуць: ад разрыву сэрца — так, прынамсі, дактары сцвярджалі. Нібыта гэтак на яго падзейнічала вестка, што жонка кінула. У яго не знайшлося лекавае кніжкі — адно працоўны спіс.

Потым анатамавалі. І тут, кажуць, дактары толькі пераглянуліся ды змоўклі. Ён быў — робат: зверху сінтэтычны каўчук найпярвейшага гатунку, а далей алюміній і іншы лёгкі метал.

Тады ж было высветлена шмат цікавых драбніц. Калі з чэрапа парык саскрэблі, знайшлі радзімы знак: на самай патыліцы вельмі ж аздобнае таўро стаяла, тры літары МЗР.

І хто б гэта даў веры, што ён адтуль. Толькі цяпер, калі ўсё стала відавочна, зразумела стала й імя й прозвішча. Тым больш, звацца Янкам — гэта ўжо называецца: перасаліць. А тым больш і з раднёю нахабна вельмі. Брацькавіч!— наце вам.

Ды чаго тут не разумець?! Робіць жа Галівуд гукавыя фільмы для розных краін на іхніх жа мовах, дык чаго тут М з-ду не дагнаць.

Рамантычныя прафесіі.

Вітка гэты раз прыйшоў, як Алеся дома не было.

— Яго чэрці на форму не хапілі?— пытае ў гаспадыні.

Тая збянтэжана адказала, што праўда — няма дома. Яна заўсёды бянтэжылася на Віткавы пытанні.

— Куды ж гэта яго праметная сагнала?

— Хто яго ведае!.. Нічога не казаў.

Вітка пачакаў.

Як прыйшоў Алесь, ён не вельмі мадыгаваўся.

— Цябе, кажуць, чорт не бярэ цяпер. Пазыч. І аддаць, тое ведай, не даклярую,— ён быў няўдачнік, а самае трагічнае ў лёсе такіх людзей, што нехта ж павінен аплачваць іх няўдачы.

Ён ізноў спракудзіўся. Ужо яго зволілі з дыктарскае пасады. Не было ў яго вялікае павагі да дыванамі высланых студый і перад самаю святыняю эфіру — перад самым мікрафонам трапляўся з ім зусім не ў пару кашаль. За гэта й зволілі.

Вітка загаварыў, што існуюць рамантычныя прафесіі.

Напрыклад, пераплётчык. Як добра апраўляць кнігі. Навокал цябе чыстыя, як снег, паперы. Працаваць не спяшаючыся. Чытаць вечарамі. І рабіць справы паводле самім устаноўленай вартасці кнігі. Вітка й цяпер разразаць новыя кнігі вялікі ахвотнік. Гэта адменнік рамантыкі для вялікага места.

— Потым—будачнік на чыгунцы.

Цудоўна позіркам праводзіць неўтаймаваныя вокны, падняць зялёны сцяжок, каб ехалі далей. Назіраць спакойна людскую мітусню й усведамляць, што сам яе самохаць адцураўся.

Не так ужо й блага — пчаляр. Тут адзіная нязручнасць, што вельмі ж у тых мух пякучыя джалы. Але да іх можна прывыкнуць. А спакоем, ласкаю й свой характар ураўнаважыш і з драбязою гэтаю можна добрыя дачыненні ўстанавіць. І гэта дзе-небудзь у глушы, у Палессі.

Або — стаць злодзеем, што крадзе ў цягніках. Тут амаль навуковая праца: вывучэнне раскладаў цягнікоў і належныя, з усіх бакоў абгрунтаваныя высновы з яго. А яшчэ больш, як навуковае, тут артыстычнае працы. Тут выступаеш у самай складанай, самай адказнай ролі — пасажыр, чалавек, які нічым ад рэшты людзей не розніцца: у цябе стандартны чамадан, тыпова пасажырскага памеру й колеру, каб яго лёгка было пакінуць, а другі, якраз гэтакі, сабе «праз памылку» ўзяць; на табе стандартны, памеру й колеру дарожны падношаны пасажырскі гарнітур, на каторым няма ніводнае, хай мімавольнае, але прыкметнае плямы, які нічым запомніцца не можа. Адно розныя амплуа: тут ужо трэба быць хто з табою — такі й ты, тут патрэбны павярхоўныя энцыклапедычныя веды, але йзноў без ніякіх уласных, экстравагантных ідэй, перад якімі б здзіўляліся й якія б належалі ўласна табе.

А яшчэ была, ды цяпер нікчэмная, страшна адна рамантычная прафесія — млынаром быць у вадзяным павольным млыне, дзе доўга затрымліваюцца завознікі й дзе знарок дзеля іх коней стадола, а дзеля іх казак запыленая хатка збудавана. Але, я ж кажу, гэта прафесія была ды перабылася.

І невядома было: якую ж сабе з тых прафесій выбраў Вітка, дзеля якіх, у якім кірунку, крокаў ён зрабіў пазыку.

Усё растрэсена.

Тыя панібрацкія грудзі прычыніліся да таго, што Алесь у сабе зняверыўся: можа, сам ён нічога не варт, а той Трэці не такі ўжо пусты, механічны, як думалася.

Забудавалі дом мастака. Там збіраліся, там жылі. Адтуль плёткі пладзіліся. І было іх шмат пра Алеся, хоць ён яшчэ і жыў у сваёй ваколіцы.

Тое, што курыў Алесь шмат, — праўда. А каб так, што мог ён працаваць над аднэю рэччу, пакуль не закурыць, а закурыўшы, спыніўшыся, ужо не мог узяцца за старое — гэтага я не ведаю. Бадай што было няпраўда, дый напэўна няпраўда. Здумана для легенды.

Толькі зусім не Алесь, а пра Алеся складаліся легенды. У рэчаіснасці цяпер прыкрыя сталі спатканні з Аленаю. А было адно такое. Алена там упікала, што ва ўсякіх варунках Алесь шукае арыгінальнае паставы.

— Вось хоць бы гэта самая папяроска... Я ненавіджу цябе за папяроску,— так і сказала.

І — дайце рады!— у яе вочы блішчалі праўдзіваю нянавісцю.

Многа лагаднейшыя спатканні пачаліся потым, але пра гэта ўжо давядзецца дазнацца з наступнага раздзелу.

Алесь умеў, ды не хацеў

пісаць так, як вымагалася, каб кожная жылка знаць была. Пагарджаў тымі, хто вельмі ж тонкія пэндзлі меў:

— Што ты там гэтым шылам калупаешся?— казаў ён, бывала.

Але, калі наконт гэтага з адным прафесарам паспрачаўся, ён напісаў яму пейзаж, дзе кожны лісток асобна знаць быў, і ад тых дат пакінуў хадзіць на заняткі.

— Агідзела,— казаў.

Толькі часам заходзіў на тэхнікумаўскі калідор увечары.

Неяк раз убачыў Алену.

— Што гэта ты так распусціўся, што ніколі не відаць цябе?

— А я думаю дакументы забраць.

— З апошняга курса?.. Ну?

На ўсё жыццё застанецца адно пытанне:

— І табе нікога тут не шкада будзе?

Да рэшты ж згідзела Алеся, калі на сходзе ўжо проста пра яго пачалі вастрыць пытанні. Там гаварылася пра рэалізм, які зацверджан і прыняты для кіраўніцтва. Даваstрыліся да таго, што цурацца драбніц можа толькі той, каму дадзеў зямны тлум, што, можа, гэта й Алесь напісаў той адказ — толькі яны ад яго гэтага не спадзяюцца.

Алесь у гэтым месцы плюнуў (да спляваčкі не дайшоў — проста на падлогу), устаў і выйшаў са сходу й як скрозь зямель пайшоў.

Толькі Алесю не давялося жыць у мансардзе, дзе святло зверху, ён не быў прывілеяваным. Мансарды звычайна ў вялікіх дзяржаўных дамах, дзе патрэбен ордэр і іншая ўсякая злыбеда. А хто яму даў бы ордэр? Ён нават дакументаў як мае быць не меў і ні да якога саюза не быў прыпісан. Дык жыў недзе ў ваколіцы горада — ў невялікай мяшчанскай хацінцы наймаў пакой.

Але ўсё ж яго спытаў Вітка.

— Тут жыве Алесь Сітнік?— загрымеў ягоны голас.

— Тут.

— А ён жыў ці павесіўся?! здзівіў першы раз Вітка Алесеву гаспадыню незвычайным сваім абыходжаннем.

Ён прыйшоў пазычыць якую дробязь, бо нават папалуднаваць Вітка не меў за што.

— Ты не падумай чаго!.. Я працую за дыктара на радыёстанцыі. Я аддам. За дыктара, — кажа,— з загадзе напісанага тэксту. Слухай і сягоння а 17 гадзіне 35 хвілін увечары. РВ 10.

Ды трапіў на такую пару, калі сам Алесь збіраўся ў каго з сяброў расстарацца.

Вялікая неспадзяванка

Усё ж была, калі пярвейшы сябар прывёў Алену. Ніколі б Алесь не падумаў, што якраз гэта будзе ў яго натуршчыца. І пакінуў пярвейшы сябар іх адных. Яму некуды вельмі ж хутка адлучыцца трэ было. Да гэтага разу ўсё ж Алесь быў няўважлівы. Як было не аднатаваць сабе, што любіла яна насіць строі, каторыя як бы абшчыкнуўшыся ляжаць, і каб тонкія... Як было яму прапусціць паўз увагу, што такія прыгожыя, крамяныя ў Алены грудзі.

Алесь ніколі не думаў, што так хутка можна раздзецца. Асабліва жанчыне, у каторай так шмат гузікаў ды гумак розных.

Вельмі добра, што ў Алесевым пакоіку была канапа. На ёй гатова была Алена любую паставу прыняць. І прымяркоўвала ўжо некаторыя з іх.

— Вось так добра,— пагадзіўся Алесь.

Вось яно было, тое голае жаночае цела. Вядома, што яму перад ботам аддаў ён перавагу. Толькі не пісалася. Кінуў ён свае пэндзлі, падышоў, сеў каля Алены, давай гаварыць, што ён кахае яе... і гладзіў мяккае, падаўкое жаночае цела. Толькі пупышынкі на грудзях зблізку крыху страцілі сваю прывабнасць: яны як бы паколатыя былі, як на самай рэчы: вельмі ж аздобнай шылаватай формы як точаныя.

Алена не працівілася. Толькі яе разбіраў дурны смех.

— Няўжо ў цябе не хапала ўяўлення раней пакахаць мяне. У такім стане бачыўшы, у кожнага можа абудзіцца жарсць. А ты не зважай — застанься мастаком. Ты пішы. Мне вельмі хочацца як найбольш мець сваіх партрэтаў. Я толькі жанчына. Ад нас і фатографам найбольш прыбытку.

Было шмат цікавых людзей на іхнім першым курсе, як Алесь разгледзеўся. Асабліва вось гэты Клемас Вітка, каторага Алесь часта ў гарадской бібліятэцы сустракаў. Асабліва калі адну гаворку собіла Алесю пачуць.

Выявілася, што яны з Аленаю перад мастацкім яшчэ ў тэатральным тэхнікуме вучыліся. І вось, у першыя дні стрэўшыся, Вітка й пытаў, чаму яна кінула.

— А ты чаму?

— Будзе лепш, калі спачатку ты раскажаш, а я потым. Бо калі мне пачаць, ты яшчэ пакрыўдзішся.

Споведзі бываюць часта ў зусім непадобным месцы, напрыклад: у школьным калідоры.

— Мне страшэнна хацелася,— казала Алена, — акторкаю стаць. Летуцела пра кіно. У мяне былі ўсе паштовачкі, якія звычайна збіраюць дзяўчаты ў 15 год. Брала ўдзел у школьных спектаклях.

Мне і ўперад казалі, што граю добра, але... сама сябе, што няма ў мяне разнастайнасці характараў. А калі ў гэтым упэўнілася й пагадзілася, я кінула тэатральны тэхнікум.

Мне не быць акторкаю. Я не разнастайная... адзіная ў сваім характары — я жанчына.— Яна грала сваею «няздатнасцю», а Вітка сур'ёзна сказаў, што гэта вельмі добра.

— Ну?! — аж здзівілася Алена таей сур'ёзнасці.— Ну а ты чаму кінуў?

Вітка расказаў, што з тэатэхнікуму вынес перакананне, што людзі з акторскімі ўхіламі — вар'яты, і што ён адмыслова ў бібліятэках шукае падмацавання сваім поглядам, і гэта падмацаванне ёсць.

Ды наогул Вітка быў дзівак. Напрыклад, аднае раніцы здарылася ў інтэрнаце падзея. Вітка вывесіў плакат: «Прывучайся над усім марудзіць». І прысталі да яго, каб сарваць, бо такі лозунг нідзе не зацверджаны. Але Вітка меў ёмкаваты кіёк і свой плакат адстояў.

Шушамяць!

Ну што пра гэту моладзь лепшае можна сказаць?! От пра калідоры трэ было б пагаварыць шмат і адно добрае. Гэта яны — толькі яны! — прычынны ў тым, калі што ў гэтае моладзі добрае ёсць. Тут бы трэ было пачаць з «о!»— ды можа б, не адзін абзац напісаць шмат чаго хвалебнага школьным калідорам. Ды баюся пісаць прыгожа. Баюся, каб па выпісах не здрасавалі маіх слоў. Згадайце песню пра камара, які просіць не хаваць яго ў тым месцы, дзе здрасуюць ногі. Дык і я от баюся, каб па смерці не пахавалі край школьнае дарогі.

Хай у мяне будзе адно тое, чаго сам шукаю ў другіх кнігах: не сплянтаванага, якое я густую адзін, якое адшукаў без нічые назойлівасці.

Хто яго ведае што: можа, тое, што Алесь чытаў фантастычныя розныя раманы й цураўся сходаў, а можа, й тое матчына наведванне адгукнулася так. Толькі вярнуліся студэнты з вакацый, як ім падсунулі ананімную анкету.

«Чым бы вы хацелі быць?»

«Астраномам» — напісаў Алесь.

«Чаму?»

«Бо на небе ціха, а тут вечны тлум і ні на кроплю шчырасці ў тым, аб чым чэшуць языкі».

Толькі пасля Алесевага адказу стала яшчэ тлумней: сход за сходам. Усё вастрылі пытанне, а давастрыліся да аўтара. Толькі не Алеся, а Вітку. Ніхто не ведаў, што гэта Алесеў быў адказ, колькі ні галяляшчылі на сходах. А Алена адчула.

Аднойчы ўвечары адвяла яго ўбок у калідоры й сказала:

— От успамянеш маё слова!.. Ты такі ўскочыш...

Яна, мусіць, кахала яго.

— Гэта ты, а не Вітка напісаў той адказ.

— Чаму так думаеш?

— Я пэўна ў гэтым.

І Алесь перад Аленаю не таіўся.

Пошукі, знаходкі

РАДКІ, НАРОДЖАНЫЯ ЗМАГАННЕМ

Працуючы ў рукапісным аддзеле бібліятэкі Вільнюскага дзяржаўнага універсітэта па выяўленні матэрыялаў для сваёй манаграфіі, зацікавіўся вершам, які быў змешчаны ў часопісе падпольнага гуртка вучнёўскай моладзі Віленскай беларускай гімназіі (№ 1, снежань, 1926 г.). Верш, пад якім стаіць подпіс вучня гэтай гімназіі Якуба Міско — камсамольца, а пазней вядомага дзеяча КПЗБ.

Сёння, калі мы адзначаем гістарычную гадавіну ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР, змест гэтага верша набывае сімвалічнае гучанне. Ён адлюстроўвае ўсю тую цяжкую і складаную рэчаіснасць, у якой знаходзіўся беларускі народ у гады панавання буржуазна-абшарніцкай Польшчы, паказвае рашучасць беларускай моладзі да барацьбы за вызваленне ад панскага прыгнёту.

Васіль МЯЛЕШКА.

Якуб МІСКО

Наперад

Наперад, да лепшае долі!
Наперад, да сонца, да зор!

Мы ў цемры не можам жыць болей,
Нам трэба святло і прастор!

Мы дзеці працоўнай сярмягі,
Гаротнікаў тых мы сыны,
Ланцуг на якіх і знявага,
З чыёй жывуць працы паны.

Не зможам спакойна на здзекі
Глядзець, што скрозь ўюцца, як ніць,
Нам панскай не трэба апекі,
Без здраднікаў можам мы жыць!

Пад гэтай апекаю панскай
Бацькі нашы гора цярпяць,
Дык нашым і ёсць абавязкам
Ісці іх хутчэй ратаваць.

Выходзьма ж хутчэй, арляняты,
З-за кратаў бацькоў вызваляць.
Падайма мы рукі брат брату
І крыкнем: «Даволі нам спаць!»

Дык дружна ж да лепшае долі!
Да лепшага шчасця, да зор!
Не можам мы ў цемры жыць болей,
Нам трэба святло і прастор!

Невядомы аўтограф Эпімах-Шыпілы

Гэты ліст Браніслава Эпімах-Шыпілы, колішняга апекуна і настаўніка Янкі Купалы, хроснага бацькі цэлай кагорты беларускіх культурных дзеячаў нашаніўскай пары мне дапамог адшукаць... Францішак Багушэвіч.

Рыхтуючы па дамове з выдавецтвам «Мастацкая літаратура» новы аднатомнік твораў Мацея Бурачка, прымеркаваны да 150-годдзя з дня нараджэння паэта (гэты юбілей 1990 года пазначаны ў календары ЮНЕСКА), я паставіў за мэту сабраць увесь ягоны вядомы эпісталярый. Кола асоб, з якімі Багушэвіч меў сталую карэспандэнцыю, прадстаўлена ў папярэднім выданні «Твораў» (1967 г.): гэта сямейства Карловічаў (Антаніна, Ірэна, Ян), пісьменніца Эліза Ажэшка і калега-адвакат Адам Карповіч. У новым аднатомніку пералік адрасатаў узрос усяго на адно імя — Баляслаў Русецкі. Мастак (жывапісец і графік), творчасць якога звязана з мастацкім жыццём Беларусі і Літвы, віленскі грамадска-культурны дзеяч канца XIX стагоддзя. У зборніку гісторыка-літаратурных матэрыялаў «Пачынальнікі», складзеным Генадзем Кісялёвым, адзначалася: «Сярод папер Русецкага захавалася візітная картка Багушэвіча з надпісам, які сведчыць пра блізкія адносіны гэтых людзей»; далей прыводзілася дакладная архіўная сігнатура.

Паколькі ў свой час Генадзь Васільевіч не занатаваў змест візіткі, на знаёмства з дакументам я падаўся ў Вільнюс. Тэкст аказаўся кароценькім, як у тэлеграме: «Двойчы біў у званы — беспаспяхова». Датаваць яго можна 1897—1899 гг., калі адзначалася 100-годдзе з дня нараджэння вялікага сына беларускай зямлі, польскага паэта Адама Міцкевіча, і Русецкі быў выбраны старшынёй віленскага юбілейнага камітэта. Сябрам камітэта ў ліку іншых дванаццаці асоб быў, як вядома, і Францішак Багушэвіч.

Я звярнуў увагу, што пагінацыя старонак у архіўнай справе змянілася: замест л. 19, як пададзена ў «Пачынальніках», сінім алоўкам выведзена лічба 26. Нумарацыя ўзрасла за кошт новых паступленняў. У ліку апошніх быў і вось гэты ліст Браніслава Эпімах-Шыпілы (падаецца ў перакладзе з польскай мовы):

С[анк]т-Пецярбург
9/22 верасня 1900-га г.

Шаноўны пане!

20 жніўня я вярнуўся з Віцебскай губерні ў Пецярбург і ў сувязі з навалам працы ва універсітэце і ўступных экзаменаў у школе імя св. Кацярыны толькі сёння сабраўся адаслаць шаноўнаму пану дарučаную мне ойчам Рафалам Каліноўскім кнігу: «Кляштары босых кармелітанак у Польшчы, на Літве і Русі». Пра атрыманне гэтай кніжкі шаноўны пан будзе ласкавы паведаміць пісьмова ойчу Рафалу (Кляштар кармелітаў босых у Вадавіцах. Аўстрыя-Галіцыя). Найпакорней перапрашаючы шаноўнага пана за гэтую затрымку, маю гонар заставацца з глыбокаю павагаю да Вас найніжэйшы слуга

Браніслаў Эпімах-Шыпіла

Малая Майстэрская, д. № 9/22, кв. № 11.

Што Эпімах-Шыпіла ведаў віленскага мастака Баляслава Русецкага, не з'явілася нечаканкаю; нёспадзяванкай для мяне паўставаў факт знаёмства святара Рафала Каліноўскага з пецярбургскім прафесарам, ураджэнцам Полаччыны. З мэтаю высветліць, дзе маглі пазнаёміцца гэтыя выдатныя прадстаўнікі польскай і беларускай культур, звярнуўся да біяграфіі манаха-кармеліта.

Юзаф Каліноўскі, у законе (манастве) ойча Рафал, нарадзіўся ў Вільні 1 верасня 1835 года ў сям'і Андрэя Каліноўскага і Юзэфы з Палоньскіх Каліноўскай. Вучыўся ў Віленскім шляхецкім інстытуце, аграномічнай школе ў Горы-Горках (усяго два гады), у Акадэміі вайсковых інжынераў у Пецярбурзе. Удзельнік крымскай кампаніі 1855 года, абаронца Кранштата і Пецярбурга, перад паўстаннем 1863 года накіраваны ў крэпасць у Брэст-Літоўску. За ўдзел у паўстанні сумнавядомы Мураўёў-вешальнік прыгаварыў Каліноўскага да расстрэлу, аднак з увагі на просьбу рускіх афіцэраў смяротную страту змянілі пажыццёвай сібірскай высылкай, якую адбываў у мястэчку Усоля на рацэ Ангары каля Іркуцка. Там уступіў у закон оо. босых Кармелітаў. Праз дзесяць гадоў, па амністыі 1874 г. выехаў у Кракаў...

Паступова заглыбляючыся ў жыццяпіс а. Рафала Каліноўскага, натрапіў, як мне падалося, на тыя агульныя інтарэсы, што лучылі яго з Эпімах-Шыпілам: а. Рафал слыў не толькі як выдатны інжынер і матэматык, але і як лінгвіст, валодаў амаль усімі еўрапейскімі мовамі. Думаецца, захапленне апошнімі (Эпімах-Шыпіла ведаў больш як 20 моў, у тым ліку грэцкую і лаціну, якую выкладаў у Пецярбургскай рымска-каталіцкай духоўнай акадэміі) і пазнаёміла іх.

І тут для будучых даследчыкаў жыццёвага і творчага шляху Браніслава Эпімах-Шыпілы раскрываецца плённая перспектыва: з мэтай пошуку новых матэрыялаў пра аднаго з заснавальнікаў беларускіх выдавецкіх суполак нашаніўскай эпохі варта было б прагледзець добраўпарадкаваны архіў а. Рафала Каліноўскага. Магчыма, імя Эпімах-Шыпілы прыгадваецца ва «Успамінах», якія пакінуў былы ўдзельнік паўстання 1863 года (выдадзены ў Любліне ў 1965 г.), ці ў двухтомніку ягоных пісем (Люблін, 1978, Т.1; Кракаў, 1984, Т.2).

На жаль, усе пералічаныя крыніцы, таксама як і адзіную прыжыццёвую кнігу а. Рафала Каліноўскага, згаданую ў лісце Эпімах-Шыпілы да Баляслава Русецкага «Klasztory Karmelitanek bosych w Polsce, na Litwie i Rusi» я не змог вывучыць па простай прычыне: у савецкіх бібліятэках іх няма. Таму сам дзіўлюся, чаму вясной мінулага года пад час 45-дзённай вандроўкі па архівах Варшавы, Вроцлава і Кракава, неаднаразова наведваючыся ў спецыяльныя каталіцкія кнігарні, набыў у іх усяго адну-адзіную кніжку: Blagoslawiony Rafal Kalinowski Swiętymi bodźcie (Кракаў, 1987). Звесткі з гэтага аднатомніка рэлігійных казанняў, забяспечанага грунтоўнай прадмовай з каментарыямі, я і выкарыстаў у публікацыі.

Язэп ЯНУШКЕВІЧ.

З 9 ПА 15 КАСТРЫЧНІКА

9 кастрычніка. 20.25

Прэм'ера кароткаметражнага мастацкага фільма БТ «Сон».
Аўтар сцэнарыя А. Асташонак, рэжысёр У. Бокун, аператар-пастаноўшчык С. Фрыдлянд.
У ролях — заслужаныя артысты БССР А. Ткачонак і В. Філатаў, артыстка Т. Пузіноўская.

10 кастрычніка. 19.20

«ЛІРА»
Мастацка-публіцыстычная праграма.

11 кастрычніка. 21.40 — 1-я частка, 22.50 — 2-я частка.

«НАЧНОЕ РАНДЭВУ»
Гэта музычна-тэлевізійнае шоу праводзіцца па заказу маладзёжнага культурнага цэнтра «Лідэр» сумесна з творчай групай тэлешоу «Лідэр» Галоўнай рэдакцыі музычных праграм БТ.

Вядучыя — аўтары праграмы Алена Спірыдовіч і Аляксандр Вавілаў.

13 кастрычніка. 23.00

«РАДАВОД»
Вяртанне ў Купалле.

14 кастрычніка. 12.35

ТВОРЧЫЯ ПАРТРЭТЫ
Мастак Зоя Літвінава.

14 кастрычніка. 19.35

«ДЗВІНА»
Літаратурна-мастацкі часопіс Віцебскай студыі тэлебачання цалкам прысвечаны культурнаму жыццю Наваполацка.

У перадачы бяруць удзел пісьменніца І. Жарнасек, мастакі Р. і С. Цімохавы, майстар па пляценню з лазы М. Гільніч, паэтэса В. Аксак і аўтар-выканаўца самадзейных песень Л. Касьянава.

15 кастрычніка. 12.15

«СУЗОР'Е-89»
Перадача расказвае аб І Усесаюзным фестывалі гільдыі кінаакцёраў, які адбыўся сёлета ў г. Калініне.

15 кастрычніка. 15.15

«ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ»
У. Казбанаў, В. Аколава, «Галубок». Выконвае Н. Кавалёва.

15 кастрычніка. 16.45

Аўтарскі канцэрт народнага артыста СССР кампазітара Я. Глебава.

15 кастрычніка. 19.25

«Аднаўляючы забытыя імёны. Пецярбургскі дэбют».
У гісторыі, пра якую расказвае перадача, пераплецены імёны, што складуць славу расійскага тэатра пачатку XIX стагоддзя. Але галоўнай гераіняй будзе дачка беларускай сялянкі Марыя Азарэвічава — першая выканаўца ролі Лізы ў славутым «Горы ад розуму» на сцэне Імператарскага тэатра ў 1822 годзе.
Аўтар і вядучы — пісьменнік Уладзімір Мехаў.

15 кастрычніка. 22.45

СТУДЫЯ «РЭЯ»
Агні Міжземнага мора. Музычнае рэвю. Частка 1-я.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 00402 **П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12**
Індэкс 63856 **М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12**

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.